

SAATEKS

Idee alustada artiklite eelretsenseerimisega sündis ajakirja toimetuse kolleegiumis rohkem kui kaks aastat tagasi. Sotsiaaltööd õpetatakse Eesti ülikoolides ja kõrgkoolides varsti ligemale paarkümmend aastat ja selle ajaga on paljud sotsiaaltöö praktikud õppinud oma töös kasutama teaduslikke uurimismeetodeid. Lugejad on meile märku andnud, et lisaks informatiivsetele ja tavapikkusega harivatele artiklitele võiks ajakirjas ilmuda ka selliseid, kus analüüsitakse mõnda probleemi süvitsi ja pakutakse mõtteainet ka sotsiaalpoliitika kujundajatele; autorid aga olid huvitatud soovutestest ja märkustest oma artiklitele enne nende avaldamist.

Arutasime artiklite eelretsenseerimise ideed sotsiaaltöö õppejõududega Tallinna ja Tartu ülikoolist ja nende ülikoolide kolledžitest ning meie rõõmuks oldi valmis ettevõtmist toetama. Kaalusime toimetuse kolleegiumis kahte võimalust – kas avaldada igas numbris üks eelretsenseeritud artikkel või koondada kõik teadusartiklid ühte numbrisse. Asjatundjatega nõu pidades ja teiste eestikeelsete teadusajakirjade kogemust uurides tundus viimane lahendus õigem. Seadsime endale eesmärgiks avaldada artikkel, mis vastaksid Eestis tunnustatud teadusnõuetele.

Eelretsenseeritavasse numbrisse pääsenud artiklitega on tavalisest tunduvalt rohkem vaeva nähtud. Igat artiklit luges anonüümselt ja teineteisest sõltumata vähemalt kaks doktorikraadiga retsensenti. Retsensendid tegid autoritele palju kasulikke märkusi ja ettepanekuid nii artiklite ülesehituse kohendamiseks, uurimisprobleemi ning uurimismetoodika kirjelduse täpsustamiseks kui ka selle kohta, milliseid asjaolusid tuleks artikli teemast lähtudes arvestada. Autorid andsid endast parima, et neid soovitusi järgida. Mõne autori jaoks oli tegemist esimese teadusartikli kirjutamise kogemusega, kuid sellesse numbrisse otsustasid kirjutada ka mitmed lugupeetud sotsiaaltöö uurijad. Lisaks retsensentidele ja autoritele tuleb tunnustada ka ajakirja toimetuse kolleegiumi liikmeid, kes numbril valmimisele kaasa elasid. Eriti tahaks tänada Judit Strömplit, Taimi Tulvat ja Riina Kiike, kes tulid alati appi, kui toimetajal mõni küsimus tekkis.

Kõik eelretsenseeritavas numbris ilmunud artiklid käsitlevad sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika seisukohast olulisi probleeme. Tinglikult võib need jaota-

da kaheks teemavaldkonnaks: 1) ühiskonna vananemisega kaasnev vajadus tagada eakate hooldusega parim elukvaliteet ning 2) lastele ja noortele turvalise kasvukeskkonna loomine koolis, arvestades laste vajadusi ja nende elus esinevaid olukordi.

■ **Ene Lausvee** ja **Anne Leemets** käsitlevad oma artiklis seda, kuidas oma eakat vanemat hooldavad naised kogevad hoolduskoormusest põhjustatud stressi. Seda teadmist on sotsiaaltöötajatele vaja, et leida viise, kuidas omaste hooldajaid nende raskest tööst toetada.

■ **Kai Kelleri**, **Taimi Tulva** ja **Kai Saksa** artiklis kirjeldatud uurimus Põhja-Tallinna koduhooldus-teenuse klientide elukvaliteedist ja teenustega rahulolust on hea näide sellest, kuidas uurimistöö võimaldab sotsiaaltöö praktikul oma klientidega kontakti saavutada ja nende soove teenuse arendamisel arvestada.

■ **Marju Selg** ja **Karis Reilent** uurisid kooli raamatukoguhoidja panust koolisotsiaaltöösse ning said uusi teadmisi, mis avardavad ettekujutust koolis tehtavast sotsiaaltööst.

■ **Helen Pärna**, **Karmen Lai** ja **Taimi Tulva** artikkel vanemate välismaal töötamise mõjust lapsele heidab pilgu uuele sotsiaalsele probleemile, mida ei ole veel Eesti ühiskonnas teadvustatud ega ka uuritud.

■ **Judit Strömpli** artikkel on tähelepanuväärne, sest see pakub välja tervikliku kava, kuidas sotsiaaltöö teadmisi rakendades muuta erikoolid avatumaks ja seal õppivate laste vajadusi arvestavamaks.

Kuna sügis on sotsiaaltöötajatel olnud sündmusterohe, siis ilmuvad selles numbris lisaks eelretsenseeritud artiklitele ka kahe raamatu tutvustused ja lühiuudised.

Järgmine eelretsenseeritav number on kavas välja anda 2009. aasta detsembris. Julgustame sotsiaaltöö uurijaid ja praktikuid sellest võimalusest kinni haarama. Kes mõlgutab teadusartikli kirjutamise mõtteid, võiks oma kavatsusest toimetusele teada anda, et saaksime koos autoriga juba varakult artikli käsikirjaga tööd alustada.

Regina Lind
vastutav toimetaja

Foto: Ove Maitla, PM/Scanpix

Sotsiaaltöö professionaalsus põhineb teadusuuringute ja praktika koostoimel

Vajadusest arendada Eestis eestikeelset sotsiaalteadusliku erialast ajakirjandust on palju kõneldud. Akadeemilises teaduses domineeriv ingliskeelsete rahvusvaheliste publikatsioonide ainuväärtustamine on vastuolus sotsiaalteaduste missiooniga eelkõige teenida oma ühiskonna arengut. Paraku on emakeelsete sotsiaalteaduslike publikatsioonide avaldamisvõimalusi, mis oleksid ka teadustöös akadeemiliste kriteeriumide kohaselt arvestatavad, seni väga vähe. Emakeelse teadusliku diskussiooni vähesus pärsib oluliselt eriti noorte sotsiaalteadlaste

arengut. Ajakirja Sotsiaaltöö toimetuse algatus anda regulaarselt välja ajakirja eelretsenseeritavaid numbreid väärib seetõttu esiletõstmist ja järgimist.

Lugeja kätte jõudva ajakirja Sotsiaaltöö eelretsenseeritud numbri viis artiklit, mis pärinevad nii Tartu kui Tallinna ülikooli sotsiaaltöö eriala õppejõududel ja kraadiõppuritel, on heaks näiteks selle kohta, kuidas tänu teaduslikele uuringutele avaneb üksikjuhtumite seos ühiskonnas toimuvate sotsiaalsete muutustega ning kooruvad välja uut lähenemist nõudvad tendentsid.

Sotsiaaltöös on praktiline tegevus lahutamatu uurimuslikust lähenemisest – eeldab ju iga juhtum teoreetilistest arusaamadest ja rahvusvahelisest kogemusest valgustatud objektiivset analüüsi. Liigagi tihti on aga sotsiaaltöötaja rolli samastatud ainult praktilise hooldustegevusega. Teaduslikult pädevate artiklite ilmumine erialaajakirjas, mida loevad nii kolleegid kui loodetavasti ka valdkonna poliitilised ja administratiivsed juhid, peaks aitama kaasa sellele, et sotsiaaltööd tehakse ja juhitakse pidades silmas pädevaid teaduslikke arusaamasid sotsiaaltöötajate poolt lahendatavate probleemide iseloomust, nende põhjuste ja mõjude olemusest.

Käesoleva numbri artiklivaliku keskmes on kaks polaarset earühma – lapsed ja kõrges eas inimesed, kelle traditsiooniliselt perekonnast sõltuv psüühiline ja sotsiaalne heaolu on ohustatud karmide turumajanduslike suhete poolt ja nõuab järjest enam professionaalset tähelepanu. Uurimuste lähtekohaks on elukvaliteedi mõiste, mis eitab arusaama sotsiaaltööst kui ainult klientide esmast toimetulekut ja füsioloogilist heaolu tagavast tegevusest ning pöörab põhitähelepanu emotsionaalsetele ja vaimsetele aspektidele. Samas vastab tänapäevastele suundumustele sotsiaaltöö kontekstualiseerimine, sotsiaaltöö käsitlemine mitte eraldi seisva institutsioonina, vaid integreerituna kodu ja kooli keskkonda. Arvatavasti on lugejatele värskendav ka detailne tutvumine analüüsiga, mis ei põhine arvudel, vaid tänapäevaste kvalitatiivmeetoditega tehtavatel uuringutel.

Lugejate ette jõudev ajakirja Sotsiaaltöö eelretsenseeritav number on tunnistuseks Eesti sotsiaalteaduste olulise valdkonna – sotsiaaltöö alaste uuringute – suurenenud küpsusest ning sotsiaaltöö eriala professionaliseerumisest.

Marju Lauristin
Tartu Ülikooli sotsiaalse kommunikatsiooni professor

Naiste stress eaka vanema hooldamisel ja selle vältimise võimalused

Järjest enam lähedasi, enamasti naisi, peavad hakkama oma eakate sugulaste hooldajateks, ühitades hooldamist teiste rollidega. Uurimuse eesmärk oli välja selgitada, kuidas täiskasvanud naised kogevad vanema hooldusega kaasnevat stressi, hoolduskoormuse mõju hooldaja vaimsele ja füüsilisele tervisele, tööle/karjäärile ja vabale ajale ning mis aitaks hoolduskoormuse negatiivseid tagajärgi leevendada. Selgus, et hooldusprotsessiga kaasnevat kroonilist stressi ei ole võimalik vältida, küll aga saab selle mõju vähendada selliste vahendavate tegurite abil nagu sotsiaalne toetus, toimetulekuviisid ja kontrolli saavutamine olukorra üle.

Ene Lausvee ja Anne Leemets

Artikli empiiriline osa põhineb 2007. a TLÜ sotsiaaltöö osakonnas kaitstud Anne Leemetsa magistritööl, mis oli ajendatud tema bakalaureusetööst "Dementsus kui eaka hooldekodusse paigutamise põhjus ja sellega kaasnevad probleemid" (2006).

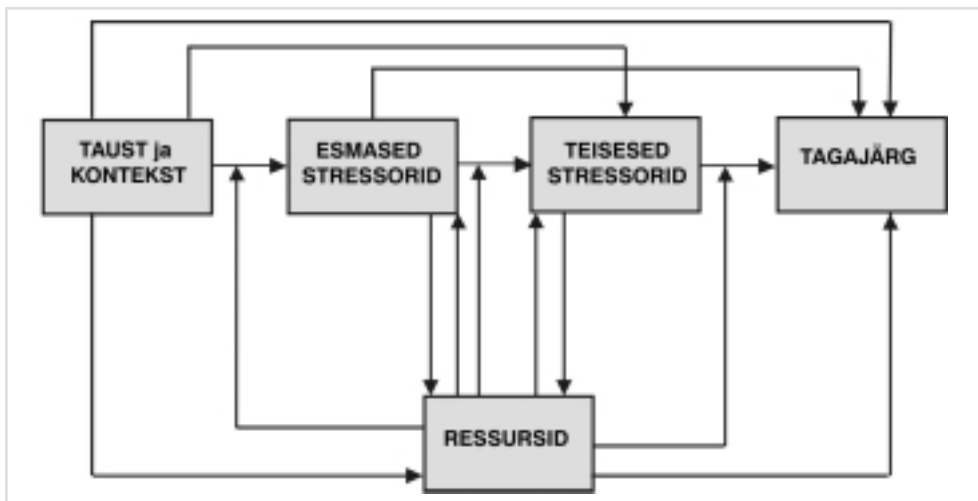
Sissejuhatus ja töö eesmärk

Rahvastiku kiirest vananemisest on saanud ülemaailmne probleem. Tervise halvenemise tõttu vanemas elueas vajatakse sageli abi lähedastelt. Omastehooldusega kaasnevast koormusest ja kroonilisest stressist leidub väliskirjanduses rohkesti artikleid (Kirsi 2003, Hauser ja Kramer 2004, Hogstel jt 2005/2006, O'Connor 2007, Logsdon 2008), samas on kirjutatud ka hooldusprotsessi positiivsest mõjust hooldajale.

Analoogselt teiste arenenud riikidega vananeb rahvastik ka Eestis: 2007. a oli eakaid (65+) 17,1% elanikkonnast (Sotsiaalvaldkonna arengud... 2008). Perekonnaseaduse (1995) § 64 ja 66 kohaselt on täisealiseks saanud lapsel/lapselapsel kohustus vanemat ülal pidada ning § 105 käsitletakse hoolduse seadmist. Eesti vanuripoliitika alusdokumendis (1999) on öeldud, et eakal on õigus perekonna abile ja elada omas kodus. Pere abi puudumisel peab ta saama tuge riigilt ja/või omavalitsuselt. Professor Tulva jt (2002) märgivad esimeses Eesti omasteuuringu eessõnas, et meil on küll nägemus lapse ja lapselapse kohustustest eaka hooldamisel, samas aga puuduvad andmed eakat vanemat kodus hooldava inimese võimalustest ja vajadustest. Soots (2001) rõhutab, et omastehooldus nõuab hooldajalt valves- ja pingesolekut sageli ööpäev läbi ilma ühegi puhkepäevata ning kutselistel hooldajatel tekib harva hooldatavate suhtes selliseid tundeid nagu omaste hooldajatel. Viimastel aastatel on järjest enam lähedasi, enamasti naisi, olukorras, kus nad peavad toime tulema füüsiliselt ja vaimselt raske hooldustegevusega, ühitama abikaasa, ema ja töötaja rolli

hooldamisega. 2005. aastal uuris Knuut puuetega inimestele määratud hooldust ja selle kvaliteeti Tartu linna näitel. 2006–2007 uuriti projektipõhiselt dementsusega inimeste hooldamise probleeme ja hooldusteenuste arendamise vajadust Eestis omastehooldajatega läbi viidud gruppintervjuude põhjal (Võrk 2007). Siiski puuduvad uuringud, mis selgitaksid, kuidas kogevad täiskasvanud lapsed vanema hooldusega kaasnevat stressi, koormuse mõju hooldaja vaimsele ja füüsilisele tervisele, tööle/karjäärile, vabale ajale ning mis aitaks hoolduskoormuse negatiivseid tagajärgi leevendada.

Uurimuse teoreetiliseks lähtekohaks on võetud Pearlini ja tema kolleegide poolt esitatud ja Pearlini täiendatud stressiprotsessi mudel (Pearlin jt 1981, Pearlin jt 1990, Pearlin 2005), mida autorite teada ei ole Eestis omastehoolduse kontekstis varem kasutatud. Nimetatud mudeli kolm peamist komponenti on: elusündmuste, hooldaja staatuse ja rolliga seotud stressitekitajad ehk stressorid, ressursid (sotsiaalne toetus, oskus kontrollida olukorda, toimetulekuviisid) ning tagajärjed (positiivne – hooldusprotsessiga toimetulek ja rahulolu; negatiivne – hooldaja tervisehäired ja hooldusest loobumine) (vt joonis 1).

Joonis 1. Stressiprotsessi mudel (Pearlin jt 1990).

Stressorid ilmnevad paljudes eluvaldkondades (perekondlike, tööalaste, elamistingimuste, elustiili, sotsiaalse kuuluvusega seotud konfliktide näol), mis esitavad väljakutse inimese kohanemisvõimele. Mitte alati ei ole selliste stressitekitajatega kokku puutuvad inimesed võimelised looma toimetulekuviise, aktiivseid tundmusi¹ või stabiilseid toetussüsteeme, mis aitaks neil stressiga toime tulla. Iga stressiprotsessi osa on tihedalt teistega seotud ning sagedasti mõjutavad inimesi erinevate stressitekitajate kogumid – esmased stressitekitajad loovad uusi (teiseseid) stressoreid, millel võib olla suuremgi mõju inimese heaolule kui esmastel. Inimese erinevad rollid (töötaja, vanem, abikaasa, sugulane jm) moodustavad tausta, mis mõjutab stressi kujunemist. Stressi tekitavad kogemused ühes neist rollidest võivad mõjutada tegevusi ja suhteid teistes. Ressursid aitavad kaitsta inimest stressitekitajate kahjuliku mõju eest, vähendades esmaste stressorite intensiivsust ja piirates teiseste mõju,

¹ Tundmused, mis suurendavad inimese energiat, muudavad tema elutegevuse intensiivsemaks, annavad uut jõudu (Bachman, Maruste 2001, 209).

kuid võivad sekkuda ka stressitekitajate negatiivsetesse tagajärgedesse ilma tegelikult stressitekitajaid vähendamata. Sekkumine võib olla suunatud protsessi eri komponentidele stressi ennetamisest kuni tagajärgede leevendamiseni.

Uurimismaterjal ja -meetodid

Ainestiku kogumiseks kasutati **teemaintervjuud**, mis sobib usalduslike või tundlike valdkondade uurimiseks (Metsämuuronen 2002, 201) ja võimaldab tuvastada uusi fakte uuritavate isikute kohta (Silverman 2000, 122). Andmeanalüüsil kasutati kodeerimist (Creswell 1998, Laherand 2008, 285–289).

Intervjueeriti kaheksat naist, kes küsitluse ajal või lähiminevikus olid pikema aja jooksul igapäevaselt hooldanud oma iseseisva toimetulekuvõime kaotanud ema või isa (neli hooldatavat oli füüsilise puudega, kolm dementsussündroomi ja üks raske depressiooniga). Respondendid leiti lumepall-valimi põhimõttel (Bailey 1994, 438; Biernacki ja Waldorf 1981, 141). Seitse küsitletut olid vanuses 48–58 aastat ning üks intervjueeritav oli hooldatava lapselaps (28-aastane), niisiis olid ema ja tütar eri aegadel seotud ühe ja sama inimese hooldamisega. Intervjueeritavate enesehinnangul oli nende majanduslik olukord kolmel juhul väga hea/hea ning kahel juhul halb (sissetulekuks oli vaid pension). Edaspidi on intervjuulõikude järel sulgudes respondendi number.

Tulemused

Intervjuudest selgus, et kõik respondendid pidasid hooldaja rolli võtmist loomulikuks ja tegid seda vabatahtlikult:

Vanaisa enda juurde võtmine oli täielikult minu vabatahtlik otsus. Ma ei pidanud seda tegema, mingit kohustust ei olnud /.../ see oli ikka ema pärast. Ta oli lõpuks täitsa stressis või depressioonis /.../ ärritus iga asja peale, nuttis imelike asjade peale /.../. Siis ma pakkusingi, et ma võtan vanaisa enda juurde. (4)
/.../ pidime ta enda juurde tooma /.../ mis sa teed, oma ema ju. (6)
/.../ see oli loomulik ja iseenesestmõistetav, et ema ei jää sinna üksi. (7)
/.../ siis ikka lapsed peavad aitama, kesse aitab siis. (8)

Hooldustegevuse käigus kogeti kroonilist stressi. Intervjueeritute hinnangul olid **esmased stressitegurid** järgmised:

■ **otsene füüsiline hooldustegevus:** hooldatava toitmine, riietamine, hügieenitoimingud. Raskemini lahendatavad ja suuremat stressi põhjustavad probleemid olid hooldatava pesemine ja tualeti kasutamine ning pidamatus. Hooldatava dementsussündroomi või füüsilise puude korral oli vaja kukkumise või eksimisohu tõttu teda valvata.

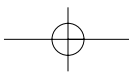
/... / probleem ei olnud selles, et kus pesta, vaid selles, kes teda pesta aitab. (1)
/.../ ööde viisi enam ei saa ju ise ka magada, jälgid, mis toimub, sest siis ta juba kukkus. (5)

Ta pidi mähkmetes olema, aga ta käis kättpidi seal sees ja määris kõik kohad väljaheitega kokku ja pesta ei saanud kuidagi /.../ ainult voodis /.../ Ta hõikus ööpäev läbi /.../ Selle kõrval oli muidugi sada muud probleemi. (6)

■ **kaudne hooldustegevus** (söögitegemine, koristamine ja pesupesemine) tagab hooldatavale igapäevaseks eluks vajalikud tingimused. Suurenenud koormusest seoses majapidamistöodega ja sellega kaasnevast stressist rääkisid enam need respondendid, kellele tundus, et hooldatav oleks suuteline enamaks, kuid ei kasuta oma potentsiaalset toimetulekuvõimet.

/.../ et iga päev oleks võimalik tal elada, pean ma kõik ära tegema, söögid, koris-

tamised, pesupesemised, noh kõik, kõik, kõik. Ta ei tee ise mitte midagi. Ta saaks ise küll ka midagi tehtud, jaksaks küll, aga ei tee. (2)

■ **emotsioonid ja tunded**, mida hooldusprotsessis kogeti. Respondendid süüdistasid end, et tunnevad hooldatava suhtes negatiivseid tundeid (murest ja valust kuni vihkamiseni) ning ei suuda kontrollida oma emotsioone ja käitumist. Sageli oli üllatuseks, et oma ema või isa vastu võib tunda tugevaid negatiivseid tundeid, mida oli vaja enda jaoks lahti mõtestada.

*.../ mulle tundus, et ta teeb seda meelega, minu kiusteks .../ vaevu talitsesin end .../ ma sain aru küll, et see on inetu, aga ma ei saanud sinna midagi parata. (1)
Ma olen korduvalt mõelnud, et mina seda enam kaasa ei tee, .../ lähen lihtsalt uksest välja ja jätan ta sinna .../ (2)*

.../ süda tõmbus valust kokku, kui ma teda vaatasin .../ kui ta oli hästi rahutu ja tundsid, et ei taha, ei jaks, ei suuda, et keegi võiks aidata .../ ma ei usaldaks oma ema ealeski kellegi teise hoolde. (3)

Seda ei saa nagu päris vihaks nimetada, aga sinuni ei jõua, et sinu ema .../ on nüüd sellises seisus, et mina pean teda õpetama või korraks kutsuma .../ (5)

Lootusetuse tunne .../ ja selle kõigega kaasneb väga palju valu .../ alguses oli emast kahju, aga .../ ma ei tea .../ sa ei jaks enam .../ iseendast on nii kahju. Ma hoolitsesin tema eest vägisi, ma ei tahtnud seda enam teha, ma vist hakkasin teda selle eest vihkama. (6)

.../ oli ikka kahjutunne ja mure, mis pidevalt sees istub, mis edasi saab .../ kui läheb hullemaks, ikka väsid ju .../ ütled pahasti, pärast endal süda valutab. (7)

Esmaste stressitegurite olemasolu võis olla aluseks teiste stressitegurite tekkele (probleemid pere- ja tööelus, vaba aja puudumine, hobidest loobumine, majanduslik koormus):

■ **Pere- ja tööelu.** Püüdes ühitada vanema eest hoolitsemist pereeluga, abikaasa ja ema rolliga, tõdesid kõik küsitletud, et see tõi kaasa pingeid igapäevaellu ja raskendas suhtlemist teiste pereliikmetega. Stressitekitajaks võis olla hirm rikkuda ära teiste pereliikmete elu, muudatus eluruumide kasutuses, ajutine lahusolek abikaasast ja sellest tulenev ebakindlus tuleviku ees. Juhtus, et ema hooldamine tõi respondendi jaoks kaasa teise lähedase inimese – abikaasa – lahkumise ja perekonna lagunemise. Juhtudel, kui hooldust ei saanud ühitada tööeluga ja hooldaja pidi tegema valiku ühe või teise kasuks (põhjuseks nt ööpäevaringset valvet vajav dementsuse sündroomiga lähedane), põhjustas see pikaajalist emotsionaalset stressi ning lisaks halvenes tunduvalt majanduslik toimetulek, mis kujunes täiendavaks krooniliseks stressoriks.

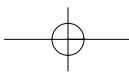
Me olime ülepea võlgades, ema pensionär, mina töövõimetuse peal .../ täitsa .../ mitte kusagilt ei osanud enam alata, siis müüsin Tallinna korteri maha ja läksime maale, saime võlad ära maksta ja .../ aga õudne oli küll. (2)

Otsus oli muidugi raske, ma pidin muutma kogu elu. Linnas oli kodu, töö, aga muidugi see .../ noh, mees jäi linna. (3)

.../ ma pean veel arvestama teise inimesega ka, sest ei saa, et teise elu ära rikud, sa elad ju seda veel kahekordselt üle .../ Ja selles ma olen surmkindel, et mina, minu närvisüsteem ei oleks niimoodi küll suutnud olla, et ma jään koju. (5)

Mees jättis mu maha .../ kui ma ema meile elama tõin, halvenesid meie suhted iga päevaga .../ jumal tänatud, et lapsed päris ei hakanud kodust eemale hoidma. (6)

Seda, et ma tulen päriselt töölt ära .../ ei, ei, mulle meeldib mu töö .../ ei, ei, seda ma küll ei tahtnud teha ja teised kodus ütlesid ka, et sa seda küll ei tohi teha, eks nad nägid, et ma ei tahtnud. (7)

■ **Vaba aja puudumine ja hobidest/huvitegevusest loobumine** oli stressiteguriks enamikule vastajatest eelkõige seetõttu, et neil jäi vähe aega sõpradega suhtlemiseks või meeldivateks harjumuspärasteks tegevusteks, seda eriti juhul, kui respondent oli aastaid tegelnud mõne hobiga ja hooldaja rolliga kaasnevate kohustuste täitmise tõttu oli sunnitud huvitegevusest loobuma.

Siis on juba enne minekut tunne, et oled milleski süüdi. (5)

Stressitegurite negatiivse mõju leevendamiseks kasutasid intervjueeritud mitteformaalseid ja formaalseid sotsiaalse toetuse võrgustikke, erinevaid toimetulekuviise ja oskust kontrollida olukorda. Kõik respondendid nimetasid stressitegurite negatiivset mõju leevendava tegurina eelkõige **sotsiaalset toetust**. Tekkinud olukorraga toimetulemiseks vajati teiste inimeste tuge ja abi. Enam vajati emotsionaalset tuge, sest tekkis vajadus väljendada oma tundeid, samuti oodati oma tunnete aktsepteerimist teiste poolt. Intervjueeritud tõdesid, et nad ei vajanud mitte olukorra analüüsi, vaid teadmist, et neid mõistetakse ja vajadusel abistatakse. Enamus respondente tunnistas, et kuna nende jaoks oli oluline välja elada oma negatiivsed emotsioonid, siis toetavat ja mõistvat suhtumist ootasid (ja enamikul juhtudel ka said) nad inimestelt, kellega neil oli tugev emotsionaalne side juba varasemast ajast, ja seetõttu olid sotsiaalse toe pakkujaks eelkõige pereliikmed – abikaasa ja lapsed, samuti lähisugulased ja sõbrad. Oluliseks peeti ka mõistvat suhtumist meditsiinitöötajate, eriti arstide poolt, kuna selle professioni esindajatelt eeldati nii asjatundlikkust kui ka empaatiat. Väärtustati võimalust pidada nõu ja arutada hooldustegevuses esitatavaid probleeme arstiga. Vastajad hindasid kõrgelt meedikutelt saadud sotsiaalset tuge stressi leevendajana. Juhtudel, kui meditsiinitöötajatelt kogeti mittemõistvat suhtumist, toimis see omakorda stressitekitajana. Lisaks emotsionaalsele toele, mida vajasisid kõik vastanud, oli osale neist oluline ka hooldustegevusega seotud abi, mis puudutas mõnd kindlat korduvat toimingut või ühekordset abi mingis hoolduses esitatavas olukorras. Juhtudel, kui instrumentaalse toetuse vajadus oli minimaalne või harva esinev, saadi abi sugulastelt, sõpradelt. Hooldustegevuses kasutatud palgaliselt tööjõult oodati ja saadi põhiliselt instrumentaalset abi.

Toimetulekumehhanisme – tegevusi ja hoiakuid, mis vähendaksid lähedase hooldamisega kaasnevat stressi, kasutasid teadlikult vähesed respondendid. Hooldusprotsessist tuleneva stressiga toimetulemiseks ja pingete maandamiseks tegeldi lemmikloomadega, kes võisid lähendada ka pereliikmeid üksteisele ja vähendada seega peresiseseid konflikte. Oluliseks peeti arvuti ja internetiühenduse olemasolu, mis võimaldas suhelda sõprade ja tuttavatega kodust lahkumata. Enamiku küsitletute jaoks oli stressiteguriks vaba aja ja võimaluse puudumine tegevusteks, mis kergendaksid olukorraga toimetulekut. Oluliste mõistetena jäid kõlama “*see on minu aeg*”, “*aeg olla omaette*”. Tunnistati, et see võis olla tingitud sellest, et hooldaja roll ei võimalda pühendada piisavalt aega iseendale, pidada silmas omi vajadusi. Kõik intervjueeritud kogesid, et hooldaja rolli võtmine oli suur muutus nende elus, mille lahtimõtestamine ja mõistmine oli raske. Eelkõige pidid kõik emotsionaalselt kohanema ja toime tulema uue olukorraga. Tunti end olevat olukorras, kus puudub **kontroll olukorra ja oma elu üle**. Sageli ei suutnud respondendid enda jaoks sõnastada, mida nad vajaksid või millist tuge nad ootavad. Intervjueeritud, kes suutsid tekkinud olukorda analüüsida ja teadlikult kasutada toimetulekut toetavaid tegevusi ja sotsiaalset toetust, saavutasid tunde, et olukord on kontrollitav, nad väärtustasid iseenda isikut abistajana ning see toimis stressi leevendajana.

Intervjuudest selgus, et kogeti erinevaid **stressi tagajärgi**.

Positiivse tulemiga oli tegemist siis, kui pärast mõningate muutuste tegemist argielus ja kohanemist olukorraga saavutati kontroll oma elu üle ega tajutud hooldustegevust segava tegurina. Oluline seejuures oli teadmine, et vajadusel on olemas sotsiaalne tugi – nii emot-

sionaalne kui ka instrumentaalne. Respondendid, kelle elu seoses hooldaja rolliga muutus kardinaalselt, kuid kellel oli tugev toetus teistelt pereliikmetelt ja kes oskasid teadlikult kasutada toimetulekut toetavaid tegevusi, kogesid **rahulolu** ja **uhkust**. Hooldustegevus ei tekitanud neis enam stressi, vaid see oli nende elu loomulik osa ja toimis stressitegureid leevendava ressursina.

Ma olen nii rahul, et ma saan siin maal olla ja ema eest hoolitseda. Muidugi on vahest tüütu ja ajab närvi, aga see läheb mööda /.../ ilmselt ikka jäämegi maale, meile see elu sobib. (3)

/.../ mul sellega süda kohe päris rahul, et ma saan temaga sedaviisi kodus olla, /.../ eks see pension nüüd natuke vähem tuleb, aga mis teed. (8)

Negatiivsena kogesid respondendid suutmatust tulla toime hooldaja rolliga ning sellega, et nad pidid leidma alternatiivseid võimalusi hooldustegevuse jätkumiseks. Kõige enam kajastusid intervjuudes hooldaja terviseprobleemid, eelkõige südamegevuse häired, mis tekitasid ärevust ja olid seotud hooldustegevusest tuleneva koormuse ja emotsionaalse pingega, mistõttu loobuti lähedase inimese hooldamisest. Seda soodustas ka hooldatava dementsussündroom, millega kaasnes tõenäosus hooldaja läbipõlemiseks. Juhul, kui lisandusid konfliktid pereelus, mis viisid lahutuseni, halvenenud suheteni lastega ja respondendil ei olnud stressi leevendavaid ressursse või ta ei suutnud neid kasutada, oli tagajärjeks depressioon, mis omakorda viis vanema hooldusest loobumiseni.

/.../ ma ei tulnud sellega toime /.../. Ma olingi läbi, mul hakkasid südames valud ja igasugused muud tervisehädad /.../. (1)

/.../ mulle kirjutati antidepressante ja ööseks unerohtu. Mulle tundus, et minu elus ei ole midagi head ja ei ole kunagi olnudki /.../ Ema oli haige, ma hoolitsesin tema eest vägisi, ma ei tahtnud seda teha, ma vist hakkasin teda selle eest vihkama. Lapsed hoidsid omaette /.../. (6)

Stressi leevendamise võimalikkusest rääkisid need respondendid, kes saavutasid positiivse tulemi. Eelkõige pidasid nad oluliseks sotsiaalse toetuse olemasolu. Vastanute jaoks oli probleem, et tänane hoolekandesüsteem ei paku vanema hooldamisega tegelevale lapsele piisavalt abi. Intervjueeritute arvates peaks riik ja omavalitsus osutama abi, et vältida teiste stressitegurite teket, leevendada stressitegurite negatiivset mõju ja hoida ära hooldaja läbipõlemist, depressiooni jt tervisehäireid. Hooldustegevusest loobunud respondendid arvasid, et stressi ei ole võimalik vältida ja nende hinnangu kohaselt oli hooldaja rolli võtmine viga. Tunnistati, et vanema hooldamine käis üle jõu ja toime ei tulnud eelkõige hooldusega kaasnevate emotsionaalsete probleemidega, mistõttu kannatas hooldaja enda tervis. Respondentide arvates oleks lahendus institutsionaalse hooldusteenuse kasutamises, kuid samas oli nende jaoks väga oluline hooldusteenust osutava asutuse füüsiline keskkond, teenuse kvaliteet ja selle hind. Probleemidena nimetati hooldekodukohtade vähesust, puudujääke hooldusteenuse kvaliteedis ja ühiskonna negatiivset suhtumist lastesse, kes paigutavad oma vanemad hooldusasutusse. Intervjueeritute arvates peaks riik ja omavalitsus osutama omalt poolt abi kutselise hooldaja leidmisel (nn hooldajate agentuur) ja palgatud hooldaja tasu osalisel kompenseerimisel; vaja oleks võimaldada lühiajalist puhkust vanema hooldusega tegelevale lapsele, võimalust kasutada vajadusel ajutise hoolduse teenust jms.

Arutelu

Ootamatu elusündmus ja hooldajarolli võtmine on tugev stressor ka siis, kui seda ei käsitata seadusest tuleneva, vaid loomuliku kohustusena, mida asutakse täitma vabatahtlikult ja armastusega lähedase vastu. Hooldaja rolli asumisel ei otsinud ükski respondent alternatiivseid võimalusi. See on põhjendatav nii kiindumusteooriast tuleneva seisukohaga, et hoolitsemine on kaitsev käitumisviis, mille kaudu täiskasvanud laps säilitab emotsionaalse tur-

valisuse, kindlustades oma vanema elu jätkumise (Li ja Seltzer 2003), kui ka tänase Eesti keskealiste põlvkonna hulgas domineeriva mõttelaadiga, et abi vajava vanema hooldamine on lapse kohustus.

Respondentide tunded hooldaja rolli võtmisel sõltusid lisaks ülalnimetatule lähedusest vanemaga enne hooldusvajaduse tekkimist, perekonna olemasolust ja suhtumisest hooldamisse, vajadusest muuta elukohta/-keskkonda, hooldatava tervislikust seisundist/toimetulekuvõimest.

Enamasti võtavad hooldajarolli naised (Kirsi 2003; Knuut 2005; Hogstel, Curry, Walker 2005/2006; Granö 2008) ja naistest moodustati ka selle uurimuse valim. Sotsioloogilised võrdlevad uurimused (Narusk ja Kandolin 1997) on näidanud, et oluliseks stressipõhjustajaks eesti naistel on laste olemasolu ja suurem töökoormus, seda just kodutööde arvel. Vanaduspõlves aga loodetakse ka ise laste abile. Rõuge vallas loodab 75% eakatest tervise halvenedes laste või lastelaste abile ning üldjuhul soovitakse hooldajaks mõnda pereliiget (Grossmann 2008). Tartus on puuetega inimeste hooldajate hulgas kõige enam pereliikmeid ning nendega ollakse väga rahul (Knuut 2005).

Soomes on uuritud dementset abikaasat hooldanud meeste ja naiste narratiive aastaist 1992–93 ja 1998–99 (Kirsi 2003). Selgus, et kuigi naistele on hooldaja roll tuttav elukogemustest ja seotud naise identiteediga, kõneldakse hoolduse argipäeva kontekstis füüsilistest, psüühilistest ja sotsiaalsetest jõuvarudest ja emotsioonidest; hooldusega toimetuleku tähtsaim eeldus on hooldaja tervise ja füüsilise vormi säilimine ning olulisim ressurss on sotsiaalne toetus, eriti lastelt. Narratiivides peegeldub sooliste iseärasuste kõrval ka sotsiaalteenuste areng Soomes. Eestis on omastehoolduse arengus veel pikk tee käia (Vörk 2003 ja 2007), omastehooldajad on tugevas stressis ja nende ootused/lootused hoolekandesüsteemi arengu suhtes suured. Dementsusega isikute pereliikmete uuringust (Vörk 2007) selgus, et kõikide pereliikmete ühiseks vajaduseks on ühiskonna hoolivus ning esmaseks sooviks koduabiliste/ hooldajate teenuse kasutamine, et oleks võimalik jätkata tööl käimist, samuti lubada enesele meelelahutusi; väga oluliseks peeti psüühhoemotsionaalset toetust ning institutsionaalse hooldusteenuse hinda ja kvaliteeti, nii nagu käesolevas uurimuseski. Kõigis neis Eestis eakate hooldust käsitlevates uuringutes (Tulva jt 2002, Knuut 2005, Vörk 2007) nimetati infovaegust võimalike teenuste ning hooldaja õiguste ja kohustuste kohta. Meie uurimusi seda otseselt ei küsitud, kuid raskusi sobiva hooldekodu leidmisel nimetasid respondendid varasemas uuringus (Leemets 2006).

Hogstel, Curry ja Walker (2005/2006) ning Hauser ja Kramer (2004) rõhutavad omastehoolduse tähtsust kaasajal seoses inimeste eluea pikenemise ja tervise halvenemisega vanemas elueas ning refereerivad hoolduskoormust ja stressi käsitlevat kirjandust, kus kirjeldatakse hooldajate süütunnet, tervisehäireid (depressioon, hüpertoonia), töö- ja pereeluga seotud ning majanduslikke probleeme. Käesolevast uurimusest selgus, et üldjoontes samad asjaolud pingestavad oma vanemaid hooldavate naiste elu ka Eestis. Hogstel kaasautoritega (2005/2006) ühineb Gilliland'i ja Buch'i (2001) arvamusega, kes nimetavad omastehooldajaid "peidetud patsientideks" (*hidden patients*), kelle abistamisel on oluline sotsiaalne tugi, nt osalemine eneseabigruppides. Meie uurimusest selgus, et vanemat hooldades muutusid depressiivseks respondendid nr 1 ja 6. Neist esimest toetas tema 28-aastane tütar (respondent nr 4), asudes hooldajarolli ema pärast. Teisel juhul soodustas depressiooni teket lähedaste toetuse puudumine – abikaasa lahkumine ja laste eemalehoidmine. Mitmete autorite arvates kergendab sotsiaalne toetus hooldaja koormat ja avaldab seeläbi mõju tema tervisele ja heaolule (Pearlin 2005, Gilliland ja Bush 2001, Sarason jt 1990). Intervjuudes tuli ilmsiks sotsiaalse toetuse kaks aspekti. Enamus respondente vajas eelkõige emotsionaalset tugi, et nende kohati vastuolulisi tundeid mõistetaks ja aktsepteeritaks. Seda oodati

ja enamasti ka saadi lähedastelt – pereliikmetelt, sugulastelt, sõpradelt. Osal respondentidest oli küll pereliikmete või teiste lähedaste näol sotsiaalse toetuse pakkujaid, kuid nad ei osanud või ei suutnud seda kasutada stressi leevendava ressursina, mistõttu potentsiaalsed sotsiaalse toetuse andjad loobusid selle pakkumisest. Respondendid, kes endale tekkinud olukorra selgeks tegid ja teadvustasid stressorite negatiivset mõju, saavutasid kontrolli oma elu üle, mis avaldus nii emotsionaalses tasakaalus kui ka käitumises, toimetulekut toetavate tegevuste leidmises ja inimsuhetes. Pearlini (2005) arvates vähendab kontrolli omamine haavatavust ja ohutunnet ähvardavate tingimuste puhul.

Hooldatava dementsussündroomi puhul kogeti tugeva stressorina pidevat seotust tema ööpäevaringse valvamisega. Ka Andrén ja Elmståhl (2007) rõhutavad dementse vanema hooldamisel täiskasvanud laste (50 küsitlusest olid 2/3 tütreid) suurt hoolduskoormust ning kõrget psühholoogilise stressi taset ja halba subjektiivset tervist võrreldes teiste omaste-hooldajatega. Seejuures oli hoolduskoormus seotud madala sissetulekuga ning vähem väljendunud vanemaealistel hooldajatel. Meie uurimuses ei ilmnenu, et vanema hooldaja rolli võtmine oleks sõltunud vastanute materiaalistest võimalustest.

Kõik küsitlused olid hooldaja rolli võtmise ajal seotud tööturuga ja seetõttu oli hooldaja kohustustest tuleneva füüsilise ja emotsionaalse koormuse ühitamine töötaja rolliga vastajate hinnangul problemaatiline. Samale järeldusele on jõutud varasemates hooldajate stressi käitlevates uuringutes (Tennstedt 1999). Intervjuudest selgus, et määravaks asjaoluks tööturult lahkumise või mittelahkumise otsuse tegemisel ei olnud vastaja materiaalne olukord, vaid valmidus pühenduda vanema hooldusele. Otsuse tööturult lahkumiseks võtsid vastu need respondendid, kelle ametiidentiteet oli nõrgem, mis võis tuleneda madalamast haridustasemest või vähem hinnatud ja madalamalt tasustatud tööst. Pärast töölt lahkumist halvenes nende respondentide materiaalne toimetulek tunduvalt ja pingeline majanduslik olukord kujunes neile teiseks stressitekitajaks.

Eaka **hoolduse positiivse küljena** kõigi stressorite kõrval nimetatakse hooldaja isiksuse arengut: õpitakse hindama väikesi asju, elama üks päev korraga, saadakse üle varasematest solvumistest ja konfliktidest, õpitakse tundma vananemist tervikuna ja ollakse selleks valmis ning lapsed õpivad oma vanemaid hooldades neid paremini tundma (Hogstel, Curry, Walker 2005/2006). Intervjuudes kajastub hoolduse positiivne külg respondentide rahulolus sellega, et nad suutsid toime tulla võetud kohustusega ja ühitada kõik rollid oma elus. O'Connor rõhutab hooldusprotsessi positiivse tulemuse saavutamisel vajadust tunnustada omastehooldajaid ühiskonna poolt ja hooldaja identiteedi kujunemist.

Kokkuvõte ja järeldused

Toimetulekuvõime kaotanud vanemat hooldavad täiskasvanud tütreid võtsid hooldaja rolli vabatahtlikult, loomuliku kohustusena, sõltumata materiaalistest võimalustest. Esmased (hooldatava toitmine/riietamine/isikliku hügieeniga seonduv, majapidamistööd, ööpäevaringne valvamine) ja teisesed (pinged perekonnas, enesesüüdistus/hirm, endale ja perekonnale pühendatava aja vähesus) stressitegurid moodustavad kogumi, mille negatiivne mõju ei ole täielikult välditav. Stressi leevendab lähedaste sotsiaalne toetus, olukorra lahtimõtestamine ja stressi negatiivse mõju teadvustamine, mis soodustab emotsionaalse tasakaalu püsimist ning kohanemist olukorraga vs tervisehäired ja hooldajarollist loobumine. Järeldused:

- Hooldusprotsessiga kaasneb krooniline stress, mida ei ole võimalik vältida, küll aga saab vahendavate teguritega (sotsiaalne toetus, toimetulekuviisid, kontroll olukorra üle) mõjutada seda positiivses või negatiivses suunas.
- Positiivse tulemi eelduseks – hooldamise jätkamine ja selle võtmine elu loomuliku

osana – on toimetulekut kergendavate ressursside olemasolu ja kasutamisoskus, olukorra lahtimõtestamine ja kontroll selle üle.

■ Toimetulekut kergendavate ressursside või nende kasutamisoskuse puudumine viib negatiivsete ilminguteni, mis väljenduvad respondentide tervisehäiretes ja hooldustegevusest loobumises.

Uuringu piirangud

Käesoleva uurimuse põhjal ei ole võimalik teha laiemaid üldistusi, kuna valim oli meetodist tulenevalt suhteliselt väike. Mida ja kuidas hooldamist ja lähedasena olemist omaste hooldajad kirjeldavad, sõltub ka sellest, kes ja kellele räägib, mis olukorras hoolduskogemusest räägitakse ja mis on vestluse eesmärk (Kirsi 2003, 226). Uurimus põhineb individuaalintervjuudel ja usalduslikul kontaktil hooldusprobleemides pikaajalist kogemust omavate inimestega ning andmete anonüümsuse tagamisel kasutamiseks vaid teadustöös, mistõttu selles kajastuvad ka avalikkuse eest tavaliselt varjatud tunded ja probleemid.

Viidatud allikad

- Andrén, S., Elmståhl, S.** (2007). Relationships between income, subjective health and caregiver burden in caregivers of people with dementia in group living care: A cross-sectional community-based study. *International Journal of Nursing Studies*, Vol 44, Issue 3, 435–446.
- Bachmann, T., Maruste, R.** (2001). Psühholoogia alused. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Bailey, K. D.** (1994). *Methods of social research*. New York: Free Press.
- Biernacki, P., Waldorf, D.** (1981). Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2), 141–163.
- Creswell J. W.** (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Eesti vanuripoliitika alused** (1999). www.sm.ee/est/pages/goproweb0316 (2.07.2008).
- Gilliland, M., P., Buch, H. A.** (2001). Social support for family caregivers: Toward a situation-specific theory. *The Journal of Theory Construction and Testing*, 5(2), 53–62.
- Granö, S.** (2008). Mäluhäiretega ja dementsete inimeste hoolekande probleeme Soome näitel. Kogumikus: Tulva, T. (koost. ja toim.) *Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 131–152.
- Grossmann, M.** (2008). Eakate toimetulek ja teenuste vajadus Rõuge valla näitel. Magistritöö. Tallinn: TLÜ Sotsiaaltöö Instituut.
- Hauser J. M., Kramer, B. J.** (2004). Family caregivers in palliative care. *Clinics in Geriatric medicine*. Nov 2004, Vol. 20, Issue 4, 671–688.
- Hogstel, M.O., Curry, L. C., Walker, C.** (2005/2006). Caring for Older Adults: The Benefit of Informal Family Caregiving. *Journal of Theory Construction & Testing*, Winter 2005/2006, Vol. 9, Issue 2, 55–60.
- Kirsi, T.** (2003). Aina lähdössä kotiin: puolisoit dementiapotilaan omaishoitajina. Kogumikus: Honkosalo, M.-L., Kangas, I., Seppälä, U. (toim.) SAIRAS, POTILAS, OMAINEN. Näkökulmia sairauden kokemiseen, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 225–255.
- Knuut, M.** (2005). Puuetega inimestele perekonnaseaduse §105 alusel määratud hooldus ja selle kvaliteet Tartu linna näitel. Kogumikus: Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaalöö-teemaliste üliõpilasuurimuste kogumik, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 46–54.
- Laherand, M.-L.** (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Leemets, A.** (2006). Dementsus kui eaka hooldekodusse paigutamise põhjus ja sellega kaasnevad probleemid. Bakalureusetöö. Tallinn: TPÜ sotsiaaltöö osakond.
- Li, L.W., Seltzer, M. M.** (2003). Parent Care, Intergenerational Relationship Quality, and Mental Health of Adult Daughters. *Research on Aging*, Vol. 25 No.5, 484–504.
- Logsdon, R.G.** (2008). Dementia: psychosocial interventions for family caregivers. *The Lancet*, Vol 372, Issue 9634, 19 July–25 July 2008, 182–183.
- Metsämuuronen, J.** (2002). Tutkimusten tekemisen perustet ihmistieteissä. Helsinki: International

Methelp Ky.

Narusk, A., Kandolin, I. (1997). Social well-being and gender: post-Soviet Estonia and the welfare state Finland. *Scandinavian Journal of Social Welfare* 1997; 6, 127–136.

O'Connor, D. L. (2007). Self-identifying as a caregiver: Exploring the positioning process. *Journal of Aging Studies*, Apr 2007, Vol. 21, Issue 2, 165–174.

Pearlin, L. I., Lieberman, M. A., Menaghan, E. G., Mullan, J. T. (1981). The stress process. *Journal of Health and Social Behavior*; 22, 337–356

Pearlin, L. I., Mullan, J. T., Semple S. J., Skaff, M. M. (1990). Caregiving and the stress process: an overview of concepts and their measures. *Gerontologist* 30 (5), 583–594.

Pearlin, L. I. (2005). An Emerging Synthesis in the Social Stress Model of Mental Health and Mental Disorder: Contextualized Process. www.mhsip.org/nimhdoc/ecombed.pdf (30.09.2007)

Perekonnaseadus (1995). www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=178633 (21.07.2008)

Sarason, I. G., Pierce, G. R., Sarason, B. R. (1990). General and specific perceptions of support. Kogumikus: Avison, W. R., Gotlib I. H. (toim.) Stress and mental health. New York: Plenum, 151–177

Silverman, D. (2000). Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. London: Sage Publications

Soots, A. (2001). Stress ja läbipõlemine hooldustöös. Tartu: Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsioon.

Sotsiaalvaldkonna arengud 2000–2006. (2008). *Sotsiaalministeeriumi Toimetised* 2/2008 [www.sm.ee/est/HtmlPages/Trendid2007-mai/\\$file/Trendid2007-mai.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Trendid2007-mai/$file/Trendid2007-mai.pdf) (30.09.2007)

Tennstedt, S. (1999). Family Caregiving in an Aging Society. www.aoa.gov/prof/research/famcare.pdf (13.02.2008).

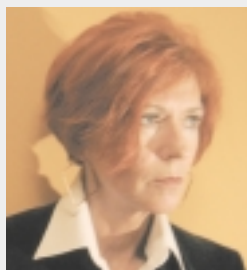
Tulva, T., Metsa, T., Ruusmaa, K., Leppik, E., Jonuks, A., Kallisaar, A. (2002). Omastehooldusest Eestis 2002. www.hot.ee/eakad/omastehooldus.doc (10.08.2008)

Võrk, E. (2003). Dementsete eakate omastehooldus: hoolekandeteenuste väljaarendamise võimalusi. Magistritöö. Tallinn. TPÜ sotsiaaltöö osakond.

Võrk, E. (2007). Dementsusega inimeste hooldamise probleemid ja hooldusteenuste arendamise vajadus Eestis. *Sotsiaaltöö* 6, 22–26.

Ene Lausvee (1942) on lõpetanud Tartu Ülikooli arstiteaduskonna ja kaitsnud samas kandidaadidissertatsiooni (1974) neuroloogia erialal. 1967–2006 töötanud Tallinna Psühhiaatria haiglas/PERH Psühhiaatriakliinikus. TLÜ õppejõud alates 1976; praegu TLÜ Sotsiaaltöö Instituudi sotsiaalinterviisidotsent, üldnimetatud magistritöö juhendaja.

Anne Leemets (1954) on lõpetanud Tallinna Meditsiinikooli (Tervishoiukõrgkool) meditsiiniõe/ravimassööri kutsega (1992), töötanud Iru Hooldekodus osakonnajuhatajana ja 2007. a Pereabikeskuse juhatajana, praegu Mustamäe Linnaosa Valitsuse sotsiaalhoolekande osakonna lastekaitse sektori vanemspetsialist. Sotsiaaltöö magister.

Koduhooldus Põhja-Tallinnas: klientide rahulolu teenustega ja elukvaliteet

Põhja-Tallinna koduhooldusklientide hulgas viidi 2007. a läbi uurimus, et teha kindlaks nende hinnangud oma elukvaliteedile ning olulisematele elukvaliteeti mõjutavatele teguritele ja selle elukvaliteedi tõstmise võimalused koduteenuste parandamise või uute teenuste väljatöötamise teel. Elukvaliteeti mõjutavatest teguritest uuriti klientide hinnanguid oma funktsionaalsele võimekusele, sotsiaalmajanduslikele teguritele, elukeskkonnale ning teenustele juurdepääsule, rahulolu hooldustöötaja tööga ning soove uute koduteenuste arendamiseks. Uuringu andmeil oli sotsiaaleluasemel elavate klientide hinnang oma elukvaliteedile kõrgem eramajas eluruumi üürivate klientide hinnangust. Hooldustöötaja tööga olid eakad valdavalt rahul, kuid soovisid täiendavaid teenuseid (häirenupp, seltsidaami teenus).

Kai Keller, Taimi Tulva ja Kai Saks

Artikkel põhineb 2007. a sügisel Tallinna Ülikoolis kaitstud magistritöö (Keller 2007) sellel osal, mis käsitleb Põhja-Tallinna koduhooldusklientide elukvaliteeti ja teenustega rahulolu.

Sissejuhatus

Seoses Eesti elanikkonna vananemisega tuleb hoolekandetöötajatel üha enam arvestada eakate eripära ja vajadustega. Koduhooldusteenus on mõeldud selleks, et võimaldada eakatel ja tervisekahjustusega inimestel kaua ja turvaliselt elada omas kodus. Inimestel, kes kodus enam iseseisvalt või koos kõrvalabiga toime ei tule, on võimalik valida vastavalt oma tervislikule seisundile ja kõrvalabi vajadusele kas sotsiaalmaja või hooldekodu vahel. Kodus või sotsiaalmajas elavate eakate heaolu suurendamiseks on vaja teada nende hinnangut selle kohta, milline on nende elukeskkond, juurdepääs teenustele ning mis teenuseid nad vajavad. Magistritöö autor asus 2006. aastal tööle Põhja-Tallinna Valitsuse sotsiaalhoolekande osakonna hooldusjuhina. Hooldustöötajaid oli tol hetkel 22, ühes kuus teenindati keskmiselt 180 klienti, kellest sotsiaalmajas – Eakate Kodus – elas 46. Peamised teenused, mida osutati, olid toidu- ja majapidamistarvetega varustamine, koristamine, pesupesemise korraldamine, asjaajamine (toetused, dokumendid, maksed), kütte tupp toomine, saunateenus, toitlustamine. Väheimal määral anti isikuabi (vannitamine, dushi all pesemine, mähkmete vahetamine). Põhiliseks uurimisprobleemiks kujunes see, kuidas on kliendid rahul teenustega ja milliseid uusi teenuseid võiks neile pakkuda. Need küsimused tingisidki vajaduse klientide teenustega rahulolu ja elukvaliteedi uurimise järele.

Uurimuse eesmärk ja teoreetiline lähtekoht

Uurimuse põhieesmärk oli kaardistada koduhooldusklientide elukvaliteet ja selgitada välja olulisemad tegurid, mis mõjutavad Põhja-Tallinna koduhooldusklientide heaolu. Uuriti ka seda, kuidas on kliendid rahul neile osutatavate teenustega ning milliseid teenuseid nad vajaksid lisaks olemasolevatele.

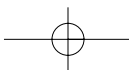
Klientide elukvaliteedi ja teenustega rahulolu hindamine ning lahendamata probleemide kirjeldamine on võtmeküsimus teenuste edasise arendamise kavandamisel. Uurimus on oluline ka Eesti sotsiaaltööteaduse seisukohalt, kuna esmakordselt koguti Eestis andmeid ühe haldusüksuse (linnaosa) kõigi koduhooldusklientide elukvaliteedi ja teenustega rahulolu kohta, kasutades selleks valideeritud metoodikat.

Uurimus tugines eeldusele, et koduhooldusel olevatele isikutele pakutavaid teenuseid on võimalik täiendada ja nende kvaliteeti parandada, kui põhjalikult analüüsida klientide elukvaliteeti ja nende hinnanguid oma isiklikele vajadustele, ressurssidele, teenuste sobivusele ja kättesaadavusele ning teenustega rahulolule.

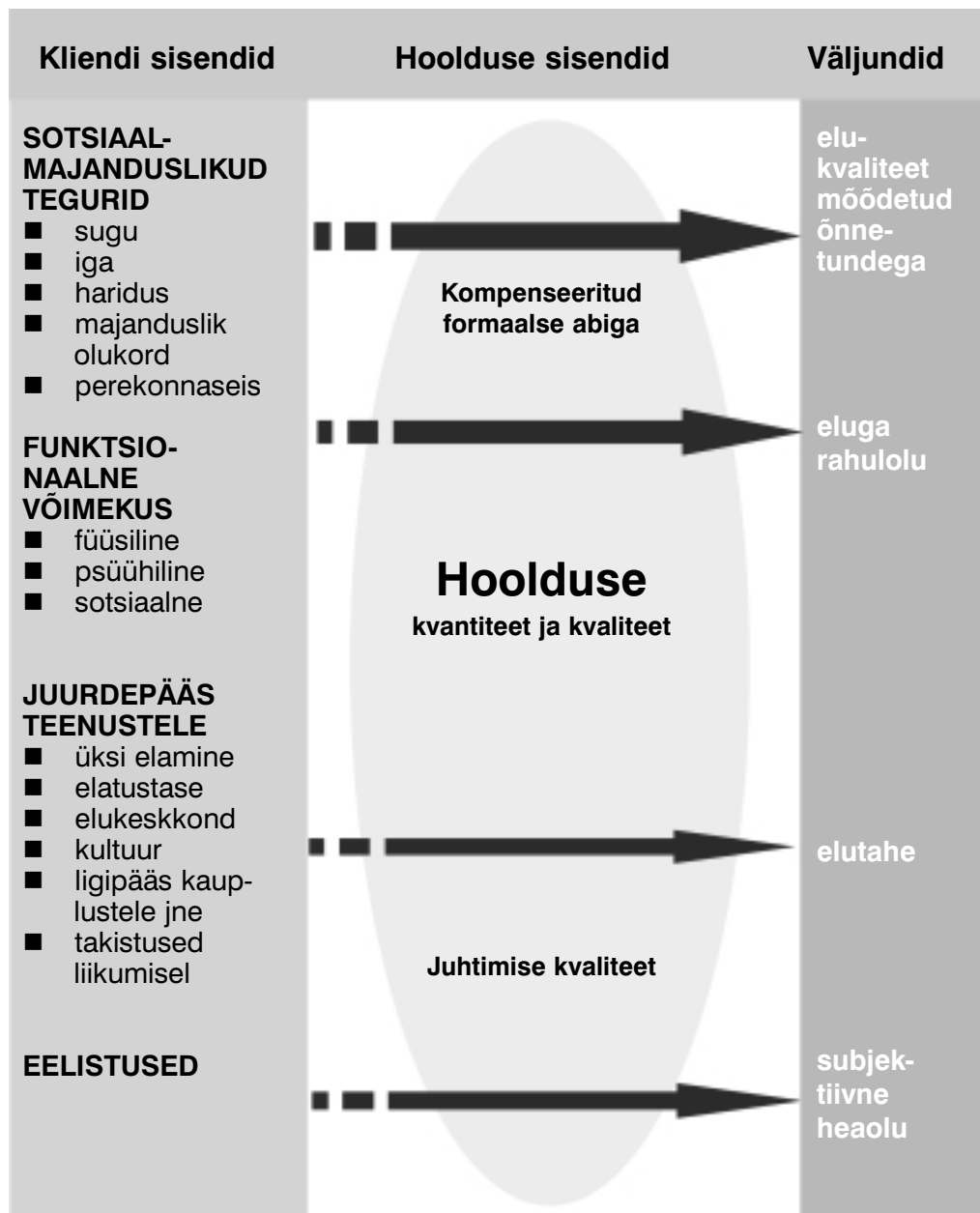
Uurimuse teoreetiliseks aluseks oli heaolu loomise mudel (*Production of Welfare*, PoW). Selle mudeli järgi on isiku heaolu tema isiklike ressursside rakendamise ja hooldusteenuste lõimumise tulemus. Heaolu loomise protsessis need ressursid kombineeruvad, tekitades heaolu väljundi, st subjektiivse heaolu seisundi (Saks 2006, 6). PoW mudelit on põhjalikult kirjeldanud Davies ja Knapp (1981), uurides hooldekodudes eakate heaolu ja toimetulekut. Davies'i ja Knapp'i arvates võib pea kõiki elukvaliteedi aspekte pidada sisendite poolt mõjutatuks. Seega peab sisendite ja elukvaliteedi vahelisi seoseid käsitlev teooria arvesse võtma suurt hulka nähtusi. Oluline on tuvastada, millised elukvaliteedi aspektid on omavahel seotud ja millised mitte ning kuidas rahulolu ühtedega mõjutab rahulolu teistega. Indiviid osaleb ka ise protsessis, mis loob tema heaolu (Davies ja Knapp 1981, 5–12).

Hooldusvajadusega klientide elukvaliteeti toetatakse õiges mahus ja õigel ajal osutatud kvaliteetse hoolduse abil (PoW mudeli järgi hoolduse sisend, vt joonis 1, lk 16). Olulist rolli etendavad siinjuures kliendi sisendid, milleks on kliendi sotsiaalmajanduslikud tegurid, tema funktsionaalne võimekus, elukeskkond ja juurdepääs teenustele ning eelistused. Elukvaliteeti mõjutavateks sotsiaalmajanduslikeks teguriteks on inimese sotsiaalne seisund, materiaalsed vahendid ja haridus. Funktsionaalse võimekuse all mõistetakse igapäevaeluga hakkamaaamise, sh iseseisvalt liikumise võimet, tinglikult ka subjektiivset tervisetunnetust ja tervise halvenemist ning abivajaduse suurenemist. Psühholoogilist tervist väljendavad elutahe, iseseisvus, kognitiivne võimekus, isiklik optimism ja autonoomsus. Perekonna, laste, sõprade ja sotsiaalsete suhete olemasolu ning kontaktide regulaarsus, aga ka üksi oldud aeg iseloomustab sotsiaalset võrgustikku. Elukeskkonda iseloomustavateks teguriteks on meeldiv ja turvaline ümbrus, võimalused liikumiseks ja kodu (korter) funktsionaalne olukord. Piisavas mahus ja vajadustele vastav hooldus loob elukvaliteedi, mis seisneb õnnetundes, rahulolus eluga, elutahtes ja subjektiivses heaolus (väljundid).

Elukvaliteeti määravaid tegureid on palju, mistõttu on selle uurimine üsna komplitseeritud. Mendola ja Pelligrini (1979) defineerivad elukvaliteeti eelkõige sotsiaalse seisundina. Indiviidi jaoks tähendab elukvaliteet sellise rahuldava sotsiaalse olukorra saavutamist, mis on tema füüsiliste reservide juures võimalik (Mendola, Pelligrini 1979, Saks 2006). Elukvaliteet ei seisne ainult ühe vajaduse rahuldamises, see on mitmedimensiooniline nähtus. Elukvaliteeti võib hinnata väljastpoolt (objektiivne, sotsiaal-normatiivne) või seestpoolt (subjektiivne, personaalne) ja see ei sõltu ainult inimesest ja keskkonnast, vaid inimese ja keskkonna vahelistest suhetest (Lawton 1997, 45). Seega saab elukvaliteedi hindamisel lähtuda neljast dimensioonist: füüsiline tervis, psühholoogiline seisund, sotsiaalsed suhted

Heaolu loomise mudel hooldusvajadusega klientidele

Joonis 1. POW mudel hooldusest sõltuvate isikute heaolu loomiseks (Vaarama jt 2004, 1).

ja elukeskkond. Nelja dimensiooni kaudu kirjeldab elukvaliteeti ka Ruut Veenhoven (2000). Elukvaliteedi dimensioonideks on Veenhoveni järgi välised võimalused, mille all mõeldakse keskkonna elukõlblikkust (*liveability*) ning sisemised võimalused, mis väljenduvad inimese eluvõimena (*life ability*). Uurija toob välja ka välised tulemused, mida hinnatakse kui kasulikkust ühiskonnale (*utility*), ja sisemised tulemused, mis avalduvad rahuloluna (*affiliation*).

Küsimus on selles, mis mõjutab elukvaliteeti kõige enam ja kuidas seda mõõta. Üks võimalusi elukvaliteedi mõõtmiseks on paluda inimesel subjektiivselt hinnata oma elu erinevaid külgi: heaolu, majanduslikku toimetulekut, turvalisust, rahulolu elamistingimustega, inimsuhteid, enesest lugupidamist, vaba aja sisustamist ja harrastusi, rahulolu keskkonnaga, vabadust ja õigusi. Elukvaliteedi objektiivseks hindamiseks kasutatakse inimese arvamusest sõltumatuid näidikuid, mis iseloomustavad tingimusi, milles isik elab: elukeskkond, sissetuleku suurus, vaba aja veetmise võimalused, võimalused teistega suhelda ja neilt abi saada. Need näitajad on suhteliselt kergesti mõõdetavad ja nende järgi on võimalik ennustada, kuidas mõne teguri muutmine muudab elanikkonna üldist heaolu (Saks 2006, 8).

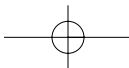
Hooldustöö aluseks on suhtumine klienti kui biopsühhosotsiaalsesse tervikusse, kellel on omad iseärasused ja kelle elukvaliteeti mõjutavad mitmesugused tegurid. Heaolu loomise mudel rõhutab erinevaid aspekte, millest sõltub isikute heaolu.

Uurimuse läbiviimisest

Uuringus kasutatud instrument. Uuringu eesmärgist tulenevalt on ootuspärane, et kasutatav instrument annaks võimalikult objektiivse ülevaate koduhooldusel oleva kliendi elukvaliteedist, olles samal ajal vastajale mõistetav ning jõukohane. Nendele tingimustele vastas kõige paremini Clint-küsimustik, mis on Euroopa Komisjoni rahastatud 5. raamprogrammi uurimis- ja arendusprojekti CareKeys (Hoolduse Võtmed) poolt 2003.–2006. a välja töötatud hindamisinstrument. Instrumendi kasutamiseks saadi luba projekti Eesti töörühma juhilt Kai Saks'alt, kes juhendas ka küsimustiku kasutamist.

CareKeys projekti eesmärk oli arendada hooldusest sõltuva elukvaliteedi teoreetilist mudelit ja sellele tuginedes suurendada hoolduse ja hooldusravi juhtimise efektiivsust. CareKeys projekti keskseks küsimuseks oli, kas hooldus aitab kaasa eaka elukvaliteedi parandamisele, ja kui aitab, siis mil viisil. Projektis osales viis Euroopa Liidu riiki – Soome, Rootsi, Saksamaa, Suurbritannia ja Eesti. Esimesel tööaastal pühenduti hoolduse teoreetiliste mudelite läbitöötamisele ja hoolduse/hooldusravi praktikas kasutatavate hindamisinstrumentide analüüsimisele. Teisel aastal töötati välja esmane kolmimensiooniline mudel ning spetsiifilised uurimisinstrumentid. Kolmandal aastal kontrolliti väljatöötatud mudeli paikapidavust ning instrumentide kasutatavust. Uuringutulemuste põhjal koostati CareKeys lõplikud mudelid ja instrumendid hoolduse ning hooldusravi klientide andmete kogumiseks ja analüüsimiseks (Saks 2006, 5).

Käesolevas uuringus on kasutatud eesti- ja venekeelset Clint küsimustikku, mis sisaldab järgmisi osi: informatsiooni isiku taustast, tema füüsilisest keskkonnast, hobidest ja ühiskonnaelus osalemisest, sotsiaalsetest suhetest, subjektiivsetest hinnangutest hoolduse kvaliteedile. Kokku sisaldab koduhoolduse vorm (Clint HC) 111 küsimust kliendile, lisaks taustaandmeid. Enamus küsimusi on varustatud vastusevariantidega. Kasutusel on nii jah/ei variandid kui ka viie vastusevariantidega hinnanguskaalad: näiteks väga rahulolematu, rahulolematu, ei rahul ega rahulolematu, rahul, väga rahul. Küsimustiku abil saadakse andmeid kliendi elukvaliteedi, eelistuste kui ka hoolduskvaliteedile antud subjektiivsete hinnangute kohta (Saks 2006, 11). Objektiivsete teguritena võib vaadelda küsimustiku neid osi, mis hõlmavad taustainformatsiooni (emakeel, perekonnaseis, eluaseme omandivorm, viimasel kahel aastal või kahel nädalal toimunud elusündmused), füüsilist keskkonda, sotsiaalsete suhete ja kontaktide olemasolu viimase kahe nädala jooksul. Küsimustik võimaldab koguda

ka teavet hobide olemasolu ning nendega tegelemise kohta viimasel kahel nädalal. Subjektiivne hinnang antakse oma elus toimunud sündmustele, tervislikule seisundile, keskkonnas toimetulekule, elu mõttele, rahulolule iseendaga, oma sotsiaalsete suhetega ja saadava abiga. Lisaks valikvastustega küsimustele on vastajatel võimalus nimetada ühte või kahte tegurit oma hoolduses, mida tema arvates saaks parandada.

Valim. Põhja-Tallinna koduhoolduse klientidest parema ülevaate saamiseks kaasati valimisse kõik seisuga 31.12.2006 koduhoolduse nimekirjas olnud kliendid. Valim oli kõikne ja moodustati kognitiivsete võimete testi alusel. Valimisse kuulusid need isikud (100 koduteenust saavat isikut), kellel ei esinenud rohkem kui kolm eksimust 10 küsimusega mälu testi sooritamisel. Valimisse kuulunud isikuid küsitleti pärast eelnevalt saadud nõusolekut kodukülastusel (74 klienti) ja Eakate Kodus (26 klienti). Sotsiaalmaja kliendid kuulusid valimisse seetõttu, et nii sotsiaalmajas kui kodudes osutatav hooldusteenus kuulub Põhja-Tallinna Valitsuse eelarves ühte tootesse (nn koduteenus) ja nii kodus kui sotsiaalmajas koordineerib osutatavat teenust sama isik – hooldusjuht. Koduteenust osutatakse kõigile sotsiaalmajas elavatele elanikele vastavalt vajadusele.

Valim moodustas 63% põhiteenusel olevatest klientidest. 31.12.2006 seisuga oli koduhooldusel 158 klienti, nendest elas sotsiaalmajas 46 klienti. Enne küsitlema asumist lepidi kokku, et delikaatne info, millest vestluse ajal räägitakse, jääb konfidentsiaalseks. Küsitlus toimus kliendi kodus, enamikul juhtudel viibisid küsitlaja ja klient ruumis kahekesi. Uurija hinnangul on küsitlus läbi viidud eetilisel korrektselt, kuna küsitletavatesse suhtuti austusega; uurimismaterjal jäi ainult küsitlaja käsutusse.

Küsitlemine toimus ajavahemikul 16.02.2007–12.06.2007. Clint küsimustikku täitis uurija, lugedes vastajale ette küsimused ja võimalikud vastusevariandid ilma küsitlitava vastust mõjutamata. Tegemist oli nn kontrollitud küsitlusega, kus enne ankeetide täitmist selgitati uurimuse eesmärki ja vastati küsimustele (Hirsjärvi jt 2005, 183).

Uurimisandmeid saab pidada usaldusväärseteks, kuna küsimustikule vastas 100% respondentidest. Selline vastanute protsent õnnestus saavutada ilmselt tänu uurija vahetule kontaktile respondentiga ja sellele, et vastajaid motiveeris võimalus kaasa aidata neile osutatava koduteenususe parandamisele. Vastamisele kulus keskmiselt 59,2 minutit, lühim aeg oli 27 ja pikim 113 minutit. Andmed kodeeriti ja töödeldi SPSS-programmi abil.

Uurimistulemused

Kuna saadud vastuste töötlemisel ei ilmnunud statistiliselt olulist erinevust meeste ja naiste ning eesti- ja venekeelsete vastajate arvamustes, siis analüüsiti nii meeste ja naiste kui ka eesti- ja venekeelse küsimustikuga kogutud andmeid koos. Tulemused esitatakse Clint küsimustiku järjekorras.

Taustainformatsioon. Küsitletud koduhoolduse klientidest oli mehi 20 % ja naisi 80 %. Vastajate keskmine vanus oli 75 aastat, meestel 68 ja naistel 77 aastat. Noorim vastaja oli 42-aastane raske puudega koduhooldusklient ja vanim 96-aastane. Hariduse järgi oli vastajatest algharidusega 16 %, põhiharidusega 28 %, keskharidusega 23 % ja lõpetamata kõrge- ma haridusega 21 %. Eesti keel oli emakeeleks 57 %-l, vene keel 41% -l ja muu keel 2%-l vastanutest. Perekonnaseisu järgi oli vallalisi 21 %, abielus 4 %, lahutatuid 28% ja leski 47%. Üksi elas 91 %, abikaasaga 4 %, lapse või lastega 3%, teiste sugulastega 1 % ja muu (tuttava) inimesega samuti 1 % vastanutest.

Eluaseme omandivormi järgi jagunesid vastanud järgmiselt: isiklikus (perekonna) omanduses oli eluase 46 %, üüritud eluase 28 %-l ja sotsiaaleluase 26 %-l vastanutest.

Füüsiline keskkond. 39 % vastanutest ei olnud korteris/majas mingeid probleeme, mis muudaksid raskeks igapäevaste tegevustega toimetuleku. Enam kui pool vastanutest (61 %) pidas probleemseks ruumiks vannituba või tualetti, aga ka kööki; raskusi valmistas liikumine treppidel ning alati polnud ka ukseavad turvalised. Kodu oli kohandatud 11 % klientidest, kuid seda pidas vajalikuks veel 20%.

Nööriist tõmmatavat või nupule vajutatavat statsionaarset ohutusseadet koduhoolduse klientidel polnud, kuid võimalusel sooviks seda 8 % klientidest. Isiklik kaasaskantav ohutussignaali oli ühel, aga võimaluse korral sooviks seda pooled vastanutest (55 %). Ligipääsu kohalikele teenustele ja hüvedele nagu kauplused, postkontor, apteek või tervisekeskus hindas lihtsaks 12 %, üsna raskeks 17 % ja raskeks kaks kolmandikku (71 %) vastanutest. Võttes arvesse oma praegust tervislikku seisundit, arvas enamused (96 %) vastanutest, et kodu on neile praegu parim paik elamiseks.

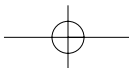
Sotsiaalsed suhted. Enamusel (87 %) oli olemas mõni inimene, kellega end lähedasena tunda, 13 % vastanutest ei olnud kedagi ja nad kannatasid üksinduse all. Vastanutest 71 % külastas keegi lähedastest viimase kahe nädala jooksul ja 73 % olid muul viisil lähedastega kontaktis.

Hobid ja osalemine (viimase kahe nädala jooksul). Kõik vastanud olid vaadanud televiisorit, lugenud ajalehti või kuulanud raadiot. 46 % tegeles oma hobidega kodus (nt muusika, maalimine, kirjutamine, lugemine, käsitöö), 7 % surfas internetis või kasutas arvutit muul viisil, 4 % külastas kultuuri- või muid sündmusi (nt kino, kontserdid, teater, näitused, spordivõistlused), 17 % osales mõne organisatsiooni tegevuses või vabatahtlikus töös, nt aidates või toetades teisi inimesi, 5 % osales klubides või ühiskondlikus tegevuses, 6 % käis kirikus või muudel religioossetel sündmustel.

Funktsionaalne võimekus ja saadav abi. Vastustest selgus, et kõige suurem vajadus abi järele on argitoimingutes, mis on seotud liikumisega. Peaaegu pooled vastanutest (41 %) vajaks enam abi õues ja 37 % kodus liikumisel. Osalemine vaba aja tegevustes valmistas raskusi suurele osale (61 %) vastanutest ja pooled arvasid, et vajaks selleks abi. Poes ja muudel käikudel väljaspool kodu vajas abi 7 % vastanutest, kellel nende käikudega toimetulekul esineb vähemal või rohkemal määral vaevusi, mis näitab, et pakutav teenus suure osas katab vajaduse. Raske oli ka riietumine, pesemine, tualetis käimine. Vajadus abi järele oli väiksem arstimite tarvitamisel (vaid 1 % vajas abi), finantside eest hoolitsemisel, hammaste ja suuõõne hooldusel, söömisel.

Pingerida nendest inimestest, kellest on vastanuil kõige rohkem abi, kujunes järgmiseks: hooldustöötaja (92%), sugulane (31%), naaber (21%), sõber (16%), laps (15%), lapselaps (7%), kirik (5%), keegi tuttav (5%), abikaasa (3%), vabatahtlik organisatsioon (1%), eraviisiliselt tasustatav abistaja/õde (1%). Sulgudes olev arv näitab, mitu protsenti vastanutest nimetas abistajat esimese kolme aitaja hulgas.

Hoolduse kvaliteet. Hoolduse kvaliteedi kohta anti hinnanguid skaalal: jah, alati; jah, tavaliselt; mõnikord; harva; mitte kunagi. Selgus, et hooldustöötaja tööga ollakse enamasti rahul. Vastajad näevad valdavalt kindlaid hooldustöötajaid, kelle isikuomadusi nad kõrgelt hindasid. Tavaliselt (77% juhtudest) peetakse vastastikustest kokkulepetest kinni. Enam kui pool vastajatest (63 %) arvas, et hooldustöötajatel on nende jaoks alati piisavalt aega ja enamused (91%) kinnitas, et hooldustöötajad on alati ausad ning usaldusväärsed. Sama kõrged olid klientide antud hinnangud hooldustöötajate headusele (89% vastas "alati head"), nende oskusele kuulata ära muresid (80% juhtudel alati).

Vastajate arvates on hooldustöötajad mõistvad ning suhtuvad neisse austavalt ja väarikalt. Avatud küsimuste vastustest selgus siiski vastanute soov, et hooldustöötajal oleks rohkem aega nendega vestlemiseks, kuna sageli neil muid suhtluspartnereid pole.

Elukvaliteet. Rahulolu oma tervise ja elukvaliteediga hinnati 5-pallisel skaalal (väga halb-väga hea). Oma elukvaliteeti hindas subjektiivselt hea ja halva vahepealseks peaaegu pool (48%) vastanutest. 32 %-l oli nende endi hinnangul elukvaliteet hea või väga hea ja 16 %-l halb või väga halb. Terviseiga oldi pigem rahulolematud, kuna valu (70%-l) takistab igapäevaste toimetustega tegelemist ja vajatakse ravimeid. Selgus, et koduhoolduse kliendid peavad oma elukvaliteeti halvaks eeskätt füüsilise toimetulekuga seotud toimingutes. Hästi või väga hästi oli võimeline ringi liikuma vaid 10 % vastanutest.

Kõige parem tundus olevat elukvaliteet sotsiaalsete suhete osas. Isiklike suhetega ollakse pigem rahul, samuti ollakse 58 % juhtudest rahul sõpradelt saadava toetusega, kuid rahul ei olda kohtumiste sagedusega: 65 % vastanutest arvas, et ei näe oma sõpru ja sugulasi piisavalt. Küsitlusele eelnend kahe nädala jooksul tundis end äärmiselt üksikuna 13 %, väga üksikuna 16%, mõõdukalt 22 %, vähe 20% ja üldse mitte üksikuna 29 % klientidest. Üksindust võiks leevendada vaba aja tegevustega, kuid siin seavad füüsiline võimekus ja materiaalsed võimalused (nt pensioni suurus) teatud piire. Kasinad olid võimalused vaba aja tegevusteks pooltel (54 %) respondentidest.

Küsimusele “kas teil on piisavalt raha oma vajaduste rahuldamiseks”, vastati 20 % juhtudest – täiesti rahul; 5 % oli enamasti rahul; 38 % arvates oli neil raha mõõdukalt ja 34 %-l vähesel määral, 3 % respondentide hinnangul nappis neil raha.

Rahul oldi ligipääsuga terviseteenustele, transpordi ja elukoha tingimustega. Elukohana hinnati kodu asukohta Põhja-Tallinnas, väärtustades mere lähedust, vaikust või elamist puumajas. Argielus tunti end oma asukohas turvaliselt ja füüsilist keskkonda hinnati pigem tervislikuks. Elu tundus mõõdukal määral mõttekas olevat ligi pooltel respondentidest.

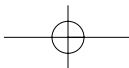
Uurimisandmeid Pearson'i χ^2 testi abil kontrollides võrreldi meeste/naiste, eesti- ja venekeelsete ning erineva eluaseme omandivormiga respondentide näitajaid. Vaadeldes vastanute arvamusi lähtuvalt nende soost või keelest, selgus, et statistilises mõttes olulisi erinevusi ei esinenud. Erinevused arvamustes tekkisid, kui võrreldi erineva eluaseme omandivormiga vastajate hinnanguid.

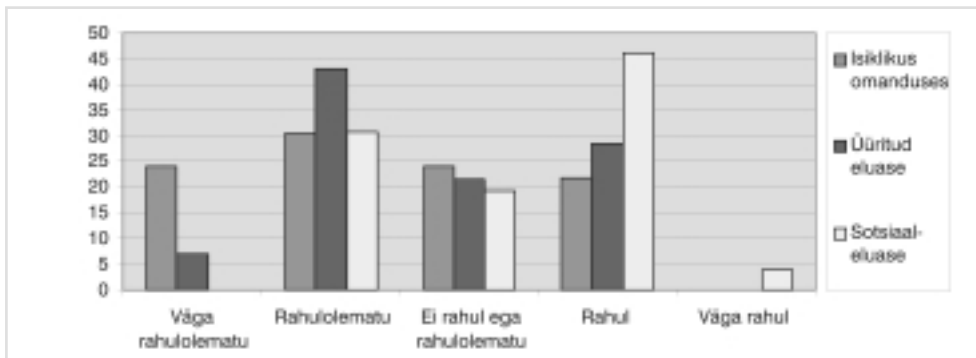
Kõige enam olid rahul oma isikliku hügieeni võimalustega sotsiaaleluruumis elavad eakad. Võrreldes teiste gruppidega oli rahulolu oma terviseiga suurem sotsiaaleluasemel elavatel eakatel (vt joonis 2, lk 21). Kõige rohkem terviseiga rahulolematuid esines isiklikus eluruumis ja üüritud eluruumis elavate klientide hulgas.

Omandivormi olulisus avaldub eriti klientide hinnangutes oma elukvaliteedile (vt joonis 3, lk 21). Selgus, et mitte ükski vastanu ei hinnanud oma elukvaliteeti väga halvaks. Hinnangut “halb” ei andnud oma elukvaliteedile ükski sotsiaaleluruumis elav vastanu. Seevastu 18% üüritud ja 24% isiklikku eluruumi kasutavatest vastajatest hindas oma elukvaliteeti halvaks. Ükski nn peremehe majas elav klient ei hinnanud oma elukvaliteeti väga heaks.

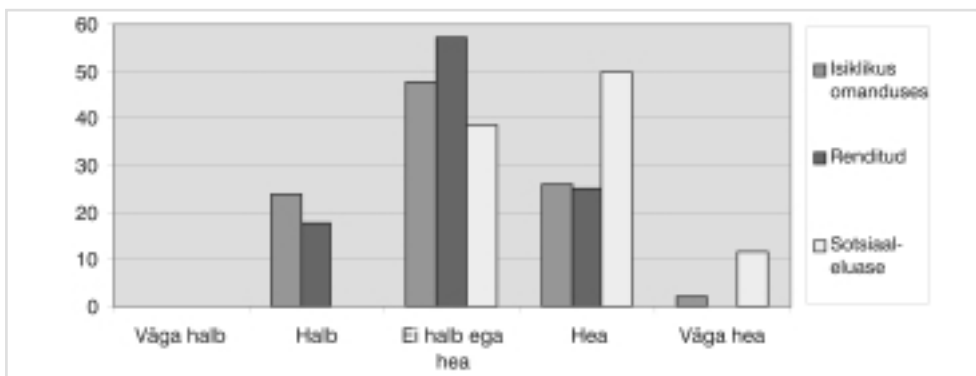
Arutelu

Sotsiaalmajanduslike tegurite järgi oli keskmine koduhooldusklient kõrges eas keskharidusega, enamasti eesti keelt kõnelev, üksi oma elamispiinal elav naisterahvas, mis

Joonis 2. Eluaseme omandivorm ja klientide rahulolu oma tervisega (%-des)

Joonis 3. Eluaseme omandivorm ja klientide hinnang oma elukvaliteedile (%-des)

kinnitab rahvastiku vananemisel üksikute naiste osakaalu kasvamise trendi ka Põhja-Tallinna koduteenuse klientide näitel (vt ka Tulva, Kiis ja Pihlak 2008).

Funktsionaalses võimekuses oli peaaegu pooltel vastanutel tekkinud abivajadus seoses väljas liikumisega. Samuti vajasis nad suurel määral abi kodus liikumisel, mis on seletatav vastanute kõrge vanusega. Osaliselt aitaks abivajadust kompenseerida kodu kohandamine eaka vajadustele vastavaks ja turvaseadmete paigaldamine juhuks, kui eakas juhtub kukkuma ega suuda enam abi kutsuda. Samas ilmnes vähene soov uuendustega kaasa minna, mistõttu ei soovitud laskuda arutellu konkreetse abivahendi soetamise osas. Et sotsiaalhoolekande osakond on kompenseerinud abivahenditele ja eluruumi kohandamisele tehtud kulutusi, ei saanud arutelu vältimine tuleneda majanduslikest kaalutlustest. Kuna liikumine takistas ka kultuuriürituste külastamist, pakuti vastajatele transporditeenuse kasutamise võimalust, millest nad keeldusid. 2004.–2005. a Mustamäe linnaosas läbi viidud üksi elavate eakate heaolu uuring erines läbiviimise meetodikalt, kuid tulemused sarnanevad käesoleva uuringu andmetega. Mustamäel intervjueritud 75–91-aastased eakad ei harrastanud huvitegevusi, põhjendades seda kehva tervise, huvipuuduse ja kõrge vanusega. Samal põhjusel ei osaletud ka ühiskonnaelus (Tulva ja Pihel 2005, 47).

Sotsiaalsed suhted olid olemas enamikul vastanutest, kuid nad oleksid soovinud rohkem suhelda. Samas oldi ka selles küsimuses leplikud ja mõistvad, saades aru, et lastel ja sõpradel on oma töö ja kohustused, mis takistavad sagedasemat lävimist.

Ihupuhtusega kõige rahulolematumad elasid üüritud pinnal (valdavalt omaniku majas). See on seletatav asjaoluga, et nende eluruumid asuvad 19. ja 20. sajandi vahetusel rajatud puitasumis, kus puuduvad tänapäevased pesemisvõimalused. Pole vannituba ega dushiruumi ja tualettruum asub enamasti koridoris, on ühiskasutuses ning talvel külm.

Kuna uurija käsutuses olid andmed iga vastaja tegelikest sissetulekutest, siis võib oletada, et vastuste jaotus küsimusele “Kas teil on piisavalt raha oma vajaduste rahuldamiseks?” (25 % täiesti või enamasti rahul, 38 %-l raha on mõõdukalt ja 37%-l raha vähe või napib) peegeldab vastajate soovide erinevust. Oli vastajaid, kelle sissetulek oli väga väike, kuid kes sellest hoolimata hindasid oma vajadusi rahuldatuks. See võib tuleneda elu jooksul kogetud raskustest ning väljendab ka leplikku iseloomu ja väheste vahenditega toimetuleku oskust.

Võrreldes meie uuringu tulemusi Nõmme Sotsiaalmajas 2004. a teostatud eakate toimetuleku ja rahulolu uuringuga, ilmnes erinevus küsitletute hinnangus oma tervisele. Nõmme Sotsiaalmaja eakad hindasid oma tervist kas rahuldavaks või pigem halvaks (Kasepalu 2008). Seevastu Põhja-Tallinna uuringus olid sotsiaalmajas elavad vastanud oma tervisele pigem rahul. Sotsiaalmaja elanikud olid võrreldes isiklikus omandis ja renditud eluasemel olevate klientidega oma tervisele rohkem rahul. Seletus sellisele hinnangule võib peituda sotsiaalmajja majutamise korras, mille järgi võivad sotsiaaleluruumi saada eeskätt need inimesed, kel tervisele väga tõsiseid probleeme pole. Piisab asjaolust, et nad on ühel või teisel põhjusel kaotanud oma kodu (näiteks põlengu tagajärjel). Samas vajavad nad sageli kõrvalabi majandusliku toimetuleku säilitamiseks. Samuti võib sotsiaalmaja elanike poolt antud kõrgema hinnangu põhjuseks olla suurem turvalisuse tunne võrreldes vastanu turvatundega tema eelmises elupaigas. Isiklikus omanduses või üüripinnal elavate klientide hulgas tervisele väga rahul olevaid inimesi polnud.

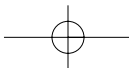
Omandivorm osutus oluliseks ka oma elukvaliteedile antud hinnangutes. Ükski sotsiaaleluruumis elav vastanu ei andnud oma elukvaliteedile hinnangut “halb”, samas kui ükski rendipinnal elav vastanu ei andnud oma elukvaliteedile väga head hinnangut. Selline hinnangute jaotumine on seletatav ilmselt omaniku majas elavate eakate murega oma tuleviku pärast, sest paljudel on hirm vanuigi peavarjuta jääda. Seevastu sotsiaalmajas elavad vastajad olid oma elupaigaga väga rahul. Nad kirjeldasid värvikalt oma eelmise eluaseme puudusi ning ütlesid, et alles sotsiaalmajas tunnevad elust rõõmu. Sotsiaalmajas on neil võimalik abi saada ja sellest tingitult on suurenenud nende turvatunne.

Järeldused ja kokkuvõte

Uurimuse toel saadi ülevaade Põhja-Tallinna koduhooldusklientide hinnangutest oma elukvaliteedile ja rahulolule neile osutatavate teenustega. Klientide hinnangute analüüs aitas kindlaks teha teenused, mida oleks vaja arendada.

Uurimus kinnitas PoW mudeli ja Clint-küsimustiku sobivust klientide elukvaliteedist ja teenusega rahulolust ülevaate saamiseks. Uurimuses antud subjektiivne hinnang koduteenustele oli väga kõrge, samas selgus vastajate vähene funktsionaalne võimekus (küsitluse objektiivne tulemus). Kuna vastajate antud hinnang oma elukvaliteedile oli suhteliselt madal, samal ajal kui teenustega oldi väga rahul, siis võib PoW mudelile tuginedes järeldada, et hoolduse sisendid üldiselt vastavad kliendi sisenditele. Vajakajäämised majanduslikus olukorras, funktsionaalses võimekuses, juurdepääsus kauplustele jm on hooldusteenustega peaaegu kaetud.

Hooldusega olid kliendid enamasti väga rahul, hinnates hoolduse kvaliteeti ja hooldustöötaja isikuomadusi väga kõrgelt. Samuti anti kõrge hinnang hooldustöötajate suhtumisele klientidesse. Suuremaid raskusi tekitas liikumine nii kodus kui väljas ja selles osas ei oldud pakutava abiga rahul. Suur osa kliente on seetõttu aasta ringi tubased. Sooviti käia vahete-

vahel jalutamas, kuid tervislikel põhjustel ei julgeta seda ilma saatjata teha. Veidi paremaks hindasid kliendid ligipääsu teenustele, rahulolu transpordiga ja elukoha tingimustega. Ehkki kõige kõrgem hinnang anti oma sotsiaalsetele suhetele, tunnistas küllaltki suur osa eakatest, et tunneb vahetevahel üksindust.

Saadud vastustest selgusid uued teenused, mida Põhja-Tallinna koduhoolduskliendid oma elukvaliteedi parandamiseks vajaksid. Et parandada koduhooldusklientide elukvaliteeti, oleks otstarbekas:

- kohandada kodu vastavalt kliendi vajadustele
- võtta laialdaselt kasutusele kaasaskantavad turvanupud
- pakkuda klientidele uue teenusena võimalust koos hooldustöötajaga väljas jalutada
- paigutada klientide elamute lähedusse pargipingid, et muuta elukeskkond eakasõbralikuks
- klientide suhtlusvajaduse rahuldamiseks kaasata eakate abistamiseks ja toetamiseks MTÜ Pelgulinna Seltsidaamide liikmeid, kelle kaasabil oleks võimalik hooldustöötajatel oma tööaega efektiivsemalt kasutada. See tooks vaheldust klientide argiellu ja avardaks nende sotsiaalset võrgustikku
- sotsiaalsete klientide turvalisuse suurendamiseks tuleks leida võimalus sisse viia majasisene tsentraalne häirenupusüsteem ja korraldada hooldustöötaja ööpäevaringne kohalolek.

Uurija on seisukohal, et ainult klienti otsustesse kaasates on võimalik teenust kliendi vajadustele ja ootustele vastavaks muuta. Selleks on vaja kliendiga vahetult suhelda. Uurimuse läbiviimisel toimunud vestlused andsid hooldusjuhile võimaluse klientidega inimlikul tasandil tutvuda, tänu millele kujunes edaspidine suhtlemine vahetumaks ja usalduslikumaks, kuna osa klientide muredest leidis juba vestluse käigus lahenduse. Nt viidi sisse tootlustamisteenust kasutanud meesklientide soovil muudatusi menüüsse; juuksuri teenust kodus kasutada soovinud vanaprouadele vahendati sellist teenust pakkuvate juuksurite kontaktandmeid. Kiiresti sai korraldada väiksemaid kohandamisi korterites – täiendavate käsitugede paigaldamist ja tualeti ning vannitoa kasutamist hõlbustavate vahendite muretsemist. Suuremad ja enam aega ning materiaalselt ressursi nõudvad ettepanekud viiakse ellu sedamööda, kuidas selleks tekib võimalus.

Kuna koduteenuste osutamise näol on tegemist pikaajalise koostööprotsessiga, on ka edaspidi vaja uurida klientide elukvaliteeti ja teenustega rahulolu. Taustana on võimalik kasutada selle uuringu tulemuste analüüsist saadud teavet.

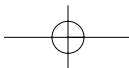
Lisaks

Artikli ilmumise ajaks on uuringu andmetele toetudes tehtud ettepanekutest rakendunud kodus kaasaskantavate turvanuppude paigaldamine soovijatele. Kui küsitlusele vastates leiti, et hea oleks sellist turvavahendit omada, siis paigaldamisel sai takistuseks nii mõnelgi juhul asjaolu, et teenuse osutajale tuli anda korterisse pääsemise võimaldamiseks võtmed. Sellega polnud kõik teenuse soovijad päri.

Turvalisuse suurendamiseks on sotsiaalajas hooldustöötajate töö korraldatud ööpäevaringseks alates 2008. aasta novembrist. 2007. aastal kohandati eluruume 18 soovijale. Seega on uuringu tulemustel ka praktiline väärtus.

Viidatud allikad

Davies, B., Knapp, M. (1981). *Old People's Homes and the Production of Welfare*. London: Routledge & Kegan Paul, 5–12.

- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P.** (2005). Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina, 183
- Kasepalu, Ü. (2008). Eakate vananemise kogemusi Tallinna sotsiaalmajade näitel. Artiklite kogumikus: Tulva, T. (koost. ja toim.) Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes. Tallinn: TLÜ Kirjastus. 45–55.
- Keller, K.** (2007). Koduhooldus Põhja-Tallinnas – teenuste kvaliteet ja seda mõjutavad tegurid. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Sotsiaaltöö osakond, 38–57
- Lawton, M.P.** (1997). Measures of quality of life and subjective well-being. *Generations*, 21(1), 45–48.
- Mendola, W.F., Pelligrini, R.V.** (1979). Quality of Life and Coronary Artery Bypass Surgery Patients. *Social Science and Medicine*, 13A, 457–492.
- Saks, K.** (2006). Hooldusest sõltuv elukvaliteet, hoolduse kvaliteet ja hoolduse juhtimise kvaliteet. CareKeys Eesti uuringu tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 4–17
- Tulva, T., Pihel, K.** (2005). Üksi elavate eakate heaolu ja toimetulek Mustamäe linnaosas. Kogumikus: Tulva, T. (toim.) Eaka heaolu ja toimetulek. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 32–51
- Tulva, T., Kiis, A., Pihlak, M.** (2008). Coping of Estonian Elderly Living Alone and Ways of Supporting It. In: Collection of Scientific Papers 2008. Research articles. Riga: RSU, 41–48.
- Vaaramaa, M., Meretniemi, M., Hertto, P.** (2004). Palvelut ja ukäänäyneiden elämälaatu. Eurooppalainen CareKeys-projekti. URL <http://www.carekeys.net/presentations/Rovaniemi.pdf> (17.10.2006)
- Veenhoven, R.** (2000). The four qualities of life. Ordering concepts and measurements of good life. *Journal of Happiness Studies* 1, 1–39.

Kai Keller (1962) Lõpetanud 1989. a Luua Metsamajanduse tehnikumi. Sotsiaaltöölle asus 2005. a mais Põhja-Tallinna sotsiaalhoolekande osakonna koosseisuvälise spetsialistina, tegevusvaldkonnaks hooldaja määramine. Märtsist 2006 hooldusjuht. 2008. a maist sotsiaalteenuste talituse juhtiv-spetsialist. Sotsiaaltöö magister.

Taimi Tulva (1940) Ph.D., TLÜ Sotsiaaltöö Instituudi professor. Uurimisteemad on seotud lastekaitse ja gerontoloogilise sotsiaaltöö küsimustega.

Kai Saks (1955) Ph.D. on TÜ arstiteaduskonna dotsent, Eesti Gerontoloogia ja Geriaatria Assotsiatsiooni juhatuse esimees, teadustegevus on keskendunud eakate inimeste heaolu ja terviseuuringutele.

Kooli raamatukoguhoidja koolisotsiaaltöö tegijana

Uurimuse "Kooli raamatukoguhoidja koolisotsiaaltöö tegijana" kavandamisel lähtusime tõdemusest, et lastele turvalise koolikeskkonna loomises on oluline roll kõigil kooli töötajatel. Eesmärgiks oli uurida kooli raamatukoguhoidjate panust koolisotsiaaltöösse, analüüsid nende endi kogemusi ja tähenduste süsteemi. Selgus, et peamine hüve, mida raamatukoguhoidja lastele pakub, on usaldus ja toetus tänu mittepealetükkivale osavõtlikkusele. Saadud teadmine aitab vaadata koolisotsiaaltööd uue pilguga.

"Iga kool on kogukond mitte üksnes ühise asukoha mõttes, vaid see hõlmab kõiki kasvatusprotsessis' osalejaid. /.../ Õpetajad jt koolitöötajad on selle liikmed ja neil lasub mitmekülgne vastutus vanemate, laste ja ümbritseva kogukonna ees." (Constable 2006, 21)

Marju Selg ja Karis Reilent

Sissejuhatus

Eesti kooli-inimeste seas ja ühiskonnas laiemalt on kõneks mitmesugused koolieluga seotud probleemid, mida seostatakse haridussüsteemi kohanemiskustega kiiresti muutuvast ühiskonnas: paljudele lastele mittejõukohane õppekoormus ja koolirõõmu puudumine, koolivägivald, koolist väljalangemine, suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, aga ka see, et täiskasvanud nii kodus kui koolis pööravad lastele liiga vähe tähelepanu. Retoorika tasandil kõlab jutt laste huvidest, õigustest ja vajadustest, kuid argielus kohtame sageli vastastikuseid süüdistusi ja vastastutuse delegeerimist nii kooli ja perekonna kui ka erinevate erialade ja ametkondade vahel. Laste aitamist on kombeks näha "tugimeetmete" rakendamise masinavärgina, formaalse võrgustikuna (Selg 2008), milles nn tugisüsteemide esindajad – koolipsühholoog, koolisotsiaaltöötaja², eripedagoog jt – tegelevad nn probleemsete lastega igauks oma tööloigis (Õppeasutuste... 2007, Kõiv 2007, Paavel 2006, Korp ja Rääk 2004 jpt).

Vastukaaluks siit-siiani-teenuste osutamisele on viimastel aastatel hakatud arutlema koolisotsiaaltöö missiooni üle avaramalt (Strömpl jt 2007, 97). Eeskujuks on paljudes maades end õigustanud arusaam, et koolisotsiaaltöötaja ülesanne on jõuliselt tegutseda kooli kui organisatsiooni kõigil tasanditel ning pühenduda koolis lapsesõbraliku, kaasava õhkkonna loomisele, milles ühegi lapse vajadused ei jää tähelepanuta ning konkurentsi ja võimuvõitlust asendab koostöö vaim (Thorne-Beckerman 1999, Constable jt 2006, Strömpl jt 2007). Thorne-Beckerman (1999) peab tähtsaks kaasaegse kooli pürgimist organisatsioonikultuuri poole, kus personal pole killustatud ametipostide täitjateks, kellel on kind-

¹ Eesti keelele omane vahetegemine hariduse ja kasvatus vahel (inglise keeles on mõlemad *education*) takistab tänapäeva kooli väärtuste, sh kogukonna idee edasiandmist. Haridus ja kasvatus on lahutamatud. Kool kasvatab harides ja annab haridust, sama ajal ka kasvatades.

² Artikli ülesanne pole arutleda koolisotsiaaltöö ja koolisotsiaalpedagoogika erinevuste ja sarnasuste üle, seepärast kasutame mõistet *koolisotsiaaltöö* koolis tehtava sotsiaalse töö üldnimetusena.

**Kooli raamatukogus on tore!
Pildi joonistanud 8-aastane Markus Martin**

laksmääratud kohustused, võim ja järelevalveõigus, vaid kus kõigil on lubatud vastavalt vajadusele võtta endale mitteformaalseid rolle ja liikuda naaberaladele (Thorne-Beckerman 1999, 4). Kool kui institutsioon on täiskasvanute loodud ning kooliskäimine on laste kohustuslik, seetõttu lasub vastutus koolis lastega toimuva eest kõikidel koolis töötavatel täiskasvanutel. Ükskõik mis pahanudusega laps ka hakkama poleks saanud, ükskõik kui mõistusevastaselt ta ei käituks – last ümbritsevate täiskasvanute moraalne kohustus on, sõltumata ametipostist, last märgata ja aidata, pingeid maandada, mitte õli tulle valada. Sellise mentaliteedi saavutamine nõuab traditsiooniliste kammitsevate piiride ületamist (Adams 2005, 99–100) põlvkondade, juhtimistasandite, ametipostide ja erialade vahel.

Meie uurimus keskendub raamatukoguhoidjatele, kelle roll on Eesti koolide koostöövõrgustike kirjeldustest siiani ülekohtuselt välja jäetud (vt nt Torokoff ja Öun 2003, Lind 2008). “Reflektiivõpe keskkoolis” on ainus eestikeelne teos, milles rõhutatakse, et koolis on olulised ka “tehnilised töötajad laboratooriumides, töökodades, raamatukogus, varustuse alal ja paljunduskodades; administraatorid ja sekretärid; kooliõde, toitlustamise korraldajad (söögitädid), majahoidjad, koristajad jne.” (Pollard ja Triggs 2001, 107). Pollard ja Triggs soovivad õpetajatel “teha kõik mis võimalik, et mõista teiste koolis töötavate /.../ inimeste rolle, töökogemusi ja perspektiive.” (*ibid*). See soovitus on meie arvates käsulause ka koolisotsiaaltöötajale.

Idee uurida, kuidas kooli raamatukoguhoidjad mõistavad oma rolli koolipere liikmena, turvalise koolikeskkonna loojana ja õpilaste toetajana, pärineb neilt endilt.

Raamatukoguhoidjad on osalenud laste- ja perekonnasotsiaaltööd käsitlevatel koolitustel, ilmselt tajudes oma seotust sotsiaaltöoga, ning suure kaasaelamisega oma tööst rääkinud. Käesolevas uurimuses juhendaja rollis olnud Marju Seljal õnnestus innustada selle teemaga tegelema sotsiaaltöö üliõpilast Karis Reilentit, kel on soojad mälestused oma kooli raamatukoguhoidjast. Artikkel on valminud meie ühistööna.

Uurimuse eesmärk

Püstitasime oma uurimuse eesmärgiks õppida tundma kooli raamatukoguhoidjate panust koolisotsiaaltöösse, tehes seda nende endi kogemusi ja tähenduste süsteemi uurides. Meie eesmärk polnud “objektiivselt” kaardistada raamatukoguhoidjate kogu tegevust ega võrrelda seda ametijuhendis sätestatuga, vaid õppida tundma raamatukoguhoidjate kogemusi ja arvamusi tegevuste kohta, mis nende endi arvates väljuvad otseste töökohustuste raamest, kuid mida nad ometi tähtsaks peavad. Me ei oodanud ka seda, et raamatukoguhoidjad ise hindaksid, mis nende tööst on seotud koolisotsiaaltöoga. Meil on uurijatena olemas professionaalne arusaam koolisotsiaaltööst ning võimalus toetuda erialakirjandusele, tänu millele suudame loodetavasti kooli raamatukoguhoidjate igapäevase töö kirjeldusi analüüsides välja tuua kahe eriala kokkupuuted. Kuna hea koolikeskkonna loomise tagatisena nähakse suuresti õpetajate (Pollard ja Triggs 2001), koolisotsiaaltöötajate (Farwell ja Sohng 2006) ning miks mitte ka teiste spetsialistide endi poolt oma tööpõllu tundmaõppimiseks korraldatavaid uuringuid, püüame pakkuda selleks innustavat eeskuju. Saadud teadmisi on vaja koolisotsiaaltöö arendamiseks nii kontseptsiooni väljatöötamise kui igapäevase praktika tasandil, eriti koolipere koostöö ja üksmeele kujundamist silmas pidades.

Meetod

Et uurida kooli raamatukoguhoidjate tegevust uudest, koolisotsiaaltöö vaatenurgast, valisime kvalitatiivse meetodi, mis võimaldab uurijal olla avatud respondentide autentsetele kogemustele ja arvamustele. Uurimisteema uudsus tingis ka respondentide valiku: otsustasime uurida raamatukoguhoidjaid, kes innustuvad uurimisteemast ja soovivad oma koge-

musi jagada. Esmajärjekorras püüdsime leida raamatukoguhoidjaid, kes olid osalenud laste- ja perekonnasotsiaaltöö koolitustel; nende seast õnnestus intervjuerida ühte. Ühe respondendi leidis Karis Reilent tänu oma kooliaegsetele kogemustele ja ülejäänud kolm on leitud Interneti vahendusel. Umbes pool uuringusse palututest loobus erinevatel põhjustel ning valimi lõplikuks suuruseks kujunes viis respondenti: kolm linna- ja kaks maakoolist. Andmed kogus Karis.

Andmed on kogutud individuaalse poolstruktureeritud intervjuu (3 respondenti) ja avatud küsimustega e-küsimustiku (2 respondenti) abil; viimane aitas laiendada uuringu geograafilist haaret.

Iga intervjuu algas palvega kirjeldada oma ametiülesandeid ja igapäevase töö sisu. Järgnesid küsimused raamatukogu külastajate ning ajaveetmisvõimaluste kohta. Seejärel suundus vestlus suhtlemisele lastega ning laste probleemidele. Intervjuu lõppes küsimustega kooli raamatukoguhoidja missioonist, erialasest ettevalmistusest ja koolitussoovidest. E-kirja teel saadetud küsimustiku struktuur oli üldjoontes sama.

Intervjuud lindistati ning transkribeeriti, e-kirjadega saadud vastused korrastati ja valmistati analüüsiks ette. Vastavalt temaatilise analüüsi põhimõtetele (Ezzy 2002, 88–94) viisime läbi kolmeastmelise analüüsi, seda skeemi järgib ka tulemuste esitus. Avatud kodeerimise astmel kirjeldame respondentide vastustes ilmnenuid põhikategooriaid, milleks on tegevuspiirid (aeg, ruum, tööülesanded) ja asjassepuutuvad inimesed. Telgkodeerimise astmel toome välja keskse teemaga – raamatukoguhoidja ja lapse kohtumine – seotud kategooriad, uurides, mis asjaoludel, kuidas ja mis tulemustega kohtumine toimub. Selektiivse kodeerimise astmel jõuame tuumkategooriani, mille ümber kogu andmestik keerleb: nimetagem seda raamatukoguhoidja mittepealetükkivaks osavõtlikkuseks, ning seome selle varasema erialateadmusega.

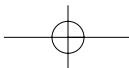
Tulemuste esitlemisel kasutame tähiseid LK – linnakool, MK – maakool, millele on lisatud kooli järjekorranumber (nt MK2 – teine maakool).

Oleme teadlikud uurimuse piiratusest, mis tuleneb väikesest valimist ja kasutatud metoodikast. Meie eesmärk ei olnud luua kõikehõlmavat teooriat kooli raamatukoguhoidja tööst õpilaste toetamisel, vaid saada esialgne pilt sellest koolielus tähtsast, kuid seni tähelepanuta jäänud valdkonnast.

Tulemused

Raamatukoguhoidja tegevuse piirid: aeg, ruum ja tööülesanded. Kõik raamatukoguhoidjad tõdesid, et raamatukogus käiakse enim vahetundide ajal ning siis on peamine põhitöö – lugejate teenindamine. Raamatukogus veedavad lapsed aega ka tundide ajal, kui mõni tund ära jääb või kui tunnist välja saadetakse, ning enne ja pärast tunde. Mõned lapsed tulevad juba varakult enne tunde kohale ja: *“/.../ siis ma nagu küsisin, et kallid lapsed, kui teil hommikul on võimalus kodus kauem magada, et miks te tulete vara koolimajja ja siis lapsed ütlevad, et aga siin on nii hea olla.”*(LK2). Pärast tunde ootavad lapsed raamatukogus huvialaringide algust või neile järele tulevaid vanemad. Linnakooli raamatukoguhoidja (LK3) rääkis, et on kindel seltskond algklasside õpilasi, kes on pea igapäevased külastajad ja ütlevad, et ei tahagi koju minna.

Raamatukoguhoidjad suhtlevad õpilaste, õpetajate, lapsevanemate ja tugipersonaliga ka väljaspool raamatukogu. Maakooli raamatukoguhoidja (MK2) ütles, et ta käib tundide ajal

koolimajas hulkuvate õpilastega vestlemas – võibolla seetõttu, et ta varem töötas samas koolis õpetajana. Ka üks linnakooli raamatukoguhoidjatest väitis:

“Minu eesmärk oleks, et õpilased, kel on vaba tund või kes on tunnist välja saadetud, oleksid ka raamatukogus, mitte ei kolaks sihitult koolimajas.” (LK3)

Koolis lahtiste silmadega ringi käimist pidasid oluliseks teisedki raamatukoguhoidjad ning nähes last pahandust tegemas, reageerivad nad sellele, mitte *“ei kõnni mööda”*.

Ilmnes ootamatu tõsiasi – viiest vastanust neli rääkis, et nende koolis on kombeks tunnis korda rikkunud õpilased saata raamatukokku ning et nad on võtnud oma kohustuseks hoolitseda laste eest, kes tunnist välja visatuna on koolis n-õ lindprii seisuses.

Raamatukoguhoidjad kirjeldasid juhtumeid, kus nad teadlikult väljusid oma tööülesannete piirest. Üks vastanu tõi näitena ühe raamatukogus asetleidnud kiusamisjuhtumi:

“/.../ ma läksin siis õpetaja juurde ja ütlesin, et kas ma võin välja kutsuda need kaks inimest, kes niimoodi käitusid ja hakkasin nendega vestlema. Tähendab ma lähen ju välja täiesti oma tavapärasest tööst...” (LK1)

Raamatukoguhoidjaga seotud inimesed. Kooliraamatukogus käivad igas eas õpilased, kuid püsiküllastajateks on peamiselt algklassilapsed. Nad mängivad lauamänge, kasutavad arvutit ja suhtlevad sõpradega. Paaril vastanul on olnud kokkupuuteid ka lapsevanematega:

“/.../ eelmisel kevadel tuli üks esimese klassi [lapse] ema /.../ ta tõi mulle suure kimbu nartsisse ja ütles, et aitäh lapse hoidmise eest, et terve talve oli lapsel koht, kus olla. /.../ Ja siis ema rääkiski, et tal on probleem – laps kardab õhtul üksi kodus olla.” (LK2)

Raamatukoguhoidja olemasolu on lapsele ja vanematele suureks kergenduseks. Kuigi laps oleks saanud ema oodata ka kooli koridoris, on raamatukogu kindlasti mõnusam ja mugavam ajaveetmise koht.

Koostööst õpetajatega räägiti peamiselt seoses õppimisega, kuid tähtis on ka laste probleemide märkamine:

“/.../ mõned õpetajad tulevad ise küsima, et noh näed, sinu juures ootab siin see-see laps, et ta on probleemsest perest /.../ või on seal midagi ema-isaga /.../ või nad on lahutatud pere, ja siis ta küsib, et kuidas ta sinu juures käitub või et kuidas ta nagu on.” (LK2)

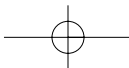
See näitab, et õpetaja aktsepteerib raamatukoguhoidjat koostööpartnerina.

Kõik vastajad peale ühe leidsid, et neil on hea või väga hea koostöö koolipsühholoogi ja/või sotsiaalpedagoogiga. Siiski oodatakse, et *“nad peaks rohkem käima mööda maja ringi. Lahtiste silmadega. Mitte olema ainult oma kabinetis ja ootama seda koputust uksele, vaid jälgima lapsi.” (LK2)*

Raamatukoguhoidjad näevad iga päev lapsi, kes tulevad raamatukokku mitte ainult raamatut laenama, vaid otsima pelgupaika, turvalisust ja rahu; need lapsed võivad raamatukoguhoidjate arvates hoida endas probleeme, mille lahendamiseks on vaja professionaali abi.

Miks lapsed tulevad raamatukokku. Ilmnes, et peamiselt tulevad lapsed raamatukokku igasuguste tegevuste vahel vabaks jäävat aega veetma, eriti pärast tunde, kui on vaja oodata huvialaringi algust või võimalust koju sõita. Linnakooli raamatukokku kogunevad iga päev ühed ja samad lapsed:

“Nad elavad uutes elamurajoonides, mis asuvad linnast väljas ja seal ongi /.../

praegu üks laps [osutab raamatukogus olevale lapsele], kes ei saa koju sellepärast, et sinna bussi ei lähe ja iga päev ootab ta oma ema ja isa.” (LK2)
 Tihtipeale jääb see raamatukoguhoidja pärast oma tööaja lõppu tööle, sest: “*laps ei lähe ju sotsiaalpedagoogi kabinetti aega parajaks tegema*”.

Kuigi seda otseselt nii ei sõnastatud, võis vastustest välja lugeda, et kuna lapsed veedavad palju aega raamatukogus, kujuneb nendega usalduslik suhe. Üks raamatukoguhoidja rääkis, et on teadlikult teinud raamatukogust “*kiusamisvaba tsoon*”, kus kõik lapsed on kaitstud:
“On kindel kontingent, kes raamatukogus käib. Paljud neist tulevad siia, et saada rahu ja turvalisust. Siin ei togita, norita. Aegade jooksul olen märganud, et paljud õpilased lausa seisavadki terve vahetunni minu kõrval.” (LK3)

Teised vastajad ei rõhutanud oma rolli turvalisuse loomisel nii otseselt. Ometi võis kõigi intervjuude ja kirjavastuste toonist välja lugeda, et lastele meeldib raamatukogus väga, neil on seal hea olla ning et raamatukoguhoidjad peavad seda oluliseks.

Lastega suhtluse alustamine. Kõik respondendid tõdesid, et suhtluse alustajaks võib olla nii raamatukoguhoidja kui ka laps, see oleneb olukorrast:

“Suhthemine algab pilgust ja naeratusest. Siis edasi tehakse otsus, kas suheldakse või ei. Paljuskki on märkamise küsimus, kas õpilane avab end või ei. Paljude õpi lastega olen jutule saanud, kuna näen, et midagi on lapsel või noorel mureks.” (LK3)

Tähtsaks peeti oskust ära tunda olukord, kus laps peabki saama omaette olla, ning lihtsate küsimuste esitamist, nagu “*kuidas läheb*”, “*kuidas hinded on*” jt.

Laste probleemide kuulamine. Kõik raamatukoguhoidjad on kogenud, et lapsed otsivad tähelepanu ja isiklikku kontakti. Selle põhjuseks peeti asjaolu, et kodus ei kuulata ja ei tegelda lastega piisavalt.

Staazhikas raamatukoguhoidja (LK1) tunnistas, et seitsmeteistkümneme tööaasta jooksul on ta kohtunud lastega, kelle probleemide lahendamiseks jääb tema “*mõistusest väheks*”. Ometi peab ta koolis töötades oluliseks väärale käitumisele reageerida ning teeb seda ka väljaspool raamatukogu.

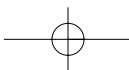
Esineb ka üsna ehmatavaid olukordi, mis sunnivad tunnistama enda abitust:

“Näiteks täna hommikul /.../ üks esimese klassi laps siseneb raamatukokku, ilma et ta minuga midagi räägiks raamatukogu raamatutest või raamatute tagastamisest. Ta tahab küsida midagi, ta tuleb, jookseb minu laua juurde ja ütleb mulle, et isa läks minu juurest ära. Mis ma pean nüüd siis tegema, kuidas mina saaksin teda aidata, et tema saaks oma isa tagasi. Ja seda on olnud korda kolm.” (LK2)

Raamatukoguhoidja tõdes, et kuigi koolis on olemas professionaalne tugipersonal, oli just tema esimene, kelle juurde laps oma murega ruttas.

Üks vastanutest loetles asju, millest lapsed on temaga rääkinud: hirm, et vanemad lahkuvad, purjus isa, armumised ja armuvalu, kutsevaliku probleemid, kiusamine, tüli vanematega, probleemid õpetajatega, ebaõigluse kogemine, mure suitsetava või joova sõbra pärast jne. Ta rääkis:

“On olnud situatsioone, kus minu põhitöö jääb täiesti kõrvale ja mind on vahetunnis abistanud gümnaasiumiõpilased, /.../ kes aitavad laenutada, samal ajal kui mina raamatukogu tagaruumis kellegi ehmatus või vihahoogu rahustan

või pisarate kuivatamiseks salvrätikuid pakun.” (LK3)

Maakooli raamatukoguhoidja kirjeldab tööd tunnist välja saadetud lastega:

“Raamatukogusse saadetakse rahunema ja individuaalselt tööle tunni segajad, kuid tihti on nii, et tööst ei tule midagi välja ja vestleme probleemidest, vahel ka vaidleme ja püüame jõuda mingi lahenduseni.” (MK2)

Raamatukoguhoidja rääkis, et vestleb sageli lastega kas grupiti või ja individuaalselt, nii nagu olukord nõuab. Lapsed on pöördunud tema poole ka kiusamise korral, siis on ta lastega rääkinud ning väga “keevalisi” rahustanud. Ta pidas oluliseks lisada, et “pole läinud laste pahameeles öeldud sõnu suure kella külge panema”.

Raamatukoguhoidja probleemilahendajana. Raamatukoguhoidjad avaldasid erinevaid arvamusi selle kohta, kas nad peaksid laste probleemidega tegelema. Üks vastanutest väitis, et tema probleemide lahendamiseks ei tegele, sest: “/.../ saan olla ja olen siamaani olnud ja arvan, et edaspidi ka olen ärakuulaja.” (LK1). Siiski, ka ärakuulamine on lapse probleemiga tegelemine.

Üldiselt arvati, et laste probleemidega tegelemine on raamatukoguhoidja töös väga oluline, sest “vaid raamatu edasiandja oleks igav olla” (MK2). E-kirja teel vastanu kirjutas, et peab tähtsaks “õpilasi, lugejaid ning probleemide korral nende suunamist sotsiaalpedagoogi ja/või psühholoogi juurde.” (LK3). See näitab, et osa lapsi pöördub oma murega kõigepealt raamatukoguhoidja poole.

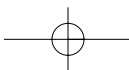
Raamatukoguhoidjate poolt kogetud raskused. Raamatukoguhoidjad on laste muresid kuulates korduvalt kogenud ehmatus ja suutmatust midagi ette võtta. Kõik tunnistasid, et nad on lugenud lastega suhtlemist ja nende nõustamist käsitlevat kirjandust. Üks vastanu pidas sellise kirjanduse muretsemist ja propageerimist kooli personali seas oma töös väga oluliseks. Leiti, et raamatute lugemisest üksi ei piisa, vaja on ka vastavaid koolitusi, ning et juba kõrgkoolis võiks olla kursus, mis käsitleks kooliraamatukoguhoidja töö eripära.

Arutelu

Andmestiku analüüsimisel selgus keskne teema: kooliraamatukoguhoidja eriline viis hoolida lastest ja võita laste usaldus. Nimetagem seda *raamatukoguhoidja mittepealetükkivaks osavõtlikkuseks*. Esitame selle ilmumise viisid ja tingimused.

Raamatukogu – turvaline kohtumis- ja vaba aja sisustamise paik. Raamatukoguhoidjad peavad oma kohuseks luua raamatukogus külalishelme ja rahulik õhkkond, kus õpilased saaksid mõnusalt ja arendavalt aega veeta. Gögercin (1999, 136–137) kirjeldab Saksamaa koolisotsiaaltöötaja ühe ülesandena õpilaste tunnivälise aja sisustamist koolis. Selleks võib õpilastele luua kohtumispaiga (*SchülerInnenreff*) nt õpilaskohviku nime all. Koos lastega korraldatakse seal üritusi, võib ka niisama aega veeta ja huvialadega tegelda. Gögercin (*ibid*) kirjutab, et õpilased tunnevad end “kaitstud ruumis” turvaliselt ning saavad vajadusel täiskasvanult nõu ja toetust.

Meie respondentide kirjeldatud raamatukogu sarnaneb Saksamaa *kohtumispaigale*. Raamatukogu on lastele meelepärane ja mittemärgistav ajaveetmispaik: on iseasi, kas laps ütleb kodus vanematele või koolis kaaslastele “ma lähen sotsiaalpedagoogi juurde” või “ma lähen raamatukokku”. Mõiste *raamatukogu* loob selge kuvandi, tähistab kõigile tuttavat paika. Erinevus, millele osutame, tuleb veelgi paremini esile, kui võrrelda ühelt poolt *raamatukoguhoidja* ning teiselt poolt *sotsiaalpedagoogi* või *multidistsiplinaarse tugipersonali* oletatavaid tähendusi laste endi jaoks.

Raamatukogust saab kiusamisvaba tsoon tänu hooliva täiskasvanu kohalolekule ning teadlikule tegevusele. Sama rõhutas Gögercin (1999, vt eespool) õpilaste kohtumispaika kirjeldades. Ka Strömpl jt (2007, 21) leidsid, saades kinnitust ka Astori ja Meyeri (1999) uurimusest, et lapsed soovivad tunnivälisel ajal täiskasvanu mitteformaalset kohalolekut.

Raamatukogus on aega usalduslike suhete kujunemiseks. Kooliraamatukoguhoidjad esitlesid end osavõtlike ja suhtlemisaltite inimestena, kes ei pea vajalikuks olla üksnes kitsas professionaalses rollis. Ka Strömpli jt (2007, 98) uuringust selgus, et lastele meeldib täiskasvanu, kes “suhtleb väga vabalt”, “oskab rääkida teistest asjadest ka” ja on “hästi sõbralik, et sa võiksid temaga midagi rääkida”. Raamatukogus saab laps olla piisavalt sageli ja kaua, et hakata raamatukoguhoidjat usaldama ning rääkida temaga nii oma muredest kui ka täiesti tavalistest asjadest.

Sotsiaaltöö klassikud Hartman ja Laird kirjutasid juba veerandsada aastat tagasi, et kui töötaja tegutseb klientide igapäevases keskkonnas, on enam võimalusi sotsiaalse distantsi ületamiseks ja usalduse loomiseks, ja see teeb lihtsamaks ka abi otsimise. Nad rõhutasid, et selline kliendilähedane praktiseerimisviis ei teki iseenesest, seda on vaja teadlikult arendada. (Hartman ja Laird 1983, 123)

Koolisotsiaaltöö tarvis võib siit õppida, et laps ootab abi ja nõu täiskasvanult, kellega ta iga päev kokku puutub, kes teda tunneb ning keda tema tunneb ja usaldab. Ning neil puhkudel ei tohi lapse usaldust petta ja teda kohe spetsialisti juurde edasi saata. Pigem peaks täiskasvanu – kas õpetaja, raamatukoguhoidja, kooõpetaja või koristaja – ise asjatundjalt nõu küsima, kuidas last aidata. Koolisotsiaaltöötaja on üks võimalikest nõuandjatest. Loomulikult on vaja ära tunda hädaolukorrad, kus spetsialisti abi on mõeldav.

Raamatukoguhoidja hoolitseb korda rikkunud laste eest. Kooli raamatukogu on paik, kuhu koolides on kombeks saata tunnis korda rikkunud lapsed või kuhu lapsed jõuavad tänu sellele, et raamatukoguhoidja nad koolimajast hulkumast enda juurde kutsub. Raamatukoguhoidjad on võtnud oma vabatahtlikuks kohustuseks hoolitseda selliste laste eest, nendega vestelda ja aidata probleeme lahendada. See oli meie jaoks uudne, kuid järele mõeldes üsna ootuspärane tahk raamatukoguhoidja töös: lõhkuda ignoreerimisahel, mis koolis korrarikkujatele osaks saab.

Tunnist väljasaatmine lahendab klassi ja õpetaja jaoks olukorra ajutiselt, kuid mis saab pahategijast edasi? Üks Hiiesalu (2007, 85) uuringus osalenud Tartu sotsiaalpedagoog mõistab oma tööd tunnist väljasaadetutega nii: “Tavaliselt peab ta [õpilane] ülesandega üksi toime tulema, mina jälgin. Kuulsin, kui kord minu juures olnud õpilane ütles, et siin ei õpetatud midagi, peab ikka vist tunnis olema. See on ju hea.” On kahetsusväärne, kui last ignoreerib ka see inimene, kes teda aitama peaks. Samas uuringus (*ibid*, 91) osalenud Saksamaal asuva Cottbusi linna sotsiaalpedagoogid seevastu rääkisid, et nad ei lepi õpetaja tõlgendusega, vaid kuulavad hoolikalt õpilase arusaama konfliktsest olukorrast, et siis koos lahendus leida.

Ei meie ega Hiiesalu tulemused pole kindlasti laiendatavad kõigile sotsiaalpedagoogidele ja raamatukoguhoidjatele. Ometi on kasulik märgata, et meie uuringus osalenud raamatukoguhoidjad ja Cottbusi sotsiaalpedagoogid ei jätku tunnis alustatud väljatõrjumist. Ka Strömpl jt (2007) osutavad, et ignoreerimine on laste jaoks kõige raskemini talutav vaimse vägivalla ilming koolis (*ibid*, 27) ja et paraku tegelevad sellega ka õpetajad, eirates laste muresid (*ibid*, 41).

Raamatukoguhoidja teeb spontaanselt mitteformaalset grupitööd. Kui kooli raamatukoguhoidja ümber kogunevad lapsed, kujuneb vestlusring, mida võib mõista grupitööna. Grupivestlusi soodustab raamatukogu eripära: sobiv ruum, sundimatu õhkkond, sarnaste huvide või muredega laste spontaanne kogunemine ning osavõtliku täiskasvanu kohalolek ja suunamine. Hiiesalu (2007, 88) andmetel väidavad Tartu koolide sotsiaalpedagoogid, et nad ei saa teha grupitööd, sest *“puuduvad toetavad kolleegid, kes aitaksid, ja ka aeg. Õpilased kiirustavad peale kooli kohe koju või trenni, grupp ei taha keegi vabatahtlikult jääda”*. Cottbusi sotsiaalpedagoogid aga kirjeldasid oma tegevust nii: *“Räägime probleemidest, aga enamasti gruppides ja vabalt, lihtsalt lobiseme.”* (Hiiesalu 2007, 91). Niisiis on Eesti sotsiaalpedagoogidel kooliraamatukoguhoidjatelt ja Cottbusi kolleegidelt õppida ehedust, lapse märkamist ning tegelemist just sel hetkel olulisimaga.

Selge professionaalne identiteet ja avatud organisatsioonikultuur soodustavad erialapiiride ületamist ja koostööd. Kuigi raamatukoguhoidja töö muutub koos ajaga, on see sajanidid püsinud üldtuntud ja austusväärse ametina. Selge professionaalne identiteet annab raamatukoguhoidjale eelise võrreldes koolisotsiaaltöötajaga kui uue eriala esindajaga. Kooliraamatukoguhoidjal on oma tööülesanded ja missioon ning ta ei saa koolisotsiaaltöötaja tööd oma kohustusena võtta. Tema tugevus seisneb selles, et ta jääb enda ja teiste silmis raamatukoguhoidjaks ka siis, kui ta paindlikult liigub naaberladele ja teeb professionaalina ka vabatahtlikku tööd (vt Selg 2001).

Avatud organisatsioonikultuuriga koolis tunnustatakse arusaama, et kooli töötajad tohivad ja vahel lausa peavad väljuma oma eriala piirest. Cherniss (1995, 125–133) on leidnud, et vaheldusrikas töö ja südamelähedased kõrvaltegevused päästavad rutiinist, pakuvad rahuldust ning aitavad ennetada läbipõlemist. Meie uuringus osalenud raamatukoguhoidjad teevad vabatahtlikku koolisotsiaaltööd ja tunnevad sellest rõõmu.

Käesolev uurimus sai alguse raamatukoguhoidjate huvist lastega töötamist käsitlevate kursuste vastu. Ka koolisotsiaaltöötajatel on kasulik tundma õppida raamatukoguhoidja tegevust, kogemusi ja arusaamu koolis toimuva kohta. See aitaks mõista, mis on raamatukoguhoidjas ja tema töökeskkonnas sellist, et lapsed teda sageli eelistavad koolisotsiaaltöötajale või koolipsühholoogile.

Kokkuvõte

Uurisime, kuidas näevad kooli raamatukoguhoidjad oma rolli turvalise koolikeskkonna loomisel ja laste toetamisel. Selgus, et uuringus osalenud ja oletatavasti paljud teisedki raamatukoguhoidjad peavad igapäevast tööd tehes vajalikuks väljuda oma töökohustuste raamest ning teha tänuväärset tööd, mis kattub paljuski koolisotsiaaltöoga. Nad peavad oluliseks rahuliku lapsesõbraliku õhkkonna, nn kiusamisvaba tsooni loomist raamatukogus, laste murede märkamist, laste ärakuulamist, lohutamist, lepitamist ning muul moel laste toetamist. Kooli raamatukoguhoidjad kogevad lastega suheldes ka raskeid olukordi ning otsivad abi teemakohasest kirjandusest ja koolitustest. Kooli tugipersonaalilt ootavad raamatukoguhoidjad rohkem koostööd ja mitteformaalset osalust tunnivälises koolielus.

Uuringus osalenud raamatukoguhoidjad töid välja koolielu kitsaskohti, mis on seni vähe tähelepanu pälvinud. Esiteks, koolides näib olevat korralikult lahendamata tegelemine tunnis korrariikujatega. Teiseks, valglinnastumise ja vanemate suurenenud töökoormuse tõttu peavad mõned lapsed hiliste õhtutundideni ootama neile järele tulevaid vanemaid. Mõlemal juhul on vabatahtlikuks päästerõngaks kooli raamatukoguhoidja.

Meie uuring on Eestis teadaolevalt esimene samm tugi- ja pedagoogilise personali hulka mitte arvatud koolipere liikmete kogemuste ja arvamuste uurimisel. Tulemused tunduvad võibolla liiga ilusatena, kuid meile on nende toon ootuspärane, sest uurisime teadlikult üksnes uurimisteemast huvitatud raamatukoguhoidjate arvamusi. Edaspidi kavatsame uurimispõldu avardada: mitmekesistame raamatukoguhoidjate valimit ja kaasame kooliõed ja -arstid, sekretärid, söögitädid, koristajad, rõivistütädid, majahoidjad jt, s.o kõik need, kes koolis vähem või rohkem lastega kokku puutuvad, kuid kelle roll on seni tähelepanuta jäetud.

Ettepanekud

Lapsed soovivad suhelda ja oma muresid jagada täiskasvanutega, keda nad usaldavad. Raamatukoguhoidja mittepealetükkiv kohalolek ja hooliv suhtumine võiks olla eeskujuks kooli tugi- ja pedagoogilise personalile.

Jätaksime kooliraamatukoguhoidja ka edaspidi laste vabatahtliku tugiisiku rolli, sest formaalsete kohustuste kehtestamine võib kahjustada loomulikku usaldust. Raamatukoguhoidjad vajavad laste toetamisel enam abi ja koostööd kooli juhtkonnalt ja tugipersonalilt, asjakohast kirjandust ja koolitusi.

Lapsed tunnevad puudust turvalistest ja arendavatest ajaveetmise võimalustest vahetundide ajal ning enne ja pärast tunde. Laialdast rakendamist väärivad kooliraamatukogust kiusamisvaba tsooni loomise idee. Nende teemadega tegelemiseks tuleks koolisotsiaaltöötajal algatada koostöö kogu kooliperega.

Kooliraamatukoguhoidja erialapiire ületav tegevus on heaks mõtlemisaineks haridusjuhtidele ja koolisotsiaaltöö korraldajatele. Koolist saab lapsesõbralik kogukond, kui kõik kooli töötajad on valmis vastavalt olukorrale oma eriala piiridest väljuma, abi pakkuma või sekkuma korrarikkumisse just siis, kui seda vaja on.

Haridusideoloogidel, koolide juhtkondadel ja pedagoogilisel personalil ning üldsusel on vaja jõuda koolisotsiaaltöötaja aktsepteerimiseni mitte pelga probleemilahendajana, vaid lapsesõbraliku koolikeskkonna arhitektina. Et seda rolli täita, tuleb koolisotsiaaltöötajal tunda õppida naabererialade tööd, et tuua nad ühise eesmärgi nimel kokku. Kõige selle eelduseks on koolisotsiaaltöö kontseptsiooni väljatöötamine ja teadlik tegelemine koolisotsiaaltöötaja erialaidentiteedi kujundamisega.

Uurimus on valminud Eesti Teadusfondi grandi nr 6672 "Vägivald ja väärkohtlemine: spetsialistide perspektiiv" toetusel.

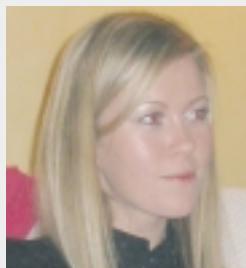
Viidatud allikad

- Adams, R.** (2005). Working Within and Across Boundaries: Tensions and Dilemmas. Teoses: Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (toim.) *Social Work Futures. Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Astor, R. A., Meyer, H. A.** (1999). Where Girls and Women Won't Go: Female Students', Teachers', and Social Workers' Views of School Safety. *Social Work in Education*, 21 (4), 201–219.
- Cherniss, C.** (1995). *Beyond burnout*. New York and London: Routledge.
- Constable, R.** (2006). The Role of the School Social Worker. Teoses: Constable, R., Massat, C. R., McDonald, S., Flynn, J. P. (toim.) *School Social Work: Practice, Policy, and Research*. Sixth Edition. Chicago: Lyceum Books, Inc, 3–27.
- Constable, R., Massat, C. R., McDonald, S., Flynn, J. P.** (toim.) (2006). *School Social Work: Practice, Policy, and Research*. Sixth Edition. Chicago: Lyceum Books, Inc.
- Ezzy, D.** (2002). *Qualitative Analysis*. Crows Nest, NSW, Australia: Allen & Unwin.

- Farwell, N., Sohng, S. S. L.** (2006). *Conducting and Using Research in the Schools: Practicioners as Agents for Change*. Teoses: Constable, R., Massat, C. R., McDonald, S., Flynn, J. P. (toim.) *School Social Work: Practice, Policy, and Research*. Sixth Edition. Chicago: Lyceum Books, Inc, 205–224.
- Görgerein, S.** (1999). *Jugendsozialarbeit. Eine Einführung*. Freiburg im Breisgau: Lambertus-Verlag.
- Hartman, A., Laird, J.** (1983). *Family-centered Social Work Practice*. New York: Free Press.
- Hiiesalu, T.** (2007). *Koolisotsiaaltöö ja/või koolsotsiaalpedagoogika Tartu ning Cottbusi näitel*. Magistritöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.
- Korp, E., Rääk, R.** (2004). *Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut.
- Kõiv, K.** (2007). *Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: ülevaade*. Tartu: OÜ Vali Press
- Lind, R.** (2008). Jüri Gümnaasiumi tugispetsialistid soovivad tõhusamaid mõjutusvahendeid lastele ja lapsevanematele. *Sotsiaaltöö*, 4, 29–33.
- Paavel, V.** (koost.) (2006). *Enne ja pärast võrgustikutööd*. Abimaterjal laste ja peretöö praktikutele. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, TAI koolitus- ja teabekeskus.
- Pollard, A., Triggs, P.** (2001). *Reflektiivõpe keskkoolis*. Käsiraamat koolidele ja kolledžitele. [Tõlkinud Selg, M., Petrova, I., Viilu, P.] Tartu: TÜ Kirjastus.
- Reilent, K.** (2008). *Kooli raamatukoguhoidjad koolisotsiaaltöö tegijatena*. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.
- Selg, M.** (2001). *Perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas*. Eesti Sotsiaalteaduste II Aastakonverents, Tartu: 23.–24. november 2001. Teeside kogumik [koostaja Roosma, K.], 121–123.
- Selg, M.** (2008). *Lapsekesksuse tõlgendusi Eesti lastekaitse käsiraamatute võrgustikutöö juhistes*. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. [Ilmumas.]
- Strömpl J., Selg M., Soo K., Šahverdov-Žarkovski B.** (2007). *Eesti teismeliste vägivallatõlgen- dused*. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 3.
- Thorne-Beckerman, A.** (1999). *Postmodern Organizational Analysis: An Alternative Framework for School Social Workers*. *Social Work in Education*, 21, 177–189.
- Torokoff, M., Öun, K.** [koostajad] (2003). *Koostöökultuur koolis*. TÜ Pärnu Kolledž. Pärnu.
- Õppeasutuste riikliku järelevalve prioriteedid, temaatilise riikliku järelevalve läbiviimise, selle tulemuste vormistamise ja tulemustest teavitamise kord 2007/2008. õppeaastal** (2007). Haridus- ja teadusministri 26.03.2007. a. määrus nr 28. Elektrooniline Riigi Teataja. www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12812021 (20.06.08)

Marju Selg (1951) MSW, TÜ Sotsioloogia ja sotsiaal- poliitika instituudi assistent. Uurimisteemad on seotud lastekaitse ja perekonnasotsiaaltöö ning sotsiaaltöö erialadiskursusega.

Karis Reilent (1985) lõpetas 2008. aastal edukalt TÜ sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika bakalaureuseõppe, spetsialiseerudes sotsiaaltööl; jätkab õpinguid magistriõppes.

Vanemate töötamine välismaal – kuidas see mõjutab lapse elu

Laste ja spetsialistide tõlgendused

Artikkel tugineb magistriuurimusele (Pärna 2008), milles analüüsiti ajavahemikus märts 2006 kuni aprill 2007 Eesti koolides läbiviidud semistruktureeritud intervjuusid 9–17-aastaste laste ja noortega, kelle vanem(ad) on töötanud välismaal vähemalt kolm kuud, ning intervjuusid spetsialistidega. Uurimuse eesmärk oli välja selgitada lapsevanema(te) välismaale tööle siirdumise mõju lapsele, tuginedes sihtgruppi kuuluvate laste ja spetsialistide tõlgendustele. Artiklis antakse ülevaade uurimistulemustest, mis puudutavad välismaale tööle läinud vanema(te) lapse toimetulekut argieluga – elukoha küsimus, suhtlemine vanemaga, õppimine, käitumine ja tundeelu – ning arutletakse selle üle, kuidas lapse lahusolek vanemaga võib mõjutada lapse ja vanema vahelisi suhteid.

Helen Pärna, Karmen Lai ja Taimi Tulva

Sissejuhatus

Tänases üleilmastuvas maailmas on rahvusvaheline ja siseriiklik tööjõu migratsioon tavaline nähtus. Migratsioonis nähakse sageli kohanemise mehhanismi, millega püütakse leida võimalusi ellujäämiseks, majanduslikult raske olukorra leevendamiseks (Kok 2004, 137). Rahvusvaheline tööjõu migratsioon on terves Euroopas, nii ka Eestis, viimaste aastate jooksul pidevalt kasvanud. Eurostati järgi elab Euroopa Liidu riikides rohkem kui 30 000 Eesti kodanikku (Herm 2007, 60). Kui siiani oli rahvusvahelise rände valdavaks motiiviks perede ühinemine, siis aina sagedamini esineb rände motiivina tööjõu liikumine (OECD 2003, 22–23; viidatud Kallaste ja Phillips 2004, 3), mis võib kaasa tuua muutusi peresisestes suhetes ning põhjustada laste igapäevase toimetuleku ja heaolu langust (Coles 2001, Cerci 2007). Traditsiooniliselt on migrantide hulgas alati olnud rohkem mehi, viimastel aastatel siirdub välismaale aga järjest rohkem naisi: tekkinud on sellised uued migrantide grupid nagu üksikud noored naised ja naised kui perekonnapead (Kallaste ja Phillips 2004, 13). Lapsed peavad üha sagedamini leppima ühe või mõlema vanema äraolekuga ning nägema seda kui vanemate perekonnaelu ning tööalaste nõudmiste tasakaalus püsimiseks vajalikku valikut.

Vanemate välismaal töötamise mõju lastele ei ole Eestis varem uuritud. Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudis kaitstud magistritöö (Pärna 2008), mille tulemusi käesolevas artiklis tutvustatakse, on esimene uurimus, mis annab infot selle sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö seisukohast olulise teema kohta.

Uurimuse läbiviija huvi teema vastu tuleneb osaliselt isiklikust kogemusest: kui ta õppis gümnaasiumi lõpuklassis, asus üks tema vanematest välismaale tööle. See kogemus rikastas uurimuse läbiviija suhteid oma vanemaga ja pani teda rohkem väärtustama perekonna

heaolu nimel tehtavaid pingutusi. Kuid lahusolek vanemaga võib avaldada lapsele ka vastupidist mõju. Ajal, mil uurimuse läbiviija töötas Tallinna Laste Tugikeskuses sotsiaaltöötajana, tuli mitmel juhul lapse koolist puudumise või muu probleemse käitumise põhjuseid uurides ilmsiks, et lastevanematel puudus kontroll lapse tegemiste üle, kuna üks vanematest või mõlemad vanemad töötasid välismaal.

Uurimuse ülesandeks kujuneski ülevaate saamine võimalikest positiivsetest ja negatiivsetest mõjudest lapse ja vanema vahelistele suhetele, mis on tingitud lapsevanema teise riiki tööle või elama asumisest, ja tuvastamine, kas seesugune olukord peidab endas seni märkamata jäänud probleeme. Kuna pakkus huvi ka see, millist mõju avaldab vanema(te) välismaal töötamine lapse toimetulekule koolis, siis otsustati küsitleda kooliõpilasi ja nendega töötavaid spetsialiste.

Uuringu eesmärk, materjal ja meetodika

Uuringu eesmärk oli välja selgitada lapsevanema(te) välismaale tööle siirdumise mõju lapsele, tuginedes sihtgruppi kuuluvate laste ja spetsialistide tõlgendustele. Lähtuti tööjõu osalisest rändest, mille all mõistetakse sellist migratsiooni vormi, kus üks või mõlemad vanemad töötavad välismaal vähemalt kolm kuud ning ülejäänud pereliikmed jäävad kodumaale. Artiklis antakse ülevaate uurimistulemustest, mis puudutavad välismaale tööle läinud vanema(te) lapse toimetulekut argieluga – elukoha küsimus, suhtlemine vanemaga, õppimine, käitumine ja tundeelu – ning arutletakse selle üle, kuidas lapse lahusolek vanemaga võib mõjutada lapse ja vanema vahelisi suhteid.

Suurem osa uurimisandmetest koguti 2006. aastal Tallinna Laste Tugikeskuse uurimisrühma poolt Rootsi lastekaitseorganisatsiooni Rädde Barnen tellimisel läbiviidud piloot-uuringu raames, mis kandis pealkirja “Lapsed, kes lahkuvad Eestist (kas inimkaubanduse ohvritena või kolivad koos vanematega) ja kes kuuluvad haavatavasse sihtrühma”¹ (Heinla, Lemvald, Pärna, Uri ja Veitmann 2006). 2007. aasta kevadel viis uurimuse läbiviija läbi veel mõningad intervjuud.

Palvega uuringus osalemiseks pöörduiti kõigi eestikeelsete koolide poole (venekeelsed koolid jäid valimist välja, kuna küsitajate hulgas ei leidunud piisavalt vene keelt kõnelejaid), juhtkonna luba laste ja spetsialistide intervjuerimiseks saadi 18 koolist (Ida-Viru, Lääne-Viru, Jõgeva, Järva, Viljandi, Harju, Põlva, Võru maakonnas). Lapsrespondentide leidmiseks kasutati kooli töötajate abi. Teades laste tausta, võtsid kooli töötajad ühendust laste ja nende vanematega ning küsisid nendelt luba laste intervjuerimiseks. Lapsed, kes ei soovinud intervjuud anda, uuringus ei osalenud. Kokku viidi läbi 136 struktureeritud intervjuud 9–17-aastaste lastega, kelle üks või mõlemad vanemad olid läinud välismaale tööle vähemalt kolmeks kuuks. Intervjueritustest moodustasid poisid 43% ja tüdrukud 57%. Vanuse järgi jaotusid intervjueritud lapsed järgmiselt: 9–11-aastasi 43%, 12–15-aastasi 38% ja 16–17-aastasi 19%.

Intervjuud lastega viidi läbi kas klassiruumis, kooli psühholoogi või sotsiaalpedagoogi kabinetis. Intervjuu pikkus oli keskmiselt 25 minutit. Kahjuks ei olnud võimalik lastega pikemalt vestelda, sest koolid lubasid lapsi intervjuerida põhiliselt vahetunni ajal või kasutada lisaks ka natuke aega koolitunnist. Mõni laps sooviski seetõttu vastamisega võimalikult kiiresti ühele poole saada ning vastas küsimustele kiirustades ja pinnapealselt, teised aga tundsid ennast vaatamata piiratud ajale intervjuu ajal vabalt ning andsid küsimustele põhjalikke vastuseid, kasutasid võimalust jagada intervjuerijaga oma mõtteid ja tundeid.

Intervjuud alustades tutvustas intervjuerija ennast lapsele, selgitas intervjuu teemat ning küsis veelikord lapse nõusolekut intervjuuks. Kontakti saamiseks lapsega vesteldi temaga enne intervjuu küsimuste juurde asumist koolisündmustest või lapse huvidest. Intervjuu küsimused esitati arusaadavas ja lihtsas keeles, ilma suunava sisuta ning võttes arvesse lapse vanust. Kuigi tegemist oli struktureeritud intervjuuga, tegutseti intervjuu läbiviimisel võimalikult paindlikult: arvestades laose vastamise tempot ning intervjuu kulgu võis küsimuste

¹ Algselt oli uuringu eesmärk uurida võimalikke inimkaubanduse juhtumeid (migratsioonikogemusega lapsi või näiteid laste inimõiguste rikkumisest seoses välisriiki siirdumisega), kuid töö käigus hinnati ülesanded ümber, valides Eesti oludes aktuaalsema aspekti.

järjekord varieeruda. Kui laps oli mõne teema suhtes tundlik ja sõnaaer, siis sõnastati küsimus teisiti või tuldi küsimuse juurde hiljem tagasi. Intervjueeritavalt küsiti nõusolekut intervjuu salvestamiseks. Osa lapsi tundis end diktofoni nähes ebamugavalt ja andis sellest ka teada. Sellisel juhul vestlust ei lindistatud, vaid tehti märkmeid. Enamik lastest andis siiski loa salvestamiseks.

Et saada lisaks laste kogemustele spetsialistide eksperthinnanguid laste toimetuleku kohta, intervjueeriti ka laste õpetajaid, sotsiaalpedagooge, psühholooge, kooli sotsiaaltöötajaid ja lastega töötavaid lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid. Kokku intervjueeriti 37 spetsialisti.

Intervjuud spetsialistidega leidsid aset nende ametiruumides ja kestsid keskmiselt 40 minutit. Intervjuu küsimused lastele ja nendega kokkupuutuvatele spetsialistidele käsitlesid suures osas samu teemasid, kuid spetsialistide käest küsiti ka seda, kuidas nendeni jõuab info lapsevanemate välisriigis töötamise kohta ning kas neil on ülevaade lapse toimetulekust vanema(te) äraoleku ajal.

Pärast intervjuude transkribeerimist saadud vastused kodeeriti ning kategoriseeriti.

Järgnevalt esitatakse ülevaade uurimistulemustest. Intervjueeritavate suhtumise ja arutelude loogika illustreerimiseks esitatakse väljavõtteid intervjuudest, kus täht L märgib lapse intervjuud ja täht S spetsialisti intervjuud, number sulgudes aga intervjuu järjekorranumbrit.

Tulemused

Välismaal töötamine. Uuringus osalenud laste vanematest töötas laste sõnul teises riigis 41% laste isadest ja 46% emadest, 13% juhul mõlemad vanemad. Kõige enam siirduti tööle Soome (62%), Rootsi, Taani, Norrasse (14%). Nimetati ka Iirimaa (7%) Lõuna- Euroopat (2%), USA-d (2%), Venemaad (1%) ja lühiajalist mitmes riigis viibimist (7%). Info sihtriigi osas puudub 5% juhtudest. Lisaks välismaale tööle minekule on spetsialistide hinnangul levinud ka riigisisene tööjõu liikumine. Sel juhul on kodukoht tihtipeale Tallinnast kaugel, mistõttu jäädakse kodust eemale 1–2 nädalaks, mõnel juhul kauemakski. Välismaale siirdunud vanemad on laste sõnul sagedamini kodust ära järjest 2–3 nädalat (43%), üks kuu (24%), üks nädal (16%), üle kahe kuu (11%), üle poole aasta (5%) ning on ka neid vanemaid, kelle äraoleku aeg kestab üle aasta (1%). Spetsialistide sõnul on viimasel juhul varasematel aastatel asi lahenenud nii, et kui välismaal tuleb kauem olla, läheb Eestisse jäänud pere välismaale siirdunud vanemale järele.

Intervjueeritud spetsialistid üldjuhul teadsid pereliikme(te) välismaale minekust, kuid kuhu ja mis ametikohale, selle kohta info puudus. Informatsioon jõuab spetsialistideni mitut moodi. Paljudel juhtudel minnakse linnaosa valitsusse peretoetusi ümber registreerima või mõne muu probleemiga, mispuhul selgub ka perekonna tegelik olukord. Tihti selgub see ka lapse vestluses sotsiaalpedagoogiga või koolipsühholoogiga.

Välismaale mineku põhjused. Välisriiki töölemineku põhjusi käsitleti eelkõige laste intervjuudest kogutud informatsiooni põhjal, kuna spetsialistid uuritud peredest pärit lastega vanema äramineku põhjusi lapselt ega tema vanematelt ei küsi. Laste vastustele tuginedes on välismaale mineku põhjuseks vanema töökoha vahetus rahalistel kaalutlustel ehk „raha“, mille märkis esmapõhjuseks 74% lastest. Laste sõnul võib seda mõista kui „sellist töökohata, kus saab rohkem palka“, „sest seal makstakse rohkem“ jms. Teise põhjuseks nimetati 23% juhtudest „leida töö“, mis laste sõnul tähendab otseselt seda, et vanemal ei olnud Eestis töökohta. Peamiselt esines see põhjuseks väiksemates maakondades. Kolmandana mainiti 1% juhtudest vanema abiellumist. Väikese osa – 2% puhul – oli väljapoole Eestit tööle asumise põhjuseks „isa/ema uue firma avamine“, mistõttu jäädigi uude riiki tihtipeale plaanitud pikemaks ajaks.

Lapse elupaik vanema(te) välismaal viibimise ajal. Uurimusest selgus, et ei ole harvad

juhtumid, kus laps jääb täiesti üksi või tuttavate hoida. Selline olukord võib lapses süvendada tunnet, et temast ei hoolita, või siis kaasa tuua suurenenud vabadusetunde ning probleemid käitumisega koolis ja/või nende süvenemise. Spetsialistide hinnangul tekib probleeme ennekõike siis, kui on ära mõlemad vanemad (55%), sellele järgnes ema äraolek (31%). Tunduvalt vähem põhjustab probleeme isa äraolek (14%). Mõlema vanema puudumise korral on tihti lapse kasvatajateks võõrasisa/võõrasema, vanavanemad, sugulased, võõrad inimesed:

“Lapse siinseks hooldajaks on sisuliselt lähisugulane, kuna vanemad kasvatuses enam praktiliselt ei osale ega taha millegi eest vastutada. Psühholoogi ja lähisugulase abiga on lapse kooliprobleemid leevenduse saanud.” (S13).

Mitme spetsialisti sõnul elavad lapsed koos võõra või pooltuttava inimesega:

“Poiss jäi üksi, kuna ema läks välismaale. Poiss jäi elama ema uue elukaaslasega, kes praktiliselt kodus ei viibi. Koolis on poisil probleeme nii õppimise kui ka käitumisega. Käitumine koolis on viinud õpetajaid endast välja, paljud õpetajad on poisi pärast pidanud oma tunde pooleli jätma. Tihti ilmub kooli kõvas pohmellis, kodus toimuvad joomingud. Igasugune kodupoolne kontroll puudub.” (S1)

On olnud ka drastilisi juhtumeid, kus minnakse teise riiki näiteks seikleamise eesmärgil, jättes lapsed kas naabri, sõprade või mõne sugulase hoida mainimata, et reis on planeeritud pikemaks kui vaid nädal:

„Ema on kuu aega ära olnud ning teda hakkab pere algatusel otsima politsei. Üles leides tuleb välja, et ema on unustanud kodustele öelda, kuhu ja kui kauaks ta ära läheb.” (S12)
“Kui ema ära läks, lähedaste sõnutsi suure tõenäosusega prostituudina töötades, siis jättis oma väikese lapse ajalehekuulutuse kaudu leitud lapsehoidjale, ütles, et tuleb õhtul järgi, kuid laps jäigi lapsehoidjale kolmeks kuuks, ema küll helistas vahel, kuid midagi kindlat ei öelnud. Kolme kuu möödudes pöördus lapsehoidja politseisse.” (S 27)

Laste intervjuudest selgus, et vanema(te) välismaal töötamise ajal elatakse koos emaga (30%), vanavanematega (23%), isaga (15%), kellegi teise juures, nt ema/isa uus elukaaslane, naaber, koolikaaslane, elukaaslane, sugulane (13%). Elatakse ka üksinda (9%), koos õe-vennaga (8%), info puudub 2% juhtudest.

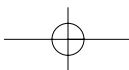
“Varem kamandasid ema-isa pidevalt kui kauem väljas olin, aga nüüd elan vanaemaga ja saan põhimõtteliselt kõike teha, mis tahan.” (L77, 14 a. tüdruk)

Täiesti üksi elavad lapsed avastati spetsialistide poolt nii mõnigi kord kas juhuslikult või siis sundis lapse käitumine pere tausta lähemalt uurima. Vanemate välismaal töötamise korral tekivad raskemad probleemid eeskätt siis, kui lapsed on jäetud iseenda hooleks.

Siiski on ka positiivseid näiteid peredest, kus on küll ära mõlemad vanemad, kuid pereliikmete vahel on head ja toimivad suhted. Lapsega ja kooliga on kontakt hea ning lapse tegemistest omatakse ülevaadet. Palju oleneb spetsialistide sõnul sellest, kas peres on väärtushinnangud paigas ning ka sellest, kas vanema ja lapse vahel on pidev kontakt:

“Tüdruk elab üksinda, vanavanemaid pole. Emaga helistavad. Tütrel on vanem vend, kes käib tal regulaarselt külas ja hoiab silma peal, aitab õppida. Probleeme ei esine.” (S 31)

Spetsialistide hinnangule tuginedes mõjutavad hetkeolukorda varasemad pereprobleemid.

See, et üks vanem või mõlemad vanemad välismaale tööle lähevad, ei tähenda, et pere muutub probleemseks. Ohustatud on rohkem need pered, kus peresuhted pingelised ja vanematel on vähe probleemilahendusoskusi ning puudujäägid majanduslikus ja sotsiaalses heaolus.

Lapse kontakt ja kohtumine välismaal viibiva/ töötava vanema(te)ga. Laste intervjuudest selgus, et vanematega hoitakse kontakti põhiliselt telefoni teel (45%), nii telefoni kui internetti (e-kirjad ja msn) kasutab kontakteerumiseks 33% lastest, 4% lastest hoiab ühendust kirja teel, 2% kombineeritult kirja ja telefoni teel ning 3% on selleks kirjad kombineeritult internetiga. Leidus ka peresid, kus lisaks kommunikatsioonivahenditele hoitakse kontakti ka külaskäikudega: lapsed käivad välismaal vanematel külas ja vastupidi. Osa vanematest (13%) käib sageli ise kodumaal. Tihti lapsrespondendid mainisid, et kokkusaamine võiks olla tihedam (71%). Samuti märgiti, et alati ei ole koosolemiseks aega – vanem on kodumaal kas teist tööd tegemas või muul moel tegevuses (11%). Lapsed tunnevad puudust koos vanematega tegutsemisest, neile pühendatud ajast, mis laste sõnul tõendaks, et nendest hoolitakse ja nendega arvestatakse.

Pereliikmete omavahelised suhted ja muutused pereseisus. Inimsuhete kvaliteet on suuresti seotud toimetuleku ja üleüldise heaoluga. Vastavalt lastekaitseaduse § 24 on lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks perekond. Peresisesed suhted sõltuvad paljudest teguritest. Kodu on lapsele õpikeskkonnaks nii edasiste suhete, toimetulekuoskuste kui väärtushinnangute kujunemise mõttes. Käesoleva uuringu andmeil on laste hinnangul peresisesed suhted pingestunud või halvenenud 22% juhtudest, suhted on jäänud samaks ligi pooltel (47%) ning 19% respondentidest väitis, et nende peresuhted on koguni paranenud. Sellele küsimusele ei osanud või ei soovinud vastata 12% küsitletud lastest, vastuseks kas “ei tea”, “ei oska öelda” või õlakehitus.

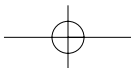
Spetsialistide sõnul on kodumaale jäänud emad tihtipeale närvilised ja stressis. Siia jäänud vanema stress mõjutab terve pere elu, seda eeskätt seetõttu, et lapsed panevad tähele mitte üksnes sõnelusi, vaid tajuvad ka varjatud vimma või rahulolematust ja tunnevad end mõnel juhul süüdlasena. Viimane tuleneb asjaolust, et lastele seletatakse vanema välismaale minekut kui vajadust lapsele paremat elu võimaldada. Seetõttu tunneb laps, et välisriiki tööle minek on seotud suuresti just temaga ja seega on laps olemasolevate pingete kõrval veel ka lisapingete küüsis:

“Peale seda kui isa ära läks, on ema närvilisem ja mul on ka närvid läbi.” (L80, 15 a. tüdruk)

“Mu õppeedukus halvenes ja närvid on ema ja isa tülidest läbi.” (L97, 10 a. tüdruk)

“Laps on kodus esineva stressi, illegaalselt välismaale tööle läinud ema tõttu üksi lapsi kasvatama jäänud kibestunud isa vägivaldsuse tõttu depressioonis. Politseile on vahele jäänud nii suitsetamise kui joomise tõttu. Tüdruk on kodust korduvalt välja visatud ning seetõttu viibinud nii sõprade juures kui ka varjupaigas. Koolis on tekkima hakanud puudumisi, samuti puudulikke hindmeid. Majanduslikult on pere suhteliselt kehvjal järjel ning kehvad on ka elamistingimused.” (S22)

Mitmel juhul pidasid lapsed positiivseks, et vanemad on ära, kuna sellega seoses tekkis neil rohkem vabadust, keegi ei kontrolli ega käsuta. Mõnel juhul on intervjueeritud laste/noorte vanema lühemat või pikemat aega äraolek lapsele kasuks tulnud. Võib arvata, et vanematest eemalolekul on mõningaid positiivseid aspekte – nt harjumine iseseisva toimetulekuga –, kuid ka negatiivseid: perekondlike sidemete nõrgenemine, toetuse ja eeskuju puudumine ning seega suurem oht sattuda kuritegelikule teele jms. Üldiselt võib uurimuses osalenud spetsialistide sõnul sellise pere puhul, kellel juba enne oli suuri ja lahendamata probleeme,

vanema välismaale minek pere edasist funktsioneerimist oluliselt mõjutada. Spetsialistide sõnul on vanema(te) välismaale tööle siirdumise tagajärjel osa vanematest lahutanud. Spetsialistide sõnul nähakse välisriiki tööleminekus tihti koduste pingete eest põgenemise võimalust. Kui ka sellest abi ei ole ja loodetud rahalise seisu paranemine pingeid vähemaks ei võta ning suhteid paremaks ei muuda, on viimaseks võimaluseks lahkuminek.

Lapse käitumisprobleemid. Üle poole uuringus osalenud spetsialistidest (60%) seostab välismaale siirdunud vanemate lastel käitumishäirete tekkimist otseselt vanema äraolekuga. Sagedamini saavad laste käitumisprobleemid alguse süvenevatest pereprobleemidest ja lapse sattumisest kas lohutuse või tühjusetunde kompenseerimiseks halva kuulsusega kampadesse. Nimetatati mitmesuguste mõnuainete, sh alkoholi ja narkootikumide tarvitamist, suitsetamist, hulkumist ja koolitundides iseäralikku käitumist (nt üleolev käitumine, üle klassi karjumine, klassikaaslaste vastu suunatud agressiivsus, ropendamine, vandalism kooli vara suhtes). Probleemide ilmnemisel on lapsed alati ka vanematega manipuleerima – rõhutakse vanemate südametunnistusele, et „olete ju kõik see aeg ära olnud”.

Lastega tehtud intervjuudest selgus, et pärast vanema(te) välismaale minekut on kümnendik respondentidest täheldanud muutusi oma käitumises, seda üldjuhul vanemad lapsed: suitsetamine, alkoholi tarvitamine, ropendamine/vandumine, mille kohta on pedagoogid neile märkusi teinud, pisivargused, kaklused.

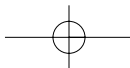
Lapse tundeelu probleemid ja nende avaldumine. Milliseid emotsioone kutsub esile ühe või mõlema vanema töötamine väljaspool Eestit ning milles väljenduvad võimalikud allasurutud tunded? Spetsialistide sõnul ei räägi lapsed oma tunnetest kuigivõrd. Kõige sagedamini tulevad oma muredega psühholoogi või sotsiaalpedagoogi juurde algklasside lapsed. Probleemide lahtirääkimisel võib selguda, et ühe või mõlema vanema puudumine on lapse juures esile kutsunud psühhosomaatilisi häireid, mida kooli töötajad sageli seostasid igatsusega vanema järele:

“Oli väga raske, kuma ei olnud senimaani emast lahus olnud. Nutsin tihti. Emaga suhtlesime kirja teel. Kui ema tagasi tuli, oli väga hea meel – tõi kingitusi, kuid ema ei asenda ükski kingitus.” (L42)

“Lastega tekkisid suured probleemid siis, kui ema jäigi alaliselt välismaale. Probleemid olid peres juba varem. Tütar käis koolipsühholoogi, kooliarsti ja psühhiaatri juures, kus määrati ka psühhiaatriline ravi. Käis algul koos isaga. Laps hoiab oma isa väga, ent enne ema tulekut muutub alati agressiivseks, nutab. Käitumist suunab see, et kunagi peab jälle lahku minema. Lapsel suitsidaalne käitumine, tal on hirmud, psühhosomaatilised kaebused. On olnud enesevigastusi. Diagnoositud sügav depressioon.” (S12)

Seoses välismaale minekuga tuleb rääkida selle mõjust nii lapsele kui kogu perekonnale. Esineb juhtumeid, kus nii vanema(te)l kui lapsel tekkisid psühholoogilised, psühhosomaatilised, psühhiaatrilised probleemid. Tervisega seotud probleemideks olid eeskätt pea- ja kõhuvalu, uimasus, depressioon ning paaril korral ka paanikahäired. Oli ka üks juhtum, kus pärast vanema välismaale minekut tekkisid lapsel kõneprobleemid, mida alguses ei osatud seostada vanema äraminekuga.

Kooliprobleemid. Tihti avalduvad lapse häired koolikeskkonnas. Koolis töötavatele spetsialistidele torkasid sihtgrupi lapsed silma peamiselt puudumiste ja ebastabiilse käitumisega. Mitmel korral mainiti üleolevat käitumist klassis, võimetust tunni ajal paigal püsida ja õppetöös osaleda, samuti võimetust minna sujuvalt üle ühelt tegevuselt teisele (tähelepanu kiire hajumine). Mainiti ka agressiivset käitumist kaaslaste vastu:

“Paljud pered jätavad oma lapsed naabrite hoolde ja lapsed peavad ise hakkama saama. Palju esineb lastel agressiivsust ja närvilisust, ülbust. Rohkem tuleb ette poistel, tüdrukud on kuidagi rahulikumad. Kõige rohkem esineb seda 6. ja 7. klassis.” (S 5)

Küsimusele, kas on koolis probleeme tekkinud ning sellisel juhul, mis hetkest alates, vastasid intervjueeritud lapsed enamasti, et neil kooliprobleeme ei ole (58%), viiendik (21%) lastest leidis, et nende peamine n-ö patt on koolitundidest puudumine, kusjuures samal ajal kas liigutakse linnas ringi või ollakse suurt midagi tegemata kodus, ning seda juba enne vanema välismaale minekut. Spetsialistide hinnangul selliste laste koolist puudumine kasvab pärast vanema lahkumist. Osa lastest (21%) mainis huvi puudumist koolis toimuva vastu. Üks põhjusi, miks lastel tekib vanemate äraolekul koolis probleeme, on suurenenud kohustused kodus:

“Tüdruk peab üksi hakkama saama. Õpitulemused läksid halvemaks. Kodu külastamisel selgus, et laps peab ennast üksi majandama. Emaga võeti ühendust, ema hakkas ennast kaitsma, öeldes, et kuidas ta siis hakkama saab. Ema läks ikkagi välismaale tööle, praeguseks kasvab laps sugulaste juures.” (S6, 12-aastane tüdruk)
“Ära mõlemad vanemad. Õppeedukus langes – ei ole kedagi kõrval, kui abi vajan.” (L84, 10 a tüdruk)

Kui peres on ära üks või mõlemad vanemad, peavad lapsed tegelema neile üle jõu käivate olmeprobleemide lahendamisega ja aitama ka nooremaid õdesid-vendi. Samas leidub spetsialistide sõnul lapsi, kes soovivad kõige kiuste positiivsete tegudega vanemate niigi vähest tähelepanu pälvida.

Kooliprobleemide hulgas tuli spetsialisti intervjuerides välja ka juhus, kus kiusajaks osutus laps, kelle vanem töötab väljaspool kodumaad: teist õpilast kiusati seepärast, et temal pereelu korras ning mõlemad vanemad kodus. Intervjueeritud spetsialist nägi selles tähelepanu puudust, vajadust millegagi silma paista. Uuringu andmetel olid kõige enam ohustatud nende perede lapsed, kus peresuhted ei olnud enne vanema lahkumist korras, ja kui siis üks vanem läks välismaale tööle, süvenesid puudujäägid veelgi ning sellega seoses ka laste probleemid. Selgus ka asjaolu, et probleemide tekkimise tõenäosus sõltub sageli sellest, kui palju laps täiskasvanutelt tuge saab. Juhul kui side välismaal viibiva vanemaga on tugev, ei pruugi see probleeme kaasa tuua.

Arutelu

Uuringust selgus, et ühe või mõlema vanema minek välismaale võib mõjutada lapse toimetulekut igapäevaste tegevustega, sh toimetulekut koolikeskkonnas. Vanema(te) lahkumisega kaasneb risk ohustada kiindumussuhet, mis võib negatiivselt mõjutada lapse toimetulekut ja tuua kaasa lapse heaolu languse. Kiindumussuhe on tähtis terve elukaare vältel, see on lahutamatu seotud sotsiaalse funktsioneerimisega (Noack ja Buhl 2004; Van Ecke 2007). Seega ühe või mõlema vanema lahkumine võib mõjutada kiindumussuhte kvaliteeti, toimetulekut igapäevaste tegevuste ja emotsioonidega. Ebakindla kiindumussuhtega lapsel on vanemas eas suurem risk ka psühhopatoloogiale. Kiindumussuhte kvaliteet on tugevasti seotud emotsionaalse ja käitumusliku heaoluga (Smith 1995, 7; Ridenour jt 2006, 1). Üks tähtsamaid põhjusi kiindumussuhte kujunemise jälgimiseks on seotud Bowlby (1969, 1982) ühe fundamentaalse teoreetilise konstruktsiooniga, mille kohaselt kiindumuskäitumise bioloogiliseks funktsiooniks on nooruki kaitsmine erinevate ohtude eest (viidatud Cassidy ja Shaver 1999, 45). See, kuidas laste hooldajad korraldavad järelevalvet ja kindlustavad lähedussuhte, mõjutab oluliselt ka lapse edaspidist elu.

Spetsialistide hinnangul tekib probleeme rohkem, kui välismaale siirduvad mõlemad vanemad või kui kasvatajateks on võõrasisa/võõrasema, vanavanemad, sugulased, tuttavad või kui laps(ed) elavad üksinda. Selline olukord annab lapsele üldjuhul suurema vabaduse ja väiksema kontrolli tema tegemiste üle. Laste käitumine muutub probleemseks siiski peamiselt seetõttu, et lapsed tunnevad ennast mahajäetuna, neile ei pöörata piisavalt tähelepanu, puudub tunnustus ja võimalus tegutseda koos vanematega. Spetsialistide hinnangul kolmandikul lastest, kelle vanem (või vanemad) on läinud tööle välismaale, on tekkinud käitumishäireid, millele lisanduvad mõnuainete tarvitamine, koolitundidest puudumine, agressiivsus kaasõpilaste suhtes, samuti esineb psühholoogilisi, psühhosomaatilisi ja psühhiaatrilisi probleeme. Laste arvates on peamine muutus koolitundidest puudumine, kuigi vähemal määral leidis see aset juba enne vanema(te) kodust lahkumist. Malinauskase (2006) tööjõu migratsiooni uurimuses vanemate eraldumise mõjust Leedu lastele selgus, et neljandik uuritud lastest koges lühiajalisi raskusi igapäevase toimetulekuga.

Vanema(te) äraolek võib oluliselt mõjutada ka perekonna harjumuspärast toimimismudelit. Ühe pereliikme väljaspool kodumaad töötamine ei mõjuta ainuüksi lapsi, vaid ka koju jäänud vanemat. Senzki (1979) oma uuringus täheldas, et isa pikaajaline eemalolek perest toob kaasa isolatsiooni ning ebaterve käitumise kuhjumise ja viib pereelu lõhestumiseni (viidatud Suarez-Orozco 2004, 111–112). Emal võib lisakohustuste võimalik üle pea kasvamine tekitada stressi, mis võib mõjutada ka teisi pereliikmeid. Gavriljuk'i, Platon'i, Afteni (2006) uurimusest selgus, et Moldovas kogesid lapsed pärast vanemate välismaale minekut emotsionaalseid raskusi – ebakindlust, võimetust kontrollida ning väljendada oma tundeid, langes ka õpivõime. Enam on ohustatud pered, kus on varasemaid lahendamata probleeme ning lisaks suhteprobleemidele ka majanduslikke raskusi, ka on spetsialistide sõnul kodumaale jäänud emad üldjuhul närvilisemad.

Uuringus esines ka positiivseid näiteid peredest, kus mõlemad pereliikmed on välismaal, kuid pereliikmete omavahelised suhted on head ja toimivad, lapsega ja kooliga hea kontakt ning vanematel lapse tegemistest pidev ülevaade olemas. Suhted on paranenud ka neis peredes, kus enne vanema välismaale minekut oli tegemist aastaid kestnud perevägivallega, elamispinna otsingute ja majandusliku ebakindlusega. Siinkohal rõhutasid spetsialistid laste ja pere abistamisel võrgustikutöö tähtsust, sest peresid abistades tuleb spetsialistidel oma jõud ühendada.

Kokkuvõte

Informatsioon selle probleemi kohta on Eestis lünklik ja juhuslik ning selgub enamasti koos peret puudutavate teiste probleemidega. Sotsiaaltöötaja või koolitöötaja juurde satutakse peamiselt seoses muude probleemidega, nt juhul, kui laps ei täida koolikohustust või satub politsei vaatevälja. Tööjõu migratsiooni kohta registri pidamine peaks olema kohustuslik (täna ei ole see kohustuslik ühelegi ametiasutusele), see annaks võimaluse nõustada lastevanemaid ja vajadusel luua lapsele tugivõrgustik. Tööjõu liikumises ei saa näha ainult negatiivset või ainult positiivset, tähtis on, et välisriikidesse tööle minek oleks paremini läbi mõeldud ja arvestaks nii välisriikidesse minejate kui ka mahajääjate olukorda.

Vanemate välismaale tööle siirdumine kujutab endast tõsist sotsiaalset probleemi, kuna seoses sellega on häiritud laste isiklik toimetulek: pingeliseks muutunud peresuhted takistavad lapse toimetulekut iseendaga ja koolitööd. On vaja uuringuid, et teha kindlaks probleemi ulatus ning töötada välja abinõud laste ja pere toetamiseks.

Käesolevas artiklis keskenduti välisrände, kuid autorite arvates on vaja uurida ka siserännet maakondade vahel, et selgitada selle võimalikku mõju koju jäänud lastele ja perele.

Viidatud allikad

- Cassidy, J., Shaver, R.P.** (1999). Handbook of Attachment. New York: Guilford Press, 45–46.
- Cerci, F.** (2007). Migration and Ethnicity, Environmental Factors Important for Children's Health. *International Journal of Hygiene and Environmental Health* 210(5), 581–583.
- Coles, R. L.** (2001). Elderly Narrative Reflections on the Contradictions in Turkish Village Family Life After Migration of Adult Children. *Journal of Ageing Studies* 15(4), 383–406.
- Gavriljuk, C., Platon, D., Afteni, V.** (2006). The Situation of Children Left Behind by Migrating Parents. UNICEF Moldova. Children Rights Information Center.
- Heinla, E., Lemvald, M., Pärna, H., Uri, H., Veitmann, K.** (2006). Lapsed, kes lahkuvad Eestist (kas inimkaubanduse ohvritena või kolivad koos vanematega) ja kes kuuluvad haavatavasse sihtrühma. Piloottprojekti aruanne. Käsikiri. Tallinn: Tallinna Laste Tugikeskus.
- Kok, J.** (2004). Choices and Constraints in the Migration of Families: The Central Netherlands, 1850–1940. *History of the Family* 9(2), 137–158.
- Kallaste, E., Phillips, K.** (2004). Eesti tööealise elanikkonna töötamise potentsiaal Euroopa Liidu riikides. *PRAXISE Toimetised* 13, 3–13.
- Malinauskas, G.** (2006). Researching Families Under Part Migration Process: Are Children Experiencing Crisis? The International 'Social Work & Society' Academy (TiSSA).
- Noack, P., Buhl, H. M.** (2004). Child-Parent Relationships. Teoses: Fingerman, K. L., Lang, F. R. (toim.). *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan*. New York: Cambridge University Press, 45–50.
- Pärna, H.** (2008). Ühe või mõlema vanema välismaale tööle/elama siirdumise mõjud lapsele ja lapse ning peresisestele suhetele. Spetsialistide ja laste hinnangud. Magistritöö. Tallinn: Sotsiaaltöö Instituut.
- Ridenour, T.A., Greenberg, M.T., Cook, E.T.** (2006). Parental attachment. Structure and validity of people in my life: A self-report measure of attachment in late childhood. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(6), 1037–1053.
- Smith, S.** (1995). *Unhappy Children: Reasons and Remedies*. London; New York: Free Association Books, 7–103.
- Suarez-Orozco, M.M.** (2004). The Psychological Experience of Immigration. Teoses: M.M., Suarez-Orozco, C. (toim.) *In New Immigration*. London: Routledge, 111–112.
- Van Eecke, Y.** (2007). Attachment and Immigrants: Emotional Security Among Dutch and Belgian Immigrants in California. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1–18.

Helen Pärna (1983) on lõpetanud Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö eriala (2008). Töötanud Tallinna Laste Tugikeskuses projektijuhi assistendina ja sotsiaaltöötajana. Hetkel töötab Rahvusraamatukogu konverentsikeskuse koordinaatorina. Sotsiaaltöö magister.

Karmen Lai (1979) MSW, Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi lektor, sotsiaaltöö doktorant. 2008. aasta sügisel UNICEF Georgia lastekaitse meeskonna spetsialist.

Taimi Tulva (1940), vt lk 24

Asjatundliku sotsiaaltöö rakendamise võimalusest Eesti erikoolide kaasajastamisel

Artiklis arutatakse Eesti erikoolide olukorda ning pakutakse sellist erikoolide kaasajastamise võimalust, mille tulemusel institutsioon muutub avatumaks ja kasvatus eritingimused hakkavad tähendama suletud uste asemel hoolivamat suhtlemist. Sellisele arengule aitab kaasa asjatundliku sotsiaaltöö rakendamine.

Judit Strömpl

Sissejuhatus

Kogu maailmas kasvab laste ja noorte hulk, kes oma käitumisega ohustavad enda ja teiste inimeste heaolu, tervist ja isegi elu (vt nt meediakajastusi koolitulistamisest). Otsitakse efektiivseid reageerimisviise, mis aitaksid neil lastel ja noortel ületada lapsepõlve raskusi ning areneda täisväärtuslikeks ühiskonnaliikmeteks. Õiglaste ja toimivate reageerimisviiside leidmine on raske rea asjaolude tõttu. Üks olulisematest on see, et laste probleemne käitumine tekib reaktsioonina varasemale väärkohtlemisele, mille põhjused kas jäävad varju või on nendega tegelemine liiga keeruline ja kulukas. Seevastu laste ja noorte murettekitavad teod on nähtavad ja häirivad. Reageerimisviisid sõltuvad ühelt poolt ühiskonna üldisest arengust, juhtivast poliitilisest mõtteviisist ning laste ja noorte probleeme käsitlevate erialade (pedagoogika, psühholoogia, õigusteadus, meditsiin jm) arengust, teisalt aga rahvusvahelistest õigusaktidest ja kuulumisest ühisesse kultuur-poliitilisse ruumi (Goldson ja Muncie 2006, Muncie 2008, Whyte 2004). Üheks reageerimisviisiks on see, et osa lapsi võtab riik või ühiskond range järelevalve alla, paigutab nad kinnistesse asutustesse. Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika riikides kuuluvad suletud lasteasutused kas õigus-, hoolekandevõi tervishoiusüsteemi. Need on spetsiaalselt alaealistele ette nähtud asutused, mida haldab kas justiits- või sotsiaalministeerium. Eri maades on laste järelevalve erinevalt korraldatud ja "kinnise" asutuse tähendus erinev (Francis jt 2007, Nelken 2006, Pitts ja Kuula 2005, Scalia 2005). Ühtedes tähendab see tihedat suhtlemist täiskasvanutega, kes on saanud spetsiaalse ettevalmistuse selliste laste ja noorte abistamiseks, teistes maades aga tähendab kinnine asutus eelkõige lukustatud uksti.

Eestis on osa probleemseid noori suunatud erikoolidesse, mis alates nende avamisest 1960. aastate keskel kuuluvad haridussüsteemi, kuid sisu poolest kannavad nii õigus- kui ka hoolekandesüsteemi märke. Õigussüsteemiga seob neid kohustuslik kohtuotsusega erikooli suunamine ja asutuste kinnine olemus, hoolekandesüsteemiga aga üldine mittekarakteristlik ideoloogia probleemsete noorte kohtlemisel, mida erikool kui haridussüsteemi osa taotleb. Tekkinud on vastuoluline olukord, mida haridus- ja teadusministeerium üritab lahendada erikooli reformimise kaudu (vt Tiko jt 2008).

Käesoleva artikli eesmärk on pakkuda välja ideid erikooli selliseks reformiks, mille käigus institutsioon muutuks avatumaks ja kasvatus eritingimused ei tähendaks niivõrd suletud

uksi, ranget kontrolli ja järelevalvet, kui hoolivamat suhtlemist. Sellisele arengule aitaks kaasa asjatundliku sotsiaaltöö rakendamine.

Eesti erikoolid muutuv asjas

Eesti tänased erikoolid avati 1960ndate keskel. Kuuekümnendate algul tekkinud alaealiste asjade komisjonides tegelesid probleemsete alaealistega kohtunike asemel pedagoogid ja teised lastespetsialistid (Ginter jt 2000, Pronina 1966, Saar 1988, Talvik 1962). Alaealiste asjade komisjonidel oli võimalik lapsi ja noori suunata erinevatesse institutsioonidesse: range režiimiga eriharidus-kolooniatesse, eritervishoiukoolidesse ning normintellektiga noortele ette nähtud erikutsekeskkoolidesse. Viimaste järglased on Kaagvere, Puiatu ja Tapa erikool.

Laulev revolutsioon 80ndate lõpus haaras ka erikoole. Kaagvere erikoolis, hiljem ka Tapa erikoolis vahetus direktor ja uued juhtkonnad alustasid koolide reorganiseerimist. Eesti oli üks esimesi riike, kes 1991. aastal ratifitseeris ÜRO lapse õiguste konventsiooni¹. Konventsiooni põhiidee, mille järgi igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erahoolekandeesutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid (art. 3.1), oli vastuolus lapse sunniviisilise erikooli suunamise ja kinnihoidmisega. Ka erikoolides hakkas kõlama "lapsekeskne" retoorika, mis pidi välja vahetama eelmise, õpetajate autoritaarsel võimul põhineva režiimi. Samas puudus nii ühtne arusaam, mida nn lapsekeskne lähenemine endast kujutab, kui ka oskused vastavalt toimimiseks.

1997. a läbi viidud uurimuse andmetel (Strömpl 2002) võib öelda, et kõige suuremaks probleemiks oli personali omapärane arusaam lapsekesksest pedagoogikast. Lapsekesksus tähendas sel ajal eelkõige olla lastele meelepärane, millega osa pedagoogidest ei olnud päri. Erikooli põhiliseks ülesandeks oli laste allutamine koolikorra, mida oli väga raske sobitada "lapsekesksusega". Eksisteeris arvamus, et tööd erikoolis pole võimalik õppida, need oskused arenevad pikaajalise töökogemuse käigus. Kogemustega omandatud oskused osutusid piitsa ja prääniku meetodiks, mis andis lühiajalise näilise edu erikooli seinte vahel: konkreetse olukorras jõustus personali tahe. Laste arengu seisukohalt oli selle meetodi efektiivsus aga üpris kaheldav. Õpilased omandasid kiiresti samu suhtlemisviisi ning omavahelistes suhetes kasutasid neid vastavalt suhtluspartneri positsioonile: nõrgemaga vägivaldada, tugevamaga "pugemist".

Pedagoogidelt nõudis ümberorienteerumist ka erikooli muutunud staatus. Endine erikutsekeskkool oli muutunud põhikooliks. Nüüd pidi õpetama nooremaid lapsi, kellel kohati puudusid elementaarsed baasteadmised ja õpioskused. Õpilased kandsid sügavaid hooletusjäetuse märke. Õpetajad rääkisid vajadusest omandada hoopis teistsugused õpetamismeetodid. Probleemid kuhjusid ka seetõttu, et kooli hakkasid ilmuma lapsed-narkosõltlased. Enne alaealiste mõjutusvahendite seaduse (edasimeh AMS) jõustumist 1998. aastal oli erikoolide õpilaskond heterogeenne, sest erikoolidesse suunati nii õigusrikkujaid kui hooletusjäetud lapsi (Strömpl 2002, 1995). Ka õpilaste arv oli kaks-kolm korda suurem praegusega võrreldes. Uue seaduse jõustudes loodeti, et kui õpilaskond on homogeenne, tulevad koolid õpilaste mõjutamisega paremini toime.

Pärast AMSi jõustumist muutus õpilaste kontingent homogeensemaks ning kahanes oluliselt, aga muutus ka keerulisemaks. Nüüd jõudsid erikooli õigusrikkujad. Raskes olukorras süüdistati endiselt kontingendi heterogeensust (eriti poiste erikoolides). Kurdeti regulatsiooni läbimõtlematust: erikooli suunamiseks vajaliku kohtuotsuse tegemine venis ning sel perioodil olid kiiret sekkumist vajavas olukorras lapsed omapead, ootamas otsust ilma igasuguse kontrolli ja tegevuseta (Erikoolide... 2004). Ei olnud selgelt reguleeritud, kes vastutab lapse kooli toomise eest. Nii võis juhtuda, et kohtu otsusega erikooli suunatud laps ei ilmunudki kooli enne, kui sattus politsei vaatevälja mõne uue õigusrikkumise tõttu, mil-

¹Peab märkima, et see on rahvusvaheline dokument, mille on ratifitseerinud kõige suurem arv riike, samas esineb selle järgimisel ka kõige rohkem rikkumisi (Muncie 2008, 110).

lega seoses selgus, et tegelikult peaks ta juba ammu olema erikoolis. Eriti raske oli olukord nende noortega, kes olid seoses kuriteo uurimisega viibinud eelvangistuses ja suunati otsuse langetamisel erikooli. Need nn vanglakogemusega erikooli kasvandikud tõid endaga kaasa vängla subkultuuri, mida rakendati ka erikoolis (sellest vt nt Perovskaja 2008).

Tänane olukord ja võimalikud tulevikuperspektiivid

Mais 2008 õiguskantsleri poolt Puiatu erikooli korraldatud üllatusvisiidi käigus tuli ilmsiks rida rikkumisi (Kokkuvõte ... 2008, vt ka Kontrollkäik ... 2007). Selgus, et kasvandikele ei ole koolis tagatud turvaline elukeskkond, rikutud on alaealiste inimõigusi, kooli personal kasutab lubamatuid kasvatusmeetodeid jms. Selgus ka see, et erikoolis viibivate alaealiste hulgas on lapsi, kes vajavad psühhiaatrilist ravi ja kellele on erikooli tingimused vastunäidustatud. Seoses sellega on tegemist kahekordse rikkumisega. Erikool on ametlikult nimetatud kasvatus-eritingimusi vajavate õpilaste kasvatus- ja haridusasutuseks, mis eeldab, et selle tegevus lähtub õpilaste erivajadustest ja peab neid arvestama. Kuid õiguskantsleri visiit näitas, et just neid erivajadusi polegi arvesse võetud. Vajadus psühhiaatrilise ravi järele on samuti erivajadus, mis on jäänud erikoolis kahe silma vahele.

Juba 2004. a erikoolides läbi viidud Riigikontrolli audit (Erikoolide ... 2004) juhtis tähelepanu puudujääkidele, mis takistasid nende koolide efektiivset toimimist. Nimetatud auditi aruandes pöörati tähelepanu faktile, et õpilaste vajadusi ei ole arvesse võetud. Erikooli õpilaste näol on tegemist raskete probleemide käes vaevlevate laste ja noortega, kelle olukord vajab professionaalset sekkumist.

Kõige suuremaks erikoolide tulemusliku töö takistajaks on sisseprogrammeeritud vastuolu lapsi abistava/kaitstva retoorika ja asutuste tegeliku repressiivse olemuse vahel. Lapsed on suunatud erikooli kohtu otsusega sunniviisiliselt, kusjuures keegi ei seleta neile, kuidas on see akt seotud nende huvide kaitsega. Kuna nad ei tea, mis neid erikoolis ootab, saabuvad nad sinna shokiseisundis. Sageli ei näe ka erikoolis töötav personal endal muud funktsiooni kui karistamist ja tugevdatud kontrolli kohaldamist (vt Kõiv 2004 ja 2007). Aga isegi kui erikooli personal näeb erikooli põhilise ülesandena laste rehabiliteerimist ja resotsialiseerimist, on seda väga raske saavutada, sest nad peavad samaaegselt täitma kahte omavahel vastuolus olevat rolli: valvuri ja abistaja oma. Samast probleemist kõnelevad ka mujal (nt USAs) tehtud uuringud (Inderbitzin 2006, 2007a, 2007b). Kui üks ja sama inimene hoiab lapsi suletud uste taga, mida lapsed ise tõlgendavad karistusena, siis tahes-tahtmata areneb vastupanu ja usaldamatus selle inimese vastu ning teda on väga keeruline pidada abistajaks ja enda huvide kaitsjaks.

Eestis läbi viidud uuringud (Kõiv 2004 ja 2007; Perovskaja 2008; Erikoolide ... 2004, Strömpl 2002, 2004; Treufeldt 2007) näitavad, et erikoolide probleem ei ole kasvandike lootusetu "rikutus", vaid pigem vananenud ebaprofessionaalsed töömeetodid, puudulik kontseptsioon, millel erikoolides tehtav töö põhineb, ning ühiskonna ükskõikne suhtumine probleemsetesse lastesse. Järgnevalt vaatleme põgusalt, missugused kohtlemismudelid on kasutusel mujal maailmas ja arutame, missugust mudelit oleks sobilik kasutada Eestis.

Läänes kasutatavad kohtlemismudelid

Järgnevalt põgus ülevaade läänes kasutatavatest probleemsete laste kohtlemismudelitest. Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas on välja arendatud mitmeid laste probleemset käitumist reguleerivaid traditsioone ja mudeleid (Cohen 1985). Nendest tuntuimad on õigusmudel, meditsiinimudel, hoolekandemudel ning kogukonnamudel. Mudelid põhinevad erinevatel lapsepõlvkontseptsioonidel, arusaamadel probleemse käitumise põhjustest ja laste mõjutamise võimalustest. Esimese kahe mudeli puhul nähakse probleemi lapses eneses ja keskendutakse alaealise õigusrikkuja "muutmisele" kas hirmutamise/karistamise, parandamise või ravi kaudu. Õigusmudel rõhutab normide ja seaduste ülimuslikkust.

Seadused kaitsevad ühiskonna heaolu ning inimene, kes neid rikub, ohustab kaaskodanike heaolu, olgu ta laps või täiskasvanu. Seetõttu peab õigusrikkuja vastutust kandma, sest seaduse ees on kõik võrdsed. Õigusmudel keskendub seadusrikkumisele ehk teole, mitte tegija isikule. Lähtutakse sellest, et õigusrikkumine ja probleemne käitumine on inimese vaba valik ning ühiskonna kihistumist ja ebavõrdsust üldiselt ignoreeritakse.

Õigusmudeli vastand on hoolekandemudel. Hoolekandemudel käsitleb lapse probleemset käitumist ebasoodsa kasvukeskkonna tagajärjena. Tegevus on suunatud negatiivse keskkonna muutmisele ning tagajärgede likvideerimisele. Lapsed ja noored võetakse erihooldusele, millel on eri maades erinevad versioonid. Kui vaadata probleemsete laste kohtlemise mudelite arengulugu viimase poolteise sajandi jooksul, siis võib näha pidevat kõikumust õigus- ja hoolekandemudeli vahel olenevalt poliitilise võimu vahetumisest (Goldson 2005, Hagell ja Hazel 2001, Muncie 2008, Pfohl 1977).

Laste probleemse käitumise mõistmist ja ka reageerimist sellele mõjutab teaduse areng. Nii arenes koos pediaatriaga nn meditsiinimudel, milles lapse probleemset käitumist nähakse haigusena (Reichel 2001). Viimasel ajal võidab meditsiinimudel endale aina rohkem poolehoidu, eriti rikastes riikides nagu Soome (Pitts ja Kuula 2005).

Kogukonnamudel probleemsete noorte kohtlemises on hoolekandemudelist samm edasi. See võtab arvesse tõsiasja, et ükski laps ei sünni kurjategijaks, vaid kujuneb ühiskondlike mõjurite toimel, suheldes teiste inimestega nii perekonnas, naabruskonnas kui koolis. Suhtlemist mõjutab väljakujunenud ühiskondlik struktuur ja lapse ning tema perekonna koht selles struktuuris. Lapsed ei ole võrdsed omavahel, sest nende ühiskondlik positsioon sõltub sellest, kes on lapse vanemad. Tõhus kohtlemine tähendab siin negatiivselt mõjuvate suhete parandamist (Reichel 2001). Kogukonnamudel on vastand õigusmudelile selles mõttes, et rõhutab inimese ja tema suhete olulisust, mitte abstraktsete seaduste ülimumst, ja käsitleb õigusrikkumist selle toimumise kontekstis. Kogukonnamudel käsitleb seadusi samuti inimeste heaolu kaitsjana, kuid võtab arvesse ja suhtub kriitiliselt struktuurilisesse ebavõrdsusesse seaduse ees. Selle vaateviisi kohaselt ei ole tegelikult kõik ühiskonnaliikmed võrdsed oma valikutes elada seaduskuulekalt. Olukorda on suurepäraselt kirjeldanud Robert K. Merton oma pingeteoorias (Merton 1945).

Igal mudelil on oma kultuuriline eripära. Individualistlikes, liberaalse ellusuhtumise ja poliitika maades kandub enda eest vastutamine üle ka lastele. Nii domineerib USA ja Ühendkuningriigis õigusmudel. Seevastu lõunamaade pere- ja lapsekeskne kultuur lubab lastele ja andestab neile palju rohkem nende väärtegusid (vt Nelken 2006, Scalia 2005). Põhjamaade ja Soome sotsiaaldemokraatia ideestikul põhinevas kultuuris domineerib hoolekandemudel, kuid viimasel ajal rakendatakse sageli ka meditsiinimudelit (Francis jt 2007, Pitts ja Kuula 2005).

Ka eri mudelite hind ei ole teisejärguline küsimus. Kahtlemata on kõige odavam, aga ka kõige vähem efektiivne² õigusmudel. Vaatamata kinnipidamiskohtade ülalpidamise kallidusele on see ikkagi tunduvalt odavam, kui võrrelda seda personalilt kõrget kvalifikatsiooni nõudvate meditsiini-, kogukonna- või hoolekandemudeliga. Nende tõhusus sõltub töötajate professionaalsusest ja tegevuse pidevast hindamisest, mis põhineb uurimustel. Selline töö peab toimuma inimväärse keskkonnas ning laienema teistele sotsiaalpoliitika valdkondadele nagu pere-, haridus-, noorsootöö- ja regionaalpoliitika.

Eesti on seni liikunud hoolekandemudeli ühe versiooni arendamise teed, mis rõhutab hariduse olulisust probleemsete noorte kohtlemisel. Päril viimasel ajal paistab aga olevat toimunud pööre õigusmudeli rakendamise poole (Tiko jt 2008). Täna oleme valiku ees, kas arendada edasi kehtivat süsteemi või rakendada õigusmudelit, mis on küll kooskõlas tänapäeva Eesti riigi liberaalse poliitikaga, kuid mille tulemuslikkuse võib kahtluse alla seada, kui võtta aluseks teiste maade kogemus (Cohen 1985, Goldson 2005, Inderbitzin 2007a,

²Laste ja noorte kohtlemissüsteemi efektiivsust mõõdetakse täiskasvanute kuritegevuse statistika alusel. Kui võrrelda USA ja Suurbritannia kuritegevuse statistikat, siis on näha selle kõrge tase, mis seejuures pidevalt tõuseb. Seevastu Soomes, kus on palju lastele ette nähtud hoolekandainstituutseid, on täiskasvanute kuritegevus mitu korda madalam (Pitts ja Kuula 2005).

Muncie 2008, Pfohl 1977 jt). Otsuse tegemisel võiks õppida teiste vigadest, arvestada Eesti ühiskonna spetsiifikat, selle üliväikest rahvaarvu ning lähtuda tulevikühiskonna visioonist. Järgnevalt pakun välja ideed kogukonnamudeli rakendamiseks olemasolevate erikoolide baasil tugeva professionaalse sotsiaaltöö rakendamise kaudu. Oma arutelus lähtun tänapäeva sotsiaaltöö definitsioonist, milles peegelduvad nüüdisaegse sotsiaaltöö väärtused.

Sotsiaaltöö koolikogukonna arendajana

Lähtudes sotsiaaltöö kaasaegsest definitsioonist, oleks Eestis kõige sobilikum kasutusele võtta kogukonnamudel, mis on seotud haridusmudeliga. Vastavalt sotsiaaltöö uuele definitsioonile³ tegeleb “sotsiaaltöö eriala sotsiaalsete muutustega, probleemide lahendamise ja inimsuhetes ning inimeste jõustamise ja vabastamisega, suurendamaks nende heaolu (*well-being*). Toetudes käitumis- ja sotsiaalsete süsteemide teooriatele, sekkub sotsiaaltöö seal, kus on rikutud inimeste interaktsioon neid ümbritseva keskkonnaga. Sotsiaaltöös on põhjapaneva tähtsusega inimõigused ja sotsiaalne õiglus” (Hare 2004, 409). Selle definitsiooni keskmes on inimene oma keskkonnas, tema heaolu sõltub võimalustest elada vastavalt inimõigustele ja sotsiaalsele õiglusele. Keskkonna puhul on tegemist struktureeritud suhetevõrgustikuga, milles osaleb iga ühiskonnaliige. Sotsiaalsed probleemid, mille lahendamiseks sotsiaaltöötaja tegeleb, tulenevad mitte üksikust inimesest, vaid suhetevõrgustikust, milles ta elab.

Ka Eesti laste probleemeid tulenevad tänapäeva Eesti ühiskonna probleemidest, mille orgaaniliseks osaks on kool. Erinevatest elanikkonna kihtidest pärit lapsi ei suuda iga kool võrdselt integreerida. Koolil, mis on üks konservatiivsemad ühiskondlikke institutsioone (Bourdieu ja Passeron 1990), on raske reageerida ühiskonnas toimuvatele kiiretele muutustele, mis väljenduvad laste käitumises. Pedagoogid peavad üles kasvatama uue põlvkonna tingimustes, kus tulevikühiskonna väärtused ja normid alles arenevad. Selle artikli raames pole võimalik põhjalikumalt analüüsida koolis toimuvaid protsesse, mille käigus osa õpilaskonnast osutub koolikõlbmatuks. Selle kohta on ilmunud hulk uurimusi (vt nt Kadajane 2001, Paal 2008, Sarv 2005, Sarv 2006, Strömpl jt 2007, Veisson jt 2007), mis kõnelevad Eesti kooli integreerimisprobleemidest, mille leevendamisega ei ole seni õnnestunud toime tulla ka koolisotsiaaltöötajatel ega sotsiaalpedagoogidel. Põhjuseks tundub olevat ühise kontseptsiooni puudumine, aga ka ühise mõistmise puudumine eriala olemusest. Praegu on koolisotsiaaltöö suunatud n-õ põlevate probleemide lahendamisele. Senises tegevuses ei ole lähtutud sotsiaaltöö definitsioonist, vaid on piirdutud tegelemisega probleemset käituva lapse ja tema perekonnaga, jättes kooli kui keskkonna kõrvale. Kui aga lähtuda sotsiaaltöö definitsioonist, siis koolisotsiaaltöö peaks olema suunatud koolikogukonna arendamisele ehk teisisõnu koolisiseste ja kooliväliste suhete parandamisele ja arendamisele. Tõeline kasu oleks kõikidele osapooltele sellest, kui keegi tegeleks turvalise ja sõbraliku keskkonna loomisega, kuhu õpilased, õpetajad ja lastevanemad tuleksid rõõmuga. Juhtumile keskendumine eristab probleemset lapsed ja vastandab neid teistele, ja seega ei vii oodatud tulemuseni (Constable jt 2006). Nendes riikides, kus koolisotsiaaltöö on välja arenenud ja tulemuslik, on sellest juba aru saadud ning loobutud probleemsete laste eristamisest.

Sotsiaaltöö erikoolis

Kui tavakoolis keskendub sotsiaaltöö eelkõige koolikogukonna arendamisele, mis on ennetustöö seisukohast kõige efektiivsem, siis erikooli sotsiaaltöö on pigem juhtumikeskne. See loomulikult ei tähenda, et erikoolis poleks vaja tegelda kogukonna arendamisega, vaid seda, et erikooli spetsiifika lubab ja ka nõuab tegelemist iga erikooli suunatud lapse juhtumiga eraldi. Selline tööviis ei erista erikooli õpilasi üksteisest, sest neid kõiki koheldakse võrdselt, kõikide juhtumitega tegeldakse.

Erikooli-sotsiaaltöötaja ülesanne on korraldada iga erikooli õpilase juhtumit, st avada igale

³ Kinnitatud 2001 suvel Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni (IFSW) ja Rahvusvahelise Sotsiaaltöökoolide Assotsiatsiooni (IASSW) poolt.

erikooli õpilasele arengukaart ning pidada seda kogu lapse koolis viibimise aja. Ta jälgib, et lapse erikooli saabumisel oleksid tehtud vajalikud meditsiinilised, psühholoogilised, pedagoogilised jm testid. Sotsiaaltöötaja vastutab selle eest, et testide tulemused oleksid arengukaardile kantud. Koos teiste osapooltega (õpilane, lapsevanem või selle seaduslik esindaja, klassijuhataja, kasvataja, erikooli psühholoog, arst või muu meditsiinitöötaja ja juhtkonna esindaja) töötab ta õpilasele välja individuaalse tegevuskava, mis fikseeritakse arengukaardil. Selles töös osaleb ka õpilane ise, kellele selgitatakse, mida ja miks arengukavasse võetakse ning mis on tegevuse oodatud väljund. Tegevuskava koostamisel arvestatakse olemasolevaid teenuseid ja programme (nn tugisüsteeme) ja pakutakse neid õpilasele vastavalt tema personaalsetele vajadustele. See töö juba käib (nt Kaagvere erikoolis kasutatavatest tugisüsteemidest vt Elken 2008).

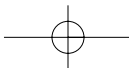
Isiklik tegevuskava ei ole niivõrd dokument, kui protsess. Otsused võetakse vastu koos ja tegevuse tulemusi arutatakse regulaarselt ning korrigeeritakse vastavalt uutele/muutuvatele vajadustele. See on esmatasandi võrgustikutöö – pidev meeskonnatöö, kus igal meeskonnaliikmel on oma funktsioon ja vastutus. Meeskonna tööd organiseerib ja juhib sotsiaaltöötaja, kes omab selleks vajalikke erialaseid oskusi. Sotsiaaltöötaja kogub õpilaselt tagasisidet nende teenuste (tugisüsteemide) kohta, milles ta osaleb. Samuti edastab sotsiaaltöötaja kooli juhtkonnale infot erikooli poolt pakutavate tegevuste efektiivsuse kohta ja annab teada võimalikest vajadustest uute tegevuste/programmide järele. Seejuures vastutavad õppetöö eest endiselt klassijuhataja ja aineõpetajad, õpiraskusi korrigeerib eripedagoog ning õpilaste hingelisi probleeme ravib psühholoog. Esmatasandi võrgustikutöö tegevused on fikseeritud ja neid kontrollib regulaarselt erikooli direktor ja haridus- ja teadusministeeriumi esindaja.

Eelpool kirjeldatud töö toimub erikooli seinte vahel, kuid nagu erikool ei asu vaakumis, nii ka erikooli sotsiaaltöö ei piirdu ainult erikooli ruumidega. Erikooli sotsiaaltöö algab enne lapse erikooli suunamist. See on teise tasandi võrgustikutöö, mis toimub väljaspool erikooli. Erikooli sotsiaaltöötaja teeb koostööd õpilase elukohajärgse kooliga. Ta edastab tavakoolidele adekvaatset informatsiooni erikoolist ja selle hariduslikust funktsioonist ja valmistab sellega ette potentsiaalseid erikooli suunatavaid lapsi kooli saabumiseks ning kummutab erikooli(de) kohta käibivaid negatiivseid müüte. Sotsiaaltöö üks põhifunktsioon on informatsiooni edastamine nii potentsiaalsele sotsiaaltöö sihtrühmale kitsamalt kui ka ühiskonnale laiemalt. Informeeritus ennetab pingete tekkimist.

Erikooli-sotsiaaltöötaja koos tavakooli sotsiaaltöötaja või sotsiaalpedagoogiga ja koolipsühholoogiga valmistab õpilast ette erikooli saabumiseks veel enne erikooli suunamist. Need võivad olla korduvad kohtumised, kus erikooli sotsiaaltöötaja tutvub lapsega, informeerib teda erikooli elust ja annab ammendavat informatsiooni sellest, mis teda erikoolis ootab. On väga tähtis, et erikooli saabudes oleks lapsel juba ees tuttav inimene, kes ka erikoolis on esimene, kellega ta suhtleb ja kes tutvustab talle erikooli personali ja teisi õpilasi.

Lapse erikoolis viibimise ajal informeerib erikooli-sotsiaaltöötaja seal õppivate laste elukohajärgseid koole nende õpilase käekäigust erikoolis, valmistades ette erikooli kasvandiku võimalikku naasmist endisesse kooli, või siis otsib koos koolisotsiaaltöötaja(te)ga lapsele kõige sobilikuma kooli õppimise jätkamiseks pärast erikooli. Tavakoolide jaoks peab olema selge, et erikooli suunamine ei ole probleemse õpilase “kaelast ära saatmine”. Selline erikooli ja tavakooli omavaheline suhtlemine suurendab tavakooli vastutust iga oma õpilase eest ja arendab pedagoogide hoiakuid, et neis väljenduks hoolivus ka nn pahade õpilaste suhtes.

Kuna kaasaegse lastekaitse kliendiks on laps ja tema vanemad vastastikusel interaktsioonil ja hoolitsussuhetes (Juhila jt 2003, 4), siis ei tohi unustada ka erikooli suunatud lapse vanemaid. Täna sageli kõlav fraas “kõik sõltub kodust” sisaldab väga olulist tõe, kuid sageli kõlab see Eesti pedagoogilises ja isegi sotsiaaltöö/lastekaitse kontekstis ainult süüdistusena. Kodu tähtsuse deklareerimine peaks tähendama ka rohkemat tegelemist kodu kui lapsele

sobiliku kasvukeskkonna arendamisega. See on kirjas ÜRO lapse õiguste konventsioonis, mis on ka Eestile sidusdokument. Õigus kasvada oma perekonnas tähendab ka seda, et kui konkreetne perekond on hädas oma lapsele hooliva ja turvalise kodu võimaldamisega, siis peavad riik ja omavalitsus ning ühiskondlikud organisatsioonid teda selles hädas aitama. Perekonna hädade ignoreerimisel ja pere üksi jätmisel on pedagoogiline mõju ka lastele ning see suunab neid taaslooma oma vanemate hoiakuid ja käitumisviise. Ka vanemaid tuleb aidata, et nad oskaksid olla vastutustundlikud vanemad. Erikooli-sotsiaaltöötaja teeb koostööd lapse elukohajärgse lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajaga, sest erikooli-sotsiaaltöötaja valdab olulist informatsiooni perekonna võimalikest probleemidest, mis võib aidata elukohajärgsel lastekaitse- või sotsiaaltöötajal oma tööd tõhustada. Erikooli-sotsiaaltöötaja võib soovitada elukohajärgsele lastekaitse- või sotsiaalabiametile pereteraapiat või perekonna-sotsiaaltöö teenust olenevalt sellest, missugused on perekonna probleemid ja kohalikud võimalused. Tulevikus võiks mõelda ka erikooli juures töötavale perekeskusele, mis keskenduks probleemsete laste vanemate nõustamisele ja kus võiks pakkuda pereteraapiat. Oluline on tihe koostöö kolme erikooli vahel⁴. Erikoolide sotsiaaltöötajad peavad omavahel sidet, korraldavad erikoolide personali ühisseminare, mille käigus arutavad ja arendavad uusi programme, tugisüsteeme ja töömeetodeid. Kuna süsteem on mõeldud paindlikuna, siis edaspidi võib juhtuda, et iga erikool spetsialiseerub mõnele kindlale tegevusele, mida ta võib teistele pakkuda.

Eelpool kirjeldatud tööks vajab erikooli sotsiaaltöötaja väga häid erialaseid teadmisi ja oskusi. Seda tööd võib teha magistrikraadiga sotsiaaltöö spetsialist, kelle kutseoskused on tasemel, ning kes on läbinud spetsiifilise erialamooduli, mis sisaldab süvendatud kursusi hälbekäitumise sotsioloogiast, lapsepõlvesotsioloogiast, organisatsioonisotsioloogiast, sotsiaaltööstundklientidega ja koolisotsiaaltööst ning kriminaalpreventsiooni alustest. Kiiresti muutuvus ühiskonnas, kus kiiresti muutuvad ka laste probleemid, võib kõige olulisemaks oskuseks pidada uurimis- ja analüüsimisoskust, kiiret reageerimist ja juhtimisoskusi, eetilistust, kriitilist pilku ning refleksiivsust. Kõiki neid teadmisi, oskusi ja omadusi omandatakse ja arendatakse juba Eesti ülikoolides sotsiaaltöö erialal.

Kokkuvõte

Eesti probleemsete laste ja noorte kohtlemissüsteem peab lähtuma Eesti olukorrast: väike rahvaarv, madal sündimus, madala solidaarsustundega individualistlik ühiskond, erikoolide võrk kui haridussüsteemi osa. Eesti erikoolidel on potentsiaali, et haridusmudeli baasil arendada kogukonnamudelit, mis koos kaasaegse sotsiaaltöö meetodite rakendamisega võiks olla abiks tavakoolidele, probleemsetele lastele ja probleemse lapse vanematele. (Eri)kooli sotsiaaltöö eesmärk on sama, mis kõigil teistel lapse heaolu nimel tegutsevatel spetsialistidel ja institutsioonidel, samas on tema ülesanne hinnata lapse heaolu nimel tegutsevate osapoolte tööd lapse seisukohalt, mis nõuab kriitilist pilku.

Me peame hoidma iga Eestis sündinud last, maksku see kui tahes palju. Seejuures peab rõhutama, et laste kaitsmine ja kuritegevuse ennetamine ei ole kunagi nii kallis (ja lootusetu) kui kinnipeetavate ülalpidamine. Esimesel juhul teevad kulutused end tasa, kui kaitstud lapsest saab väärikas ühiskonnaliige ja maksumaksja, seevastu kinnipeetavatele kulutatu on tulde visatud raha.

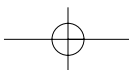
Viidatud allikad

Bourdeiu, P., Passeron J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. 2nd ed. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub.

Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Oxford: Polity Press.

Constable, R.; McDonald, S., Flynn, J. P. (2006). *School Social Work Practice, Policy,*

⁴ Siin pean vajalikuks märkida, et ma ei poolda erikoolide koondamist üheks asutuseks, mis esmapilgul tundub olevat kasulik, seda eriti kokkuhoiu seisukohast. Arvestades erikooli kasvandike spetsiifikat, peavad need asutused olema väikesed ja personali hulk neis küllaltki suur.

- and Research Perspectives. 5th edition. Chicago, Illinois: Lyceum Books, Inc.
- Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus.** Riigikontrolli kontrolliaruanne nr 2-5/04/45. (18.06.2004).
- Elken, J.** (2008). Tugisüsteemide rakendamisest Kaagvere Erikoolis. Nelja programmi näitel. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu.
- Francis, J., Kendrick, A., Pösö, T.** (2007). On the margin? Residential child care in Scotland and Finland. *European Journal of Social Work*. 10 (3), 337–352.
- Ginter, J., Saarsoo, H., Sootak, J.** (2000). Alaealiste õigusrikkumised. Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu: Tartu Ülikool.
- Goldson, B.** (2005). Child imprisonment: A Case for Abolition. *Youth Justice*. 5(2), 77–90.
- Goldson, B., Muncie, J.** (2006). Rethinking Youth Justice: Comparative Analysis, International Human Rights and Research Evidence. *Youth Justice*. 6(2), 91–106.
- Hagell, A., Hazel, N.** (2001). Macro and Micro Patterns in the Development of Secure Custodial Institutions for Serious and Persistent Young Offenders in England and Wales. *Youth Justice*, 1(1), 3–16.
- Hare, I.** (2004). Defining social work for the 21st century. *International Social Work*. 47(3), 407–424.
- Inderbitzin, M.** (2007a). A Look From the Inside. Balancing Custody and Treatment in a Juvenile Maximum-Security Facility. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 51(3), 348–362.
- Inderbitzin, M.** (2007b). Inside a maximum-security juvenile training school. Institutional attempts to redefine the American Dream and ‘normalize’ incarcerated youth. *Punishment & Society*. 9(3), 235–251.
- Inderbitzin, M.** (2006). Lessons From a Juvenile Training School: Survival and Growth. *Journal of Adolescent Research*. 21(1), 7–26.
- Juhila, K., Pösö, T., Hall, C., Parton, N.** (2003). Beyond a Universal Client. Teoses: Hall, C., Juhila, K., Parton, N. and Pösö, T. (eds.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kadajane, T.** (2001). Koolisotsiaaltöö käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kokkuvõtte õiguskantsleri nõunike ja erialaasjatundjate etteteatamata kontrollkäigust Puiatu Erikooli 12. mail 2008.**
http://www.oiguskantsler.ee/public/resources/editor/File/04_Kontrollk_ik_Puiatu_Erikooli__mai_2008.pdf (10.08.2008).
- Kontrollkäik Puiatu Erikooli 22. november 2007, Kokkuvõtte**
http://www.oiguskantsler.ee/public/resources/editor/File/Kontrollk_ik_Puiatu_Erikooli__november_2007.pdf (10.08.2008).
- Kõiv, K.** (2004). Inquiry into family relationships of antisocial and control group adolescent males: three viewpoints – social control theory, attachment theory and family system theory. Doktoritöö. Turu: Turu Ülikool.
- Kõiv, K.** (2007). Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis. Vali Press.
- Merton, R. K.** (1945). *Social Theory and Social Structure*. New York.
- Muncie, J.** (2008). The ‘Punitive Turn’ in Juvenile Justice: Cultures of Control and Rights Compliance in Western Europe and in the USA. *Youth Justice*, 8(2), 107–121.
- Nelken, D.** (2006). Italian Juvenile Justice: Tolerance, Leniency or Indulgence? *Youth Justice* 6(2), 107–128.
- Paal, K.** (2008). Õpetajate ja sotsiaalpedagoogide koolivägivalla käsitlused. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu.
- Perovskaja, N.** (2008). Kasvatuse eritingimuste mõjususe Tapa Erikooli lõpetanud nelja

- noormehe elukäigu näitel: eluloouurimus. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Pfohl, S.** (1977). The “Discovery” of Child Abuse. *Social Problems*, 24(3), 310–323.
- Pitts, J., Kuula, T.** (2005). Incarcerating Young People: An Anglo-Finnish Comparison. *Youth Justice* 5(3), 147–164.
- Pronina, V.** (1966). Alaealiste asjade komisjonide osatähtsus ja nende tegevuse mõningaid küsimusi. Teoses: Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest. Tallinn, Eesti Raamat, 126–135.
- Reichel, P. L.** (2001). Corrections: Philosophy, practices, and procedures. St. Paul, MN: West.
- Scalia, V.** (2005). A Lesson in Tolerance? Juvenile Justice in Italy. *Youth Justice*. 5(1), 33–43.
- Saar, J.** (1988). Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Sarv, E.-S.** (2005). Eripalgeline ja arenev Eesti kool. *Riigikogu Toimetised*, 11. 76–85. <http://www.riigikogu.ee/rva/toimetised/rito11/artiklid/15sarv.htm> (15.07.08)
- Sarv, E.-S.** (2006). Õpetaja ja kool uuringute peeglis. Teoses: Elukestev õpe – tõkkes ja sillad (koost R. Laja, K. Loogma, toim R. Vürmer). Tallinn, Eesti Haridusfoorum, 85–112.
- Strömpl, J.** (2004). Ongelmallisesti käyttäytyviin nuoriin kohdistuva hoito Virossa. Teoses: Jahnukainen, M., Kekoni, T., Pösö, T. (toim.) Nuoruus ja kuolukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 239–262.
- Strömpl, J.** (2002). The K. School. Residential management of troublesome girls in transition-time Estonia. Doktoritöö, Tampere Ülikool.
- Strömpl, J.** (1995). Kaagvere erikool: hetke seis ja perspektiivid. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B.** (2007). Eesti täismeliste vägivaldatõlgendused. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Talvik, E.** (koost.) (1962). Alaealiste ühiskondlik kasvatustöö. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tiko, T., Rässa, J., Perv, A., Körre, M.** (2008). Erikoollide võrdlusandmete analüüs ja järeldused. Haridus- ja teadusministeerium. Avaldamata eelnõu dokument.
- Treifeldt, K. A.** (2007). Vägivalla mõiste ja tähendus kasvatuses eritingimusi vajavate tütarlaste tõlgendusel. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu.
- Veisson, M., Ruus, V.-R., Sarv, E.-S., Leino, M., Ots, L., Lukk, K.** (2007). Kool kui õpilaste arengukeskkond ja õpilaste toimetulek. Uuringu aruanne.
- Whyte, B.** (2004). Effectiveness, Research and Youth Justice. *Youth Justice*. 4(1), 1–21.
- Õiguskantsler: Puiatu erikoolis valitseb terror.** *Eesti Päevaleht*, 13.05.2008 <http://www.epl.ee/artikkel/428740> (20.06.08).
- Õiguskantsler: Puiatu erikooli lapsed elavad hirmu all.** *Postimees*, 13.05.08 <http://www.postimees.ee/130508/esileht/siseudised/330147.php> (20.06.08).
- ÜRO lapse õiguste konventsioon.** RT II, 09.05.1996, 16, 56 <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24016> (13.06.08).

Judit Strömpl (1952) Ph.D. TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi dotsent, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika programmi juht. Uurib laste ja noorte probleeme ning ühiskonna reaktsiooni probleemidele, tundlikke teemasid (vägivald, väärkohtlemine, ebavõrdsus) ja sotsiaaltöö praktikat.

Ants Tammari „Aastad ja inimesed: kirjad kaasteelistele”

Taimi Tulva

Lugedes Ants Tammari raamatut „Aastad ja inimesed: Kirjad kaasteelistele” olen saanud järele ja edasi mõelda kõigi lugude üle, mida raamat sisaldab. See on olnud ergastav kogemus. Need lood on kirjutatud sügava vastutustundega ja positiivses võtmes, kantud ühtekuuluvusest ja osalemisvajadusest.

Raamat on jätkuks eelmisel aastal (2007) Ants Tammari sulest ilmunud artiklite kogumikule “Kilde Raplamaa sotsiaaltöö algusaastatest”, milles ta pajatab Rapla maakonna sotsiaaltöö arengust murrangulistel 1990. aastatel ja kus on esitatud värvikas ülevaade Rapla maakonna hoolekande kujunemisest, selle sotsiaal-majanduslikust ja ajaloolis-kultuurilisest käekäigust. Soovitan soojalt, et seda “esimest pääsukest”, nagu ka käesolevat raamatut, loeksid kõik sotsiaaltöö tegijad ja selle vastu huvi tundvad inimesed. Uues raamatus väärtustatakse INIMEST, kes

on suutnud aidata raskustesse sattunud kaasinimesi ja teinud seda kas palgatööna või priitahtlikus korras.

Raamatus käsitletakse sotsiaaltöötajate elus ette tulnud raskusi ning nende leevendamiseks saadud kogemusi autentsele materjalile toetudes. Sageli avavad säärased kogemused uue vaatenurga suhtumisele elu, inimestesse ja ümbritsevasse keskkonda. Raamatusse koondatud lugusid ühendab Rapla maakonna sotsiaaltöös ja hoolekandes silma paistnud inimeste tahe aidata ühiskonna kiire arengu tõttu n-ö elu hammasrataste vahele sattunuid, neid mõista ja toetada. Igal inimesel on jutustada oma ainukordne lugu, neid võib ka mitu olla. Lugudes ilmneb jutustajate/ kirjutajate elufilosoofia, nende rahulolu oma elu ja tööga. Nende lugude tõlgendamisel ilmneb uusi tähendusi vastavalt sellele, millega seoses juhtumeid ja olukordi peegeldatakse. Nendest sügavalt isiklikest lugudest joonistub välja iga jutustaja identiteet, mis ongi ju alati enesetõlgenduse tulemus ja milles ilmneb suhtumine teistesse inimestesse, hoolivus ja empaatia. Lisaks kogemustele ja enesemääratlemise taotlustele kohtame lugudes nende jutustajate teostatud ja teostamata eesmärgi ning algatusi, mis pole mitmetel nii objektiivsetel kui subjektiivsetel põhjustel teostunud. Küll ei märganud portreeritud isiksustes pettumust ega kibestumist. Kõikides lugudes on tunda püüet aidata ühiskonnas kõige enam abi vajavaid inimesi ning hoolivust, samas jätab tegija oma isiku tagaplaanile.

Selle raamatu lugejate ees avanevates lugudes on hingevalu ja ahastust, aga ka rõõmu õnnestumiste üle. Ja rõõmu on minu meelest tunduvalt rohkem. Ma arvan, et säärased inimesi, kes on endas kandnud sotsiaaltöö kujunemise algastatel – ja paljud tänaseni – oma elufilosoofiat, on kõigis maakondades. Raplamaa patrioodina on Ants Tammar neist selles raamatus välja toonud kaheksa, keda enamasti tuntakse ka väljapool Rapla maakonna piire kui mitte nägu-, siis

tegupidi. Nagu autori esimeses raamatus, nii ka selles on mõnevõrra tutvustatud ka Rapla maakonna arengulugu, sest sotsiaaltöös on kõik seotud kõigegega, midagi ei toimu isoleeritult. Nõnda on Ants Tammar pioneerina kirjutanud Rapla maakonna hoolekande ajalukku. Järgnevalt mõned rõhuasetused seoses portreeritavatega.

Ester Laost tunneme kui õige suhtumise kujundajat vaimsete puuetega inimestesse, teerajajat puuetega inimeste hoolekandesüsteemi ümberkujundamisel. Raamatus on osatud välja tuua selle mitmekülgsede huvidega naise ja tema tütre ning pere loo, mille mõistmine võib anda jõudu ka teistele samade probleemidega heitlevatele inimestele ning sisendada neisse elujaatust.

Maidla lastekodu kauaaegse, enam kui 40-aastase töökogemusega **Õie Orulau** lugu on veenev, sellest hõõgub armastust laste ja elu vastu, äärmist tagasihoidlikkust ja selle suure südameharidusega inimese töö isiklikku mõtestamist.

Meelis Luks, Kaiust pärit kunstniku elulukud annab meile elujõudu ja enesekindlust. Meelis joonistab ja maalib, pintsel varvaste vahel, kuid tunneb end armastusega ümbritsetuna, seda eriti oma lähedaste poolt. Ta on leidnud ka laiemat tunnustust ning tema tegevust kunstnikuna hinnatakse. Ta tunneb end ühiskonnas vajalikuna, andes sellega hulgaliselt positiivseid impulsse ka teistele erivajadusega inimestele. Kõnekas on Meelisest tehtud dokumentaalfilm "Mella", mis tõendab meile, et ka raske puudega inimene võib ja suudab elada täisväärtuslikku elu. Ja siis veel üks eessammuja – **Urmas Soomere**, kelle elutöök on saanud Hageri Hooldekodu rajamine. See mees on osanud kaasata inimesi heategevusse ka välismaalt, ja teinud uskumatuna tundunu teoks. Saavutatud tulemus on Kohila valla uhkuseks, paljud eakad saavad seal oma vanaduspäevi veeta.

On igati liigutav, et pole jäetud tähelepanuta ka neid inimesi välismaal, kes on heategevuse korras Raplamaad abistanud ja teinud seda südamega. Selline on näiteks **Ingegard Pihlak**, väarikas eas rootslannast daam, kellel eestlasest abikaasa kaudu on tekkinud tihedad sidemed Eestiga ja kellele on olnud südamelähedane just Rapla elanike

aitamine. Ennastsalgavalt on ta korraldanud abisaadetisi Raplamaale, tema kodu Rootsis on olnud külalislahke paljudele eestlastele.

Või siis vapustavalt tarmukas rootslanna Grand Old Lady **Mary Lindkvist**, kes heategevuse korras on pühendunud Raplamaa maakoolide toetamisele. Ta on kirjutanud mitu raamatut, kaasa arvatud Eestist. Tegemist on erksa ja toimeka daamiga, kes on kaasa aidanud Raplamaa hoolekande tugevdamisele.

Ennastsalgavat tööd teeb soomlanna **Alina Nüganen**, Raplamaa Kristliku Kodu Petrula "valitseja". Hästi ere natuur, kellel tahtejõudu ja visadust kodutute toetamiseks ning alkohoolikute nende sõltuvusest võõrutamiseks. Suurt abi pakuvad talle kaastöötajad ja mõttekaaslased, kes teevad rasket ja meelekindlust nõudvat tööd piiratud materiaalsete ressursside kiuste. Toeks selles on neile nende kristlikud põhimõtted.

Katarina Seeherr on nähtus omaette. See antroposoofilistest ideedest innustunud sakslanna on juba 16 aastat oma elu pühendanud Raplamaa Pahlka külale, kus ta korraldab ja suunab Camphilli küla eeskujul erivajadusega inimeste hoolekannet, on seda tervendanud ja sellesse värskust lisanud. Ta nimetab oma tööd sotsiaalteraapiliseks ja sotsiaalpedagoogiliseks.

Need kirjanduslikud portreed on esmaajooned tänuavaldus inimestele, kes on tahtnud ja suutnud paljusid aidata. Lood on kirjutatud avatult, samas on säilitatud pieteeditunne portreeritavate suhtes. Iga elukuld on ainukordne ja neid lugusid lugedes saavad hulgaliselt positiivseid impulsse usutavasti kõik sotsiaalala inimesed, aga ka kõik need, kes armastavad elu, loodust ja inimesi enda ümber. Ants Tammaril on õnnestunud aega kaardistada ja hetki peatada. Raamatud pakuvad sotsiaaltöötajatele ja sotsiaaltöö tudengitele ning kahtlemata ka kõigile Eesti arenguloost huvitatule uusi teadmisi, avardavad silmaringi ning aitavad mõtestada sotsiaaltöö võtmeküsimusi. Tuleb loota, et ka teistes maakondades ilmuvad lagedale tegijad, kes väärtustavad omakandi hoolekande ajalugu, ja et teoks saaks kogu Eesti hoolekande ajaloo jäädvustamine.

Ants Tammar (2008). Aastad ja inimesed: kirjad kaasteelistele. Rapla Maavalitsus ja ajaleht Nädaline. Raamatut saab osta ja tellida Lastekaitse Liidu Infokeskusest Märka Last, Tõnismägi 3, Tallinn, meiliaadress infokeskus@lastekaitseliit.ee või meiliaadressil reklaam@nadaline.ee

Ilmus „Sotsiaaltööteemaliste üliõpilasuuringuste kogumik V“

Marju Selg, Merle Linno
TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Kolmanda tudengitööde kogumiku saatesõna alguses küsisime, mitu korda peab üks asi teoks saama, et võiks öelda – sündinud on traditsioon. Nüüd, pärast sarja viienda raamatu ilmumist, võime tõdeda – traditsioon on sündinud, kõik seni ilmunud viis osa sisaldavad midagi olulist Eesti sotsiaaltöö jaoks ning kogumik näib olevat leidnud oma niši ja fännklubi Eesti sotsiaaltöös.

Vaadakem põgusalt tagasi. Kogumiku idee sai alguse 2002. aasta kevadel Tartu linna sotsiaalhoolekande arengukava väljatöötamisel osalenud laste ja perede

hoolekande töögrupis. Arutledes tookord, mis on need teadmised, millele võiks ka edaspidi Tartu sotsiaalhoolekande arendamisel toetuda, jõudsime seni vähe kasutatud varamu – TÜ tudengite bakalaureuse- ja magistratööde juurde. Kuna tegemist on Tartu ülikooli üliõpilastega, käsitleb suur osa tudengiuuringustest Tartu probleemistikku, kuid uurimistulemused võiksid ka hoolekande juhtidele ja praktikutele huvi pakkuda. Nõnda saigi sotsiaalhoolekande arengukava rubriiki „Koostöö Tartu Ülikooliga“ kirjutatud üliõpilasuuringute kogumike väljaandmine. See oli julge otsus, sest meie kogumik on ainulaadne nii Eestis kui maailmas.

Eelmise, 2007. aastal ilmunud tibukollase, peamiselt lastele ja lastekaitsele pühendatud kogumiku väljaandmisest möödunud aja jooksul on Eesti ühiskond ja kogu maailm suuresti muutunud. Võimsatest lääneriikidest alguse saanud ning Eesti majandusraskusi võimendav finantskriis mõjutab meid kõiki. Paraku kestab Eesti inimeste tarbimiseufooria, mis on kummalisel moel põimunud stressi ja ebakindlusega homse ees. Majanduse ilmselge allakäik ennustab ühelt poolt suurenevat vajadust sotsiaaltöö järele ning teiselt poolt hoolekandesüsteemi käsituses olevate ressursside kokkutõmbamist.

2007. aasta kevadel valmis Ilmar Raagi film „Klass“. Meedia on avalikkuse ette toonud vägivaldategusid Eesti koolides. Eelmise kogumiku ilmumisest möödunud aasta jooksul leidsid aset tulistamised Soomes Jokela keskkoolis ja Kauhajoki kodundus- ja teeninduskoolis. Esimeses hukkus koos tapjaga üheksa, teises üksteist inimest. Need sündmused on vallandanud diskussiooni lapse haavatavusest haridussüsteemis.

Võib-olla on sellised meeleolud põhjuseks, miks oli käesolevat kogumikku raskem kokku panna kui varasemaid. Siiski leidub

kogumikus aktuaalseid teemasid ja uuenduslikke artikleid. Vaatleme neid lähemalt.

Kristel Paal tõdes, et koolivägivalda on meil seni uuritud õpilaste silme läbi. Aga kuidas mõistavad koolivägivalda õpetajad ja sotsiaalpedagoogid ja mida nad on ette võtnud, et seda probleemi leevendada? Ilmnes, et ei õpetajad ega sotsiaalpedagoogid pööra piisavalt tähelepanu viisile, kuidas nemad ise lapsi kohtlevad. Nad märkavad taunimisväärtset eelkõige õpilaste käitumises, mitte oma käitumises lastega. Kristel osutab, et selline poolpime olek ei soodusta turvalise õhkkonna loomist koolis.

Ka **Karis Reilenti** lähenemine kooliprobleemidele on uuenduslik: ta lähtub eeldusest, et kuna kool on täiskasvanute poolt ellu kutsutud institutsioon, siis on kõik koolitõetajad – mitte ainult õpetajad, sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid – kohustatud andma oma panuse, et kellelegi ei tehtaks koolis liiga ja ühegi lapse mure ei jääks märkamata. Karis uuris, mida teevad lisaks oma põhitööle laste heaks kooli raamatukoguhoidjad. Selgus, et raamatukoguhoidja on sageli esimene täiskasvanu koolis, kelle juurde laps oma murega tuleb, ning et raamatukogu on paljude laste jaoks mõnus turvalisuse saareke koolis. Uurimistulemuste põhjal võib oletada, et väga paljudes koolides on raamatukoguhoidja laste jaoks kindel tugisammas, kes on alati olemas, märkab hädas olevat last ja aitab, kui vaja. Just mittepealetükkiv olemasolek ja abivalmidus teevad raamatukoguhoidja laste silmis usaldusväärseks. Selle uurimuse tulemustest on kõigil lastega tegelejatel mõndagi õppida.

Kaasaja professionaliseeruvus ja järjest rohkem korraldusega tegelevas sotsiaaltöös on suur oht, et inimene muutub juhtumiks ning me ei märkagi, kuidas ta pudeneb läbi formaalse hoolekandevõrgu aukude. Nii juhtub, kui igaüks täidab üksnes oma ülesandeid, püüdes jäigalt ettenähtud piirides. **Aire Klaus** uuris, kuidas psüühiliste erivajadustega inimesed mõistavad isiklikku rehabilitatsiooniplaani koostamist ja mida nad plaanilt ootavad, ning avastas, et selles töös on palju formaalset ja inimkauget. Karise eelmisena tutvustatud töös täiendab raamatukoguhoidja vabatahtlikult kooli turvalisusevõrku. Ka psüühiliste erivajadustega inimesed vajavad samalaadset piiride ületajat ja lünkade täitjat, sest juhtumikorraldus oma formaalsuses ja paberilimbus ei aita klienti ega sotsiaaltõetajat piisavalt. Kogumiku kõige mahukamas osas pealkirjaga „Iseseisva elu võimalikkusest“ on teisigi artikleid, mille autorid rõhutavad, et tuleks märgata iga inimese olukorda ja vajadusi, olla paindlik ja teha koostööd nii spetsialistide/ametnike ringis kui ka klientide ja nende lähedastega. See näitab, et noored kolleegid on ustavad sotsiaaltöö põhiväärtustele.

Täname südamest kõiki häid inimesi, kes olid aastaid tagasi kogumiku sünni juures ja kes vahepealsetel aastatel on aidanud kogumike väljaandmise traditsiooni elujõulisena hoida.

Kogumikke on võimalik piiratud hulgal saada TÜ Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist: anu.lepik@ut.ee, tel 7375924. Jagamisel eelistame raamatukogusid.

Head lugemist, armsad kolleegid!

Uus õpik „Ametikasv ja professionaalsus“

Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi lektor **Tiia Tamm** on koostanud õpiku „Ametikasv ja professionaalsus“, mis ilmus ESF projekti raames. Õpikut koostades on silmas pidades peetud eeskätt sotsiaaltöö eriala üliõpilasi, kuid see pakub huvi ka inimsuhetega seotud teiste elukutsete esindajatele. Õpikus on käsitletud ametikasvu ehk ametialase arenguga seotud teemasid. Keskendutakse sellistele teemadele nagu ametikasv, kompetentsus ja professionaalsus sotsiaaltöös, täiskasvanute koolitus ametikasvu protsessis ning muutused tööelus. Käsitlemist leiab ka sotsiaaltöö kui kujunev profession. Peatükkide lõppu on lisatud ülesanded, mis hõlbustavad käsitletavate teemade arutamist. Info tel 640 9492

U U D I S E D

Sotsiaalteenuste andmeregistri koolitused

Seoses uue sotsiaalteenuste andmeregistri STAR juurutamisega korraldatakse **jaanuarist märtsini 2009** Tallinna Ülikooli ja Tartu Ülikooli koostöös kõigile lõppkasutajatele koolitus. Ühepäevane koolitus toimub sotsiaalministeeriumi tellimusel ja Euroopa Sotsiaalfondi toel ja on osalejatele tasuta. STAR on kohalike omavalitsuste ja maavalitsuste sotsiaaltöötajate töövahend, mille abil käsitletakse sotsiaalvaldkonna juhtumeid ja mis võimaldab saada ja vahetada tööks vajalikku informatsiooni, planeerida tegevusi ning pidada tehtud tegevuste ning kulude kohta arvestust. Koolitusele on oodatud kõik omavalitsuste ja maavalitsuste sotsiaaltöötajad, kriminaalhooldajad, teenusepakujad (sotsiaalteenuseid pakkuvad ettevõtted, FIE-d, MTÜ-d jt). Et saada infot koolitatavate arvust piirkonniti jm korralduslikes küsimustes, viiakse läbi eelregistreerimine lehel www.hk.tlu.ee/star/. Oma kontaktandmed võib teatada ka aadressil janno.kriiska@hk.tlu.ee.

Janno Kriiska

Juhtumipõhise võrgustikutöö koolitus

Jaanuarist 2009 on rehabilitatsioonimeeskonna sotsiaaltöötajatel, ohvriabi spetsialistidel ja kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajatel võimalus osaleda TÜ Pärnu kolledži koolitusel „**Juhtumipõhine võrgustikutöö**“, mis valmistab spetsialiste ette juhtumikorralduse põhimõtete ja meetodite rakendamiseks oma töös, aidates kaasa toimiva koostöövõrgustiku kujunemisele. 2005–2007 läbis sama koolituse ligi 170 sotsiaalvaldkonna praktikut. Aastal 2009 pakutakse pisut täiendatud programmi alusel teadmisi kokku 120 spetsialistile. Koolitust rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondist sotsiaalministeeriumi programmi „Töölesaamist toetavad hoolekande meetmed 2007–2009“ raames. Koolitus kogumahu 16 ainepunkti koosneb kaheksast alamoodulist. 8. jaanuarist 25. septembrini 2009 toimub kokku seitse õppesükli. Õppida saab Pärnus, Tartus, Tallinnas või Narvas. Lisaks loengutele ja seminaridele õppurile toeks veebipõhine õppekeskkond, kus saab tutvuda koolitusmaterjalidega ning suhelda nii õppejõudude kui ka kaaskursuslastega. Täpsemat infot programmi ja koolituse korralduse kohta saab e-posti teel karin.kiis@ut.ee või tel 555 2263.

Karin Kiis

Hiiumaa parim sotsiaaltöö tegija 2008 on Enno Tuulik

7. novembril tähistasid Hiiumaa sotsiaaltöötajad Kärkla Puuetega Laste ja Noorte Keskuses oma pidupäeva ja avaldasid tunnustust aasta parimaks sotsiaaltöö tegijaks valitud **Enno Tuulik**'ule

(pildil), kelle tööks on puuetega ning liikumisraskustega inimestele transporditeenuse pakkumine. Enno on silma paistnud kui oma klientidest hooliv ja positiivseid lahendusi otsiv töötaja, tema töö kohta saab Kärkla linnavalitsuse sotsiaal-osakond klientidelt tihti positiivset tagasisidet. Tänukirja omavalitsuste ja maavalitsuse nimel andis üle maavanem Hannes Maasel. Kokkutulnuid tervitas ka Kärkla linnapea Anton Kaljula. Parimat sotsiaaltöötajat, hoolekandeaasutust või sotsiaaltöö tegijat valitakse Hiiumaal alates 1998. aastast, kui tubli töö eest tõsteti esile koduhooldustöötajat Tõnis Ülemaanteed Kõrgessaare vallast.

Aasa Saarna

Läänemaa aasta sotsiaaltöö tegija 2008 – Mati Jürman

11. novembril, sotsiaaltöö tegijate päeval, kuulutati välja aasta sotsiaaltöö tegija 2008 Läänemaal. Tiitlit antakse välja, et tõsta esile ja tutvustada maakonnale sotsiaalala spetsialiste, vabatahtlikke ja organisatsioone, kes isikliku eeskuju ja pa-

nusega sotsiaaltöö edendamisse on kaasa aidanud sotsiaalprobleemide leevendamisele ning edendanud elu kohalikus kogukonnas. Nominente 2008. a konkursile esitas kolm omavalitsust. Aasta sotsiaaltöö tegijaks 2008 valiti **Mati Jürman** (pildil), kes töötab Lihula vallavalitsuses hoolekandetöötajana alates 1997. a. 2007. a tunnustati aunimetuse vääriliseks Haapsalu sotsiaal-maja juhataja Kaja Rootare ja 2006. a Taebla vallavalitsuse sotsiaalnõunik Leili Mutso. **Kersti Lõhmus**

U U D I S E D

Võrumaa sotsiaaltöö tegijad arendasid loovust

Võrumaa Omavalitsuste Liit kuulutas novembrikuu maakonnas sotsiaaltöö tegijate kuuks. Omavalitsustele tehti ettepanek erilisel moel meeles pidada mitte ainult sotsiaal- ja hoolekandetöötajaid, vaid ka vabatahtlikke abilisi.

Liidu büroo korraldas kaks loovuse päeva: 12. novembril kogunesid maakonna hooldustöötajad Lepistu koolimajja, kus ühise laulu ja mänguga loodi sobiv meeleolu ning seejärel asuti vilistimistö juurde Antsla valla sotsiaaltöötajate ja tervisekeskuse juhataja juhendamisel. Võrumaa Omavalitsuste Liidu tänukirja said klientide poolt hinnatud 10 hooldekodude töötajat ning üle kümne aasta avahoolduses töötanud **Aime Uibo**, **Ülle Lehtna** ja **Aino Kaurson**.

26. novembril kogunesid sotsiaaltöötajad Lasva rahvamajja, kus kohaliku maarahvaõpistu juhendajate näpunäidete järgi omandati portselanmaali saladusi. Tänukirja pälvisid **Heli Liivand**, **Hellen Danilson**, **Maie Pikker**, **Helli Kalda** ja **Eve Tšegurov**, kellel tänavu möödus vähemalt 15 aastat sotsiaalvaldkonnas töötamisest. Loovusepäevad aitasid sotsiaaltöö tegijatel avastada uusi andeid ja olid ka piskuks tunnustuseks sellel raskel tööpöllul toimetajatele.

Marianne Hermann

Rehabilitatsiooniasutustes tehakse head tööd

24. oktoobril kutsus sotsiaalminister Maret Maripuu Estonia talveaeda tänavastuvõtule 70 rehabilitatsiooniteenust osutava asutuse esindajat tunnustamaks neid heade töötulemuste eest. Nii mõnigi rehabilitatsiooniasutus on oma töös saavutanud märkimisväärset edu – loonud puudega lastele arenguvõimalusi, aidanud täiskasvanud puudega inimestel ennast tööks ette valmistada ja tööd leida, taastanud oma klientide enesekindluse, funktsioneerimis- ja suhtlemisvõime, arendanud koostööd peredega ja teiste asutustega või muul viisil tegutsenud selle nimel, et erivajadustega inimesed leiaksid või taasleiaksid oma koha aktiivses elus. Ministri tänukirja rehabilitatsioonimeetodite arendamise eest said Viljandi Lasteabi ja Sotsiaalkeskus, Haapsalu Neuro-loogiline Rehabilitatsioonikeskus, Eesti Pimekurtide Tugiliit, Kristiine Sotsiaalkeskus, Astangu Kutserehabilitatsioonikeskus, Tallinna Vaimse Tervise Keskus ning Tartu Vaimse Tervise Keskus.

Ministri vastuvõtt sotsiaaltöötajatele

Sotsiaalminister tänas sotsiaaltöötajaid

Sotsiaalminister Maret Maripuu vastuvõtule Kadrioru kunstimuuseumi oli kutsunud 100 pikaajalist sotsiaaltöötajat. Ministri tänukirja sai 16 sotsiaaltöötajat, keda maavalitsused tõstsid esile pühendumusega tehtud töö eest: **Sirli Tammiste** Ida-Virumaalt, **Jaanus Seema** Järvamaalt, **Anne Veiram** Jõgevamaalt, **Marianne Leis** Harjumaalt, **Linda Kiivit** Hiiumaalt, **Lea Mäesepp** Lääne-Virumaalt, **Leili Mutso** Läänemaalt, **Edo Jakobson** Raplamaalt, **Elve Rozenkron** Saaremaalt, **Karin Kuslap** Tallinnast, **Meida Griin** Tartumaalt, **Meeli Tuubel** Valgamaalt, **Aave Toomsalu** Viljandimaalt ning **Maire Grossmann** Võrumaalt.

Siiri Oviiri stipendiumi sai Kristiina Raud

Sel sügisel anti Siiri Oviiri nimeline stipendium Tallinna Ülikooli sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse magistrandile **Kristiina Rauale**. Tunnustust väärib tema edu õppetöös, aga veelgi enam erialased saavutused. Kristiina Raud töötab Tallinna Ühiskõhnamuuseumi koolipsühholoogina. Oma magistratöös üritab Kristiina Raud välja selgitada koolis töötavate sotsiaalpedagoogide ametipilti ning kaardistada nende täiendkoolituse vajadust, et aidata kaasa sotsiaalpedagoogi kutsestandardi väljatöötamisele. Ta on osalenud arvukates projektides, pidanud loenguid ja algatanud koostöövõrgustikke. Euroopa Parlamendi liige Siiri Oviir annab välja omanimelist stipendiumi Tallinna Ülikoolis rakenduslikku sotsiaaltööd või sotsiaalpedagoogikat ja lastekaitset õppivatele magistrantidele alates 2005. aastast, et tunnustada edukalt õppivate ja ühiskondlikult aktiivsete üliõpilaste panust sotsiaaltöösse. Stipendiumi

suurus on 28 000 krooni. Stipendiumi on varem saanud Mare Liiger (2005), Helika Saar (2006) ja Maire Grossmann (2007). **Helena Angerjärv**

Aasta õppija – hooldustöötaja Ingrid Savi

Alates 1999. aastast on täiskasvanud õppija nädala raames välja antud aasta õppija, aasta koolitaja ja aasta koolitussõbraliku organisatsiooni tiitleid. Aasta õppijaks 2008 tunnustati Kaiu Hooldekodu hooldustöötaja **Ingrid Savi**, kes valiti ka Raplamaa aasta õppijaks. Viie lapse ema Ingrid Savi on olnud taluperenaine, siis aga asus astunud Pedagoogilisse Seminari hooldustööd õppima ja läbi teinud ka Tööturuameti kursused. Kaiu Hooldekodusse tööle asus Ingrid Savi 2002. aastal. Mõne aja pärast jätkusid õpingud Tallinna Ülikoolis. Praegu täiendab ta oma praktilisi oskusi Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis.

www.andras.ee

Töõharjutuskeskus Koplis

Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet (TSTA) käivitas suvel koos Põhja-Tallinna Valitsuse ja MTÜ-ga Pro Civitas Euroopa Sotsiaalfondi osalusega projekti Põhja-Tallinna töötute aktiivseerimiskeskuse väljaarendamiseks. Projekti toel renoveeritakse ja sisustatakse ruumid Tallinnas Alasi ja Lina tänaval, kus saab pakkuda töõharjutusteenust juba aastaid töötanud inimestele. Selline keskus on Tallinnas esimene. Töõharjutuskeskus võimaldab pikaajalistel töötutel omandada elementaarsed tööoskused. Pakutakse toitlustamist ja vajadusel ka pesemisvõimalust. Alates suvest on töõharjutuse läbinud juba üle 60 inimese. Projekti raames valmib ka uuring pikaajaliste töötute tööturule (taas)integreerimise võimalustest. 25. novembril istusid koos TSTA, Põhja-Tallinna valitsuse, Tööturuameti, MTÜ Pro Civitas ja MTÜ Eesti Tööküsimuste Keskus esindajad. Ümarlaual tõdeti, et keskus on hästi käivitunud ning kindlasti tuleks luua samasugune keskus ka Lasnamäele. Tallinnas on töötus suurim suhtarvudes Põhja-Tallinnas ja absoluut-arvudes Lasnamäel. **Andres Kask**

Sotsiaalhoolekande aastakonverents

2008 „Rahaga ja rahata“

Tänavune sotsiaalhoolekande aastakonverents toimus 13.–14. novembril 2008 Tallinnas Sokos Hotel Viru konverentsikeskuses. Räägiti raha tähendusest ning raha kasutamisest nii üksikisikute, asutuste kui riigi tasandil. Arutleti selle üle, kuidas saaks hoolekandes olevat raha kõige otstarbekamalt kasutada. Konverentsi esimesel päeval esinesid ettekannetega tuntud avaliku elu

tegelased, teisel päeval käsitleti töötubades selliseid teemasid nagu võlgnike abistamise võimalused, hoolekande rahastamine, hoolekandetöötajate töö- ja palgatingimused, elanike sissetulekud ja kulutused ning majanduslik ebavõrdsus. Konverentsi korraldasid Tallinna Sotsiaaltöö Keskus, Tallinna linnavalitsus ning Tartu linnavalitsus. Ettekannete slaidid ja konverentsimapp on saadaval lehel www.swcenter.ee

Hoolekandeaasutuste konverents maine ja hea praktika teemal

18. novembril toimus Vene Kultuurikeskuses Tervise Arengu Instituudi 5. konverents erivajadustega ja eakatele inimestele teenuseid osutavate asutuste töötajatele. Konverentsil tutvustati hoolekandeaasutuste töötajatele võimalusi, kuidas kujundada hoolduspraktikat, lähtudes kliendi vajadustest ja paremini tagada asutustes elavatele inimestele nende õigusi ning kaasata kliente ja nende omakseid asutuste argipäeva elu korraldusse. Arutati ka seda, kuidas parandada hoolekandeaasutuste mainet ning arendada asutuse suhteid kohaliku kogukonnaga. www.tai.ee

Viimisi seniioridel valmis fotoalbum

Viimisi Pensionäride Ühenduse fotohuvilised on koos käinud pea kümme aastat. Eakad on oma elukogemusest talletanud oskuse vaadata ja märgata. Tänapäeva tehnika annab võimalused selle kvaliteetseks jäädvustamiseks. Fotoringi liikmed on teinud isikunäitusi, osalenud konkurssidel. Õnnestunud fotodest on saanud kaunis kingitus ja me oleme näinud rõõmu ja meeldivat üllatust kingi saaja silmades. Sel kevadel saime maha ülevaatenäitusega. See oli kaunis hetk – nautida tehtut. Eesti Vabariigi 90. sünnipäeva ja ühenduse 15. tegevusaastal tundus olevat õige aeg seniioridest fotohuviliste albumi koostamiseks. Album tutvustab autoreid ja nende loomingut, jäädvustab nende loovat suhtumist ja energiat, kes liiguvad fotokaameraga, et tabada see õige hetk. Nendest hetkedest ongi koostatud fotoalbum „Hetkeks peatatud aeg....“.

Viiu Nurmela

U U D I S E D

■ 31.10 toimus Jõhvis ESTA korraldatud **Virumaa teabepäev**, kus tutvustati muudatusi sotsiaalkindlustuses, võlanõustamise võimalusi Tallinnas ja ESTA tegevust, jagati mõtteid sotsiaaltöö mainest ja sotsiaaltöö eetikast. ESTA Ida-Eesti piirkondlikku ühendusse võeti vastu uusi liikmeid ja valiti uus juhatus: Annika Horn-Köök (OÜ Häcke), Aleksander Ljudvig (Narva Linnavalitsus), Triin Tarendi (Viru Vangla), Sirlil Tammiste (Jõhvi vallavalitsus), Tatjana Olesk (Kohtla vallavalitsus). Piirkonna juhiks valiti Sirlil Tammiste. ESTA Ida-Eesti piirkonna suuremaks ülesandeks 2009. a on augustis ESTA sotsiaaltöötajate suvekooli korraldamine.

■ 13.–14.11 osalesid ESTAs liikmed **sotsiaalhoolekande aastakonverentsil**. Aktiivselt võeti osa sektsioonide tööst. Eriti suur oli sotsiaalvaldkonna töötajate huvi teemade “Hoolekandetöötajate raha” (moderaator ESTA Lääne-Eesti piirkonna juhatuse liige Priit Sutt) ning “Enda ja võõra raha” (moderaator ESTA tegevjuht Astrid Ojasoon) vastu.

■ 13.11 toimunud üldkogu kiitis heaks ESTA töö- ja palgakomisjoni tegevuskava ja kinnitas ESTA sümbolika kasutamise korra.

■ 19.–20.11 toimus ESTA **eetikakomitee koosolek** Kuressaares. Menetlemisel oli kolm sotsiaaltöö eetika juhtumit. Kuni 2009. a detsembrini juhib eetikakomiteed Kuressaare Ametikooli õpetaja Kai Rannastu.

■ 3.–4.12 toimus ESTA volikogu koosolek. Päevakorras oli ülevaade HMN projekti raha kasutamisest, 2009. aasta tegevuskava täiendamine ja kinnitamine, 2009. aasta eelarve projekti kooskõlastamine; likvideeriti mittetoimivad komisjonid ja sektsioonid ning moodustati uusi, tehti ettepanekuid ESTA põhikirja muutmiseks. Teisel päeval toimus ajurünnak teemal, kuidas muuta ESTA piirkondade töö aktiivsemaks. Info moodustatud komisjonide/sektsioonide ja komisjonide koordinaatorite kohta on kodulehel. **Kutsume kõiki ESTAs liikmeid ühinema mõne komisjoni või sektsiooni tööga!**

■ Eetikakomitee avaldas seisukoha seoses 24. novembril telesaates “Võsareporter” esitatud saatelõiguga “Sotsiaaltöötajad kiusasid jalutus meest”.

■ ESTAs eestseisus koostas **avaliku pöörde**, mis oli suunatud kohalike omavalitsuste

juhtorganitele, sotsiaaltöötajatele ja Eesti avalikkusele seoses viimasel ajal ilmsiks tulnud sotsiaaltööga seotud negatiivsete juhtumitega kohalikes omavalitsustes ja hoolekandeesutustes. Pöördumises kutsutakse omavalitsusi üles vaatama üle oma sotsiaalpoliitika, eelarve ja sotsiaaltöötajate töökoormust, et ükski hädasolija ei jääks abita.

■ Aadressil www.eswa.ee lingi all **Foorum** saab osaleda diskussioonis aktuaalsetel sotsiaalteemadel. Kõik, kes valutavad südant sotsiaaltöö edasise arengu pärast, on oodatud avaldama oma mõtteid ja aktiivselt diskussioonis osalema.

Astrid Ojasoon, ESTAs tegevjuht

ESTAs soovib seista sotsiaalala töötajate töö- ja palgatingimuste eest

ESTAs kui sotsiaalvaldkonna töötajate ühendus on end igati tõestanud – meie inimesed osalevad seadusloomes, tegutsevad ekspertidena ning võtavad aktiivselt sõna sotsiaalala eetikaprobleemide puhul. Oma eriala esindusorganisatsioonina seisab ESTAs hea ka oma liikmete töö- ja palgatingimuste ning sedakaudu kogu Eesti sotsiaalsüsteemi jätkusuutlikkuse eest. Käesoleva aasta sügisel otsustati moodustada töö- ja palgatingimuste parandamise komisjon. Vabatahtlikest kokku pandud komisjon sai kirju nagu meie liikmeskondki – esindajaid on omavalitsustest ja hoolekandeesutusest, haiglast ja asenduskodust, sotsiaalkeskusest ja erialakoolist. Esindatud on töövõtjad ja töödandjad, riigiasutused, erasektor ja mittetulundusühingud. Komisjon seadis oma esimeseks ülesandeks kaardistada maakondade kaupa praegused sotsiaalala töötajate töö- ja palgatingimused ning tutvuda võimalike sotsiaaldialoogi partneritega. Eeldatavasti võiksid nendeks olla omavalitsuste ühendused, mis osalevad sotsiaalpartneritena ka Euroopa Liidu institutsioonide tegevuses. ESTAs suvekoolis on plaanis korraldada koolitus kollektiivlepingute sõlmimisest. Kaugemas perspektiivis loodame välja töötada soovituslik sotsiaalala palgasüsteem (siin võiks eeskujuna võtta õpetajatest) ning leida partnerid lepingute sõlmimiseks. ESTAs töö- ja palgatingimuste komisjon koguneb taas 2009. a jaanuari keskel.

Ülle Schmidt, ESTAs töö- ja palgatingimuste komisjoni juht

Kõik vastuvõetud dokumendid, protokollid, uudised, liikmeks astumise avalduste blanketid jm informatsioon on kättesaadav ESTAs kodulehel www.eswa.ee

U U D I S E D

Sotsiaaltöötajad seavad rahvusvahelisi prioriteete järgmiseks kümnendiks

Üle aasta toimuv Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni (IFSW) üldkogu koosolek ja sellele järgnenud sotsiaaltöö maailmakonverents leidsid aset Salvador de Bahia's (Brasiilia) 13.–19. augustini 2008. Üldkogu koosolekul võeti vastu uued või muudetud **rahvusvahelised poliitikadokumendid** sellistes küsimustes nagu tervis, genotsiid, piiriülesed reproduktiivteenused, vananemine ja vanemaegalsed täiskasvanud. Arutati ka poliitikadokumente vaesuse ja naiste olukorra kohta. Euroopa poliitikadokumendi kodutuse teemal on kavas täiendada ja muuta üleilmseks dokumendiks.

IFSW liikmeteks võeti vastu Fidži, Libeeria, Elevandiluurannik, Lõuna-Aafrika Vabariik ja Sambia; oma liikmelisuse taastas Liibüa. Seega ühendab IFSW hetkel 90 riiki.

Võeti vastu otsus tähistada edaspidi **rahvusvahelist sotsiaalöö päeva** märtsi kolmandal teisipäeval, 2009. aastal on selleks päevaks 17. märts ning 2010. aastal 16. märts. Üleilmse sotsiaaltöö päeva teema on järgmisel kahel aastal „**Sotsiaaltöö ja sotsiaalareng: agenda seadmine**“ (*Social Work and Social Development: The Agenda*). Agenda seadmise all mõeldakse seda, et järgmisel kahel aastal annavad sotsiaalala töötajad IFSW, IASSW (Rahvusvaheline Sotsiaaltöökoolide Assotsiatsioon) ja ICSW (Rahvusvaheline Sotsiaalse Heaolu Nõukogu) juhtimisel oma panuse prioriteetide seadmisesse sotsiaaltöös ja sotsiaalarengus järgmiseks kümnendiks, konsulteerides selleks rahvusvaheliste institutsioonidega ja teiste partneritega, sh teenuse tarbijatega. Jätkatakse konsultatsioonidega muudatuste tegemiseks rahvusvahelises sotsiaaltöö definitsioonis ja eetika alusdokumendis ning töötatakse välja uusi poliitikadokumente.

Sotsiaaltöö maailmakonverents toimus pealkirja all „Väljakutse tagada inimõigusi globaliseerunud ja ebavõrdses ühiskonnas.“ Konverentsist võttis osa 2633 sotsiaaltöötajat 44 riigist, 17 teemasessioonis peeti kokku 1278 ettekannet. **Järgmised kokkusaamised** on IFSW Euroopa regiooni konverents 26.–29. aprillil 2009 Dubrovnikis Horvaatias ja IFSW, IASSW ja ICSW ühine maailmakonverents 10.–15. juunil 2010 Hongkongis. www.ifsw.org

Sotsiaaltegevus Euroopas: erinev pärand – ühised väljakutsed

*Euroopa sotsiaalse aktsiooni võrgustiku
ENSACT konverents
26.–29. aprillil 2009 Dubrovnikis (Horvaatia)*

ENSACT'i (www.ensact.eu) liikmeteks on EASSW (Euroopa sotsiaaltöö koolide assotsiatsioon), FESET (Euroopa sotsiaalpedagoogide koolitajate organisatsioon), IFSW (rahvusvaheline sotsiaaltöötajate föderatsioon) Euroopa regioon, ICSW (rahvusvaheline sotsiaalse heaolu nõukogu) Euroopa regioon, FICE (rahvusvaheline õppivate kogukondade föderatsioon) ja AIEJI (rahvusvaheline sotsiaalpedagoogide assotsiatsioon).

Konverents pakub sotsiaalala töötajatele, koolitajatele, uurijatele, tudengitele, poliitikutele, teenuse osutajatele ja teenuse tarbijatele võimaluse jagada kogemusi, arutada päevaprobleeme ning otsida viise, kuidas arendada sotsiaalala praktikat, haridust, poliitikat ja teenuseid.

Paneelettekannetes ja töötubades arutatakse, mida saaksid sotsiaalala professionaalid ühiselt ette võtta seoses kolme nüüdisaja väljakutsega:

- Ühiskondlikud konfliktid ja inimsuhete taastamine: kuidas ületada rahvuse, religiooni või poliitika pinnal tekkinud konfliktidest põhjustatud lõhesid ja ehitada üles parema elukvaliteediga ühiskonda

- Individualism ja sotsiaalne sidusus: kuidas alal hoida kokkukuuluvustunnet ja tugevdada sotsiaalseid suhteid individualistlikes kogukondades

- Isiklik pühendumus ja ametikohustused: kuidas säilitada pühendumust ja jääda truuskutseeetikale olukorras, kus sotsiaalseid elukutsesid surutakse raamidesse

Registreerimine soodushinnaga 1. veebruarini 2009: www.rathanea.hr/ensact/

■ **Rahvusvahelise sotsiaalpedagoogide assotsiatsiooni (AIEJI) konverents „Sotsiaalpedagoog üleilmastuvas maailmas“ toimub 4.–7. maini Kopenhagenis (Taani)**
www.sl.dk/AIEJI2009/UK.aspx

ABSTRACTS

The role of adult women as caregivers of their aged parents: stress and the possibilities of avoiding it

Ene Lausvee, M.D., Ph.D., Anne Leemets, M.A.

The problem of the aging society in Estonia is that the state social welfare system is not sufficient. This forces many women to act as caregivers to their aged parents – a role they have to tie with other roles in their lives. The aim of the research was to examine stress factors and coping with the caregiver's role, including resources for stress prevention. Eight female caregivers were interviewed. The results of the qualitative study showed that stress connected with taking care of one's parents is a dynamic process which cannot fully be avoided; however, it can be reduced by providing resources such as social support, learning coping skills and gaining control of the situation. Primary stress factors (immediate care, housekeeping and negative emotions towards the ward/person under care) brought out secondary stress factors (problems with family life, employment and economical coping of the respondent as well as very limited leisure time). The negative outcome of stress found its expression in giving up caring as well as in the health disorders of the caregiver.

Home care in North Tallinn: client satisfaction with services and quality of life

Kai Keller, MA, Taimi Tulva, Ph.D., Kai Saks, Ph.D.

In 2007, a survey was carried out among home care clients in North Tallinn in order to find out their opinion about their quality of life and the most important factors influencing it as well as to establish the possibilities of increasing their quality of life by improving home services or developing new ones. A Client-questionnaire by CareKeys-project was used as the research instrument. 100 home care clients formed the sample. With regard to factors that influenced their quality of life, the clients' assessment of their functional abilities, socioeconomic factors, living environment, and access to services as well as their satisfaction with the work of the care workers and their suggestions on developing new home care services were asked. The research showed that the elderly were most concerned with their movement in and out of house where assistance was desired most often. Clients living in social housing rated their quality of life higher than those having a rented dwelling in a private house. In general, the elderly were satisfied with the work of care workers; however, they expressed the desire for additional services (alarm button, companion service).

School librarian as school social worker

Marju Selg, MSW, and Karis Reilent, BA

The article proceeds from the presumption that not only the school social worker but everybody who works in a school plays a substantial role in the creation of secure

and child friendly surroundings. The aim of the study was to find out how the school librarians themselves understand their contribution to school social work. Five interviews were carried out with librarians from schools of different location and size. The transcripts of interviews were analyzed by thematic analysis. The school librarians' unobtrusive sensitivity appeared to be the core category around which the analysis focused. During the analysis, the authors demonstrated how this quality capacitates the librarians to offer a secure place, trust and support to school children. The findings of the study offer a new view of school social work.

The impact of parents leaving their country of origin in order to work abroad on children

Helen Pärna, MA, Karmen Lai MA, Taimi Tulva, Ph.D.

The main aim of the study was to explore and analyze the situation of children and families that have been left behind when one or both of their parent(s) have moved to work abroad, the impact on the child's everyday coping as well as their social and emotional development. The survey was carried out between March 2006 and April 2007. Children aged 9-17 (n=136) with one or both parents working abroad for at least 3 months and specialists working with these children (n=37) were interviewed. The study showed that if the child is left behind by one or both parents, it can influence the child's coping in everyday activities at home and at school. According to specialists, some of these children suffered from behavioural and psychological problems. One fourth of the children reported that they had experienced negative effects of separation on their family relations and that they had difficulties with school attendance. Separation from a parent usually causes problems in cases, in which unsolved problems have already existed before the departure of the parent and where the leaving was seen as a possibility to run away from the problems.

The potential of using competent social work in reforming reformatory schools in Estonia

Judit Strömpl, Ph.D.

On the basis of a short overview on the existing models of the management of minors in trouble in the larger context of the Western World and the current situation in Estonia, the author recommends developing a community model, which would combine educational and welfare elements. During this process, the institution gradually becomes more open: in a place with locked doors, the control will be realised through a more careful communication between the residents and staff members. The task of the reformatory social worker is to lead the network inside and outside of the institution for a better integration of each resident into school life and to prepare their return into society.

РЕЗЮМЕ

Статьи, прошедшие предварительное рецензирование:

Стресс женщин, ухаживающих за престарелым родителем, и возможности его избежания. Стр. 4

Эне Лаусвэз M.D, Ph.D; Анне Лезметс, M.A.

Все больше близких, в основном, женщин, вынуждены осуществлять наряду со своими другими обязанностями уход за престарелым родственником. Целью исследования было выяснить, как взрослые женщины выдерживают сопряженный с уходом стресс; какое воздействие нагрузка по уходу оказывает на их душевное и физическое здоровье, работу/ карьеру и досуг, и каким образом можно было бы уменьшить отрицательные последствия этой нагрузки.

Патронажный уход в Пыхья-Таллинне: удовлетворенность клиентов услугами и качество жизни. Стр. 14

Кай Келлер, M.A; Тайми Тулова, Ph. D; Кай Сакс, Ph.D.

Исследование, проведенное Пыхьяской части города Таллинна позволило определить оценку клиентов патронажного ухода своему качеству жизни и определяющие его факторы, а также возможности повышения качества жизни пожилых людей при помощи усовершенствования оказываемых на дому услуг и разработки новых услуг. По результатам исследования, оценка качеству жизни проживающих на социальной жилплощади клиентов выше оценки клиентов, снимающих жилье в частных домах.

Школьный библиотекарь как делатель школьной социальной работы. Стр. 25

Марью Сельг, MSW; Карис Рейлент, BA

Планируя исследование, авторы руководствовались убеждением, что все школьные работники играют важную роль в обеспечении детям защищенной школьной среды. Целью было исследовать вклад школьных библиотекарей в школьную социальную работу, анализируя их опыт и представления. Оказалось, что основное благо, предлагаемое библиотекарем детям – это доверие и поддержка путем ненавязчивого участия.

Как влияет на ребенка то, что его родители работают за рубежом. Мнения детей и специалистов. Стр. 36

Хелен Пярна, MA; Кармен Лай, MA; Тайми Тулова Ph.D.

С марта 2006 по апрель 2007 в эстонских школах провели интервью с 9–17-летними детьми и подростками, чьи родители (один или оба) проработали за границей не менее трех месяцев. Также были опрошены специалисты. Рассматривалось воздействие долговременной разлуки с родителем на то, как ребенок справляется с повседневной жизнью – проживание, общение с родителем, учеба, поведение и душевное равновесие.

О возможности применения компетентной социальной работы при реформировании спецшкол в Эстонии. Стр. 45

Юдит Стрэмпл, Ph. D

В статье обсуждается ситуация в эстонских спецшколах для детей с поведенческими проблемами. Автор предлагает реформировать спецшколы таким образом, чтобы эти учреждения стали более открытыми, и особые условия воспитания выражались не в закрытых дверях, а в более заботливом общении. Для этого необходимо внедрить в спецшколах компетентную социальную работу.